

BETÆNKNING

vedrørende

KVINDERS DELTAGELSE
I DET OFFENTLIGE LIV

Afgivet af
den af statsministeren nedsatte kommission
vedrørende kvindernes stilling i samfundet

BETÆNKNING NR. 615

KØBENHAVN 1971

ISBN 87 503 1105 0
L. MØLLERS BOGTRYKKERI, KØBENHAVN

Forord

Nærværende betænkning er udarbejdet af udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv og har været forelagt kommissionens plenum, der har godkendt betænkningen i dens nuværende form.

København, februar 1971.

Edel Saunte.

Indholdsfortegnelse

Udvalgets kommissorium og medlemskreds	7
Indledning	9
Kapitel I. <i>Kvindens deltagelse i politik.</i>	11
Den historiske baggrund	11
1. Regeringen	12
2. Folketinget	12
3. Kommunalbestyrelser og sogneråd	15
4. Amdsråd	22
5. Menighedsråd	23
6. Skolenævn	24
7. Radiorådet	24
8. Kvindestemmernes politiske fordeling	24
9. Forbedrer de personlige stemmer de opstillede kvinders chancer for at blive valgt?	26
10. Kvindernes valgdeltagelse	29
11. De politiske partiers kvindearbejde	31
12. Konklusion	33
13. Forslag	35
Kapitel II. <i>Tjenestemænd ¹⁾.</i>	37
A. Kvinders stilling ifølge tjenestemandsløven	37
B. Kvinders placering i større stillinger inden for staten	39
C. Kontorassistenter i postvæsenet og postbude	42
D. Toldetaten	42
Kapitel III. <i>Arbejdsmarkedets hovedorganisationer.</i>	43
1. Dansk Arbejdsgiverforening	43
2. Landsorganisationen i Danmark	43
Kapitel IV. <i>Kunstnere.</i>	45
1. Statens Kunstdond	45
2. Ydelser fra Statens Kunstdond	45
Kapitel V. <i>Journalister.</i>	47
Kapitel VI. <i>Sammendrag.</i>	49
<i>An English Summary.</i>	52

BILAG:

1. Faste udvalgsposter i Staden Københavns Borgerrepræsentation efter valget i 1970	58
2. Stående udvalg under Frederiksberg Kommunalbestyrelse efter valget 1970	59
3. Udvalgsposter i Gentofte Kommunalbestyrelse efter valget 1970	60
4. Opstillede og valgte kandidater (relative tal) til by- og sognekommunale valg samt amtsrådsvalgene 1962 og 1966	61
5. Ugeskrift for læger 1967, side 668-677	62
6. Kvindernes deltagelse i foreningslivet	74
<i>Litteraturliste:</i>	76
Love, anordninger o.l	77

¹⁾ A. og B. har været offentliggjort som betænkning nr. 526 i 1969.

Udvalgets kommissorium og medlemskreds

I kommissoriet for »Kommissionen vedrørende Kvindernes Stilling i Samfundet« hedder det: »Kvinderne spiller en meget tilbagetrukket rolle og beklæder kun en ringe del af de offentlige hverv. Det er vigtigt for samfundet, at alle dets medlemmer får mulighed for fuldt ud at udnytte deres evner og anlæg.«

Den 23. april 1965 nedsatte kommissionen bl.a. udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv.

Medlem af Folketinget, Irs. Hanne Budtz, indstillet som medlem af kommissionen af Det Konservative Folkeparti, blev udnævnt til formand for udvalget, der i øvrigt fik følgende sammensætning:

Stud. mag. Mette Bryld, Socialistisk Folkeparti
Marie Christensen, De samvirkende danske
Husmandsforeninger

Anne Feldt-Rasmussen, daværende M.F.

M.F. Lis Groes, Socialdemokratiet

Kontorassistent Edith Landsman, Fællesrådet
for Danske Tjenestemands- og Funktionær-
organisationer

Ellen Poulsen, tidligere M.F., Venstre

Hovedkasserer Karen Simonsen,, Landsorgani-
sationen De Samvirkende Fagforbund

Kontorchef, nuværende kommitteret Gudrun
Refslund Thomsen, Danske Kvinders Natio-
nalsråd

Den 21. februar 1968 udnævntes medlem af Folketinget Ellen Strange Petersen, indstillet som medlem af kommissionen af Det Konservative Folkeparti, til formand for udvalget i stedet for Irs. Hanne Budtz, der ønskede at trække sig tilbage, men som dog fortsat forblev medlem af udvalget.

Som udvalgets sekretær blev ved dettes nedsættelse beskikket socialrådgiver, cand. polit. Carry Hedemann.

Den 1. maj 1968 afløste fuldmægtig Kate Galle, Handelsministeriet, Carry Hedemann som sekretær for udvalget.

I perioden 1. august 1965-31. juli 1966 var

stud. mag. Mette Bryld afløst af stud. mag. Birger Hansen som medlem af udvalget.

Den 16. november 1965 udtrådte kontorassistent Edith Landsmann af udvalget og blev med virkning fra 10. marts 1966 afløst af viceinspektør, nuværende skoleinspektør Kamma Madsen, der efter indstilling fra Fællesrådet for Danske Tjenestemands- og Funktionærorganisationer blev tilknyttet kommissionen og udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv som særlig sagkyndig.

Den 4. oktober 1966 afløste tidligere M.F. Birthe Wetlesen daværende medlem af Folketinget Anne Feldt-Rasmussen som medlem af kommissionen og udvalget.

Den 17. marts 1967 indtrådte byrådsmedlem Grete Munk som medlem af udvalget.

Den 24. maj 1967 afløste rektor Edele Kruchow daværende departementschef Gudrun Refslund Thomsen som medlem af kommissionen og udvalget.

Med virkning fra 19. december 1967 er stud. mag. Mette Bryld udtrådt af Socialistisk Folkeparti og blev derefter personligt medlem af kommissionen.

Den 16. april 1968 udtrådte stud. mag. Mette Bryld af udvalget.

For så vidt angår kapitel I, afsnit 9 »Forbedrer de personlige stemmer de opstillede kvinders chancer for at blive valgt?« har Indenrigsministeriets konsulent i valgspørgsmål T. V. Brochmeyer været sekretæren behjælpelig-

Som en særopgave har udvalget drøftet forholdene i forbindelse med det statsborgerretlige tilhørsforhold for børn født i ægteskab, hvor kun den ene af forældrene har dansk indfødsret. Resultatet af udvalgets overvejelser er offentliggjort som bilag 8 i betænkning nr. 575 af 1970 om Familiens og børnenes tilpasning.

Udvalget har afholdt 22 møder i perioden 6. maj 1965 til 22. september 1970.

Redaktionen er sluttet 1. oktober 1970.

Udvalgets kommissorium

Udvalget har haft følgende kommissorium:

»Udvalget har til opgave at undersøge, om mænd og kvinder har formel og reel ligestilling inden for en række områder af det offentlige liv.

Ved det offentlige liv forstår udvalget ikke alene politisk arbejde og forenings- og organisationsarbejde, men også ansættelse i offentlige

stillinger og deltagelse på andre områder af samfundslivet, herunder f.eks. på de økonomiske, administrative samt kulturelle områder.

Såfremt det skulle vise sig, at mænd og kvinder ikke er ligestillede, bør udvalget lægge vægt på at udarbejde forslag med henblik på at skabe lighed mellem mænds og kvinders muligheder i det offentlige liv«.

Indledning

Udvalget har opfattet det som sin hovedopgave at undersøge kvinders stilling i de folkevalgte politiske forsamlinger samt i den offentlige forvaltning. Derudover har udvalget prøvet på enkelte karakteristiske områder at vise, hvorledes kvinder udnytter deres uddannelse, placerer sig, og i hvilken grad de opnår ligestilling med mænd.

Ved ligestilling har udvalget ment lige adgang til hverv og stillinger samt lige mulighed under arbejdet.

Der har fra forskellig side været fremsat tanker om muligheden af, i hvert tilfælde i en overgangsperiode, ad lovgivningens vej at indføre numerisk ligestilling af kvinder og mænd i folkevalgte forsamlinger hovedsagelig begrundet med vanskeligheder ved at få en nogenlunde numerisk lige repræsentation af kvinder og mænd i disse forsamlinger.

Udvalget har drøftet de fremsatte forslag, men mener, at en tvangsmæssig numerisk lige-

stilling ikke er en holdbar fremgangsmåde. Hvis kvinderne ikke kan opnå ligestilling ad de samme kanaler som mændene, vil de få en kunstig stilling i samfundet. Den numeriske ligestilling vil - hvis den skal fastholdes på alle niveauer - medføre en spaltning på samfundsposterne i stedet for integrering af de to køn. Udvalget må derfor fastholde sin indstilling til begrebet ligestilling - lige adgang til hverv og stillinger samt lige muligheder under arbejdet.

På alle de undersøgte områder gør kvinderne sig mindre gældende end mænd. I Folketinget udgør kvinderne således pr. 1. oktober 1970 11,8% af antallet af folketingsmedlemmer, i amtsrådene 6,3 % og i kommunalbestyrelserne 10,5 o/o.

Resultatet af udvalgets arbejde bør ses i sammenhæng med betænkningerne fra Kvindekommisionens andre underudvalg specielt udvalget vedrørende uddannelsesforholdene samt udvalget vedrørende børnenes og familiens tilpasning.

KAPITEL I

Kvindens deltagelse i politik

Den historiske baggrund

Ved den danske grundlov af 1849 fik kvinderne ikke valgret, ligesom de heller ikke blev valgbare til Folketing og Landsting. I den grundlovgivende forsamling fastslog juristen Algreen-Ussing uimodsagt: »overalt erkjender man jo således, at umyndige, børn, fruentimer, forbrydere ikke bør have valgret«.

Set i relation til kvindernes stilling kan man først regne med grundloven af 1915 som en demokratisk forfatning.

Kvindesagens kamp for lige ret svarer til bondefrigørelsens og arbejderbevægelsens, men kvinderne kom altså bagefter. Baggrunden herfor var den ændring, der skete i hele samfundsstrukturen som følge af industrialiseringen.

Før denne tid havde hjem og arbejdsplads som hovedregel både for mænd og kvinder været identiske. Den industrielle revolution bevirkede, at fabrikker overtog meget af hjemmets tidligere arbejde - fremstilling af tøj, redskaber, fødevarer o.s.v. - det arbejde, der oprindeligt havde været fælles for manden og kvinden — kort sagt overgangen fra naturaløkonomi til pengeøkonomi. Kvinderne måtte - hvis de overhovedet kunne få et arbejde udenfor hjemmet - tage det dårligst lønnede og kvinderne kom i denne periode til samfundsmæssigt at stå langt fra mændene.

I Danmark udgav Thomasine Gyllembourg (1773-1856) sine værker og skrev blandt andet om bourgeoisiets ugifte kvinder, at »hun har et tyendes pligter, men ikke et tyendes rettigheder«.

Mathilde Fibiger og Pauline Worm blev kvindesagspionerer og i perioden 1850-83 skrev og talte de for sagen.

For borgerskabets kvinder kom udviklingen til at betyde en passivitet i forhold til mændenes virke — og der opstod krav om andel i arbejde, penge, uddannelsesmuligheder.

Dette er baggrunden for det oprør, som disse kvinder førte an, ikke mindst de ugifte kvinder, der indså, at egen pengeindtægt var deres eneste udvej for frigørelse af afhængigheden af familien, vejen til deres egen uafhængighed.

Stuart Mill's »Kvindernes Undersøgelse«, der udkom både i England og Danmark i 1869, blev et vægtigt indlæg for kvindernes frigørelse.

Dansk Kvindesamfund stiftedes i 1871 - på international tilskyndelse - og havde blandt andre formål efterhånden også kvindernes politiske rettigheder. En række kvindevalgretsforeninger opstod, fordi man ikke fandt Dansk Kvindesamfund tilstrækkelig radikal på det politiske område.

Det var navnlig de engelske kvinder, med Rosa Pankhurst i spidsen, der var pionerer; deres mod og uforfærdethed, deres vilje til at tåle afsavn og latterliggørelse, straf og fængsel, var en indsats, hvis betydning blev skelsættende.

En beskrivelse af denne periode giver Aslaug Møller i »Kvindernes Vej gennem Victorias England«.

1899 dannedes Danske Kvinders Nationalråd som samlende organ for landets kvindeforeninger og -institutioner.

I 1903 fik kvinderne valgret til menighedsråd, i 1905 blev de valgbare til værgeråd, i 1907 fik de valgret og valgbarehed til bestyrelserne for »De fattiges kasse«, og endelig i 1908 valgret og valgbarehed til kommunale råd. For så vidt angår en nærmere redegørelse for udviklingen op til 1965 henvises til »Kvinderne og Valgretten« udgivet i anledning af 50-året for indførelse af kvindernes valgret.¹⁾

Finske og svenske kvinder havde allerede fra 1863 i et vist omfang haft valgret til kommunale råd, og de norske fra 1901.

Til en del af USAs enkeltstatsers lovgivende

¹⁾ Se »Kvindene og Valgretten«, red. Ellen Strange Petersen. Schultz. København 1965.

forsamlinger havde kvinderne før 1908 erhvervet valgret og valgbarhed.

Til lovgivende forsamlinger havde kvinderne fået stemmeret i 1893 i New Zealand, i 1902 i Australien, men særligt inspirerende måtte det virke herhjemme, at Finland i 1906 og Norge i 1913 indførte kvindevalgretten. Danmarks og Islands forfatningsændring skete 5. juni 1915, og i 1921 kom Sverige med.

Ved valget i 1965 til det *norske storting* opnåede kvinderne 14 pladser af ialt 150 mandater, svarende til 9,3 o/ø. Ved valget i 1968 til det *svenske* 2. kammer opnåede kvinderne 36 mandater af ialt 233 svarende til 15,4 o/ø. Ved valget i september 1970 til den nye *etkammer-rigsdag* (fra 1. januar 1971) opnåede kvinderne 45 mandater af ialt 350 svarende til 12,8 o/ø. I *Finland* er der 43 kvinder i rigsdagen svarende til 21,5 %. I *Holland* har kvinderne 5,3 o/ø og 8,7 % af mandaterne i henholdsvis 1. og 2. kammer. I *England* har kvinderne 26 pladser i underhuset svarende til 4,1 %, og i den *tyske forbunds dag* er der ialt 33 kvinder svarende til 6,4 %.

1. Regeringen

Efter grundlovsændringen i 1915, der gav kvinderne valgret, har 7 kvinder været udnævnt til minister. Af de kvindelige ministre har en været minister uden portefuille, og de øvrige har bestridt hvervene som: undervisningsminister, kirkeminister, justitsminister, handelsminister, kulturminister, familieminister samt socialministere.

Bortset fra Nina Bang, der var undervisningsminister i perioden 1924-26 i ministeriet Stau-ning, er det først efter afslutningen af 2. verdenskrig, at det er blevet almindeligt, at der i regeringen er kvindelige ministre, og siden 1947 har enhver dansk regering haft mindst ét kvindeligt medlem. For at få et skøn over, hvor hyppigt kvinder i forhold til mænd udnævnes til minister har man undersøgt antallet af ministerudnævnelser fordelt på køn i perioden fra maj 1945 til foråret 1969.¹⁾ Der har i denne periode i alt været foretaget 264 ministerudnævnelser, og af disse ministerudnævnelser har 18 omfattet kvinder svarende til 6,4 % af samtlige udnævnelser. Beregnes et tilsvarende uvejet gennemsnit af den procentvise andel af kvindelige medlemmer af Folketinget i samme periode, får man 8,9. Der er således en tendens **til**, at kvin-

derne i det politiske liv avancerer mindre end mænd, en tendens, der svarer til forholdene inden for bl.a. centraladministrationen, selv om tendensen i det politiske liv er mindre udtalt.

2. Folketinget

Betrakter man antallet af kvindelige medlemmer af Folketinget i det tidsrum på godt 50 år, hvor kvinderne har haft valgret og valgbarhed, falder den i to perioder. Den første fra 1918-39, hvor de kvindelige medlemmer af Folketinget udgjorde 2,1-2,9% og den næste fra 1945, hvor kvindernes andel af folketingsmandaterne er steget nogenlunde støt fra 5,4 % til 11,8 %/ø. Efter folketingsvalget i 1943, hvor særlige forhold gjorde sig gældende, udgjorde de kvindelige medlemmer af Folketinget 1,3 %• Der er nu (1. oktober 1970) 21 kvindelige medlemmer af Folketingets 179 mandater foruden 2 midlertidige medlemmer.

I tabel 1 vises en oversigt over opstillede og valgte kandidater til Folketinget i 1968. Som det fremgår af tabellen, er folketingsmedlemmernes fordeling på køn inden for de forskellige partier meget forskellig. Kvindernes andel varierer fra 4,9 % hos Socialdemokratiet til 25 % hos Venstre Socialisterne. Derimellem ligger Venstre og Socialistisk Folkeparti på omkring 9 % og Det Radikale Venstre og Det Konservative Folkeparti på 16-18 %. Den ret lave kvinderepresentation hos Venstre skyldes for en stor del, at Venstre tidligere hovedsagelig havde sine vælgere blandt landbefolkningen, hvor der traditionelt kun opstilles få kvinder. To af Venstres tre kvindelige folketingsmedlemmer er valgt i nærheden af hovedstaden — i København og Frederiksborg Amtsrådsreds - den tredje er valgt i Ribe Amtsrådsreds. For Socialistisk Folkepartis vedkommende kan der have gjort sig særlige forhold gældende forårsaget af den splittelse af partiet, der havde fundet sted i december 1967 kort før valget i januar 1968. Det kan dog bemærkes, at efter valgene i 1964 og 1966 havde Socialistisk Folkepartis folketingsgrupper henholdsvis 10 og 15 % kvinder.

For Socialdemokratiets vedkommende skete der et fald i kvindernes andel af folketingsgruppen til 7 % efter valget i 1966. Dette partis kvindeandel lå på 9 % efter valgene i 1957, 1960 og 1964, således meget konstant, i modsætning til de andre partier, hvor der i samme periode var mindre svingninger.

¹⁾ Kilde: Folketingets årbog.

Tabel 1. Opstillede og valgte kandidater til Folketinget 1968 (ekskl. Færøerne og Grønland)

	Opstillede		Valgte			Valgte i forhold til opstillede	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Kvinder i pct. af total	Mænd pct.	Kvinder pct.
Socialdemokratiet	118	8	59	3	4.9	50	38
Radikale Venstre	98	19	22	5	18.5	22	26
Konservative Folkeparti	101	19	31	6	16.2	31	32
Venstre	113	15	31	3	8.8	27	20
Retsforbundet	88	10					
Socialistisk Folkeparti	103	17	10	1	9.1	10	6
Kommunistisk Parti	82	14					
Liberalt Centrum	102	24					
Slesvigske Parti	5	0					
De Uafhængige	99	12					
Venstre Socialisterne	81	23	3	1	25.0	4 ³⁾	4 ³⁾
I alt	990 ¹⁾	161 ²⁾	156	19	10.6	25 ⁴⁾	19 ⁴⁾

Kilde: Statistiske Efterretninger nr. 7, 1968.

1) Tre mænd var opstillet uden for partierne, således at i alt 993 mænd var opstillet.

2) To kvinder var opstillet uden for partierne, således at i alt 163 kvinder var opstillet.

3) De nøjagtige forholdstal var for mænd 3.7 pct. og for kvinder 4.3 pct.

4) Et gennemsnit for de partier, der har opnået repræsentation i Folketinget. Det nøjagtige forholdstal var 25.4 pct. for mænd og 18.8 pct. for kvinder.

De mandlige og kvindelige folketingsmedlemmer fordeler sig forskelligt geografisk.

Tabel 2. Folketingsmedlemmer fordelt på køn og bopæl

		Mænd	Kvinder
København og omegn . .	i alt	56	12
	pct.	35.9	63.1
Øvr. Sjælland, Lolland-Falster-Møn	i alt	31	3
	pct.	20.0	15.7
Fyn	i alt	9	1
	pct.	5.9	5.3
Jylland	i alt	58	3
	pct.	37.2	15.7
Bornholm	i alt	2	—
	pct.	1.3	—

Kilde: Bopælsliste for Folketingets medlemmer, Folketingsåret 1969-70, trykt 23. oktober 1969.

Som det fremgår af ovenstående tabel, boede næsten to tredjedele af de kvindelige folketingsmedlemmer i København og omegn mod godt en tredjedel af de mandlige medlemmer. Kun 15,7 0/0 af de kvindelige folketingsmedlemmer boede i Jylland mod ca. 37 0/0 af mændene. I den øvrige del af landet var fordelingen for de to køn mere ensartet. For begge køn gælder, at ca. 30 0/0 ikke bor i det geografiske område, hvor de er valgt (når landet opdeles som i tabel 2).

Af de i alt 73 kvinder, der har været rigs-

dagsmedlemmer indtil 1. januar 1965, er 27 indtrådt som stedfortrædere, og heraf er 17 senere blevet indvalgt. I perioden 1. januar 1965 til 1. oktober 1970 har 8 kvinder fungeret som stedfortræder, hvoraf 1 senere blev indvalgt.

Som konsekvens af kommunevalget i marts 1970 blev to kvindelige suppleanter medlemmer af Folketinget, fordi mandlige folketingsmedlemmer blev henholdsvis amtsborgmester og borgmester. Dette illustrerer, at kvinder ofte bliver nr. 2 på valglisten og således får en chance i anden omgang.

Udvalgsarbejde og ordførerskaber m.v.

Folketingsmedlemmernes arbejde i Folketinget afspejler sig bl.a. i deres placering i udvalg o.l. samt i deres ordførerskaber. Tabel 3 viser folketingsmedlemmernes placering i regering, præsidium, partigruppebestyrelser, stående udvalg og som ordførere i 1967/68, 2. samling.

Kvindernes repræsentation i *regeringen* er nævnt ovenfor. I Folketingets *præsidium* sidder 1 kvinde og 4 mænd.

I *partierne*s gruppebestyrelser sidder der i alt 41 medlemmer, hvoraf 4 er kvinder, svarende til ca. 10 0/0. Kvindernes samlede andel af disse poster svarer nogenlunde til kvindernes samlede andel af folketingsmandaterne. Der gør sig imidlertid også på dette område forskelle gældende partierne imellem. Det er således kun 3

Tabel 3. Folketingsmedlemmernes placering i regering, præsidium, gruppebestyrelser, stående udvalg og som ordførere i 1967/68, 2. samling

	Regering		Præsidium		Gruppebestyrelse		Stående udvalg		Ordførerskaber ²⁾		Antal MF ⁴⁾	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Socialdemokratiet	—	—	1	0	12	0	52	3	111	9	59	3
Radikale Venstre	3	0	1	0	3	2	19	8	84	36	22	5
Konservative Folkeparti	7	0	0	1	8	1	25	12	101	19	31	6
Venstre	2	1	1	0	8	0	27	1	113	7	31	3
Socialistisk Folkeparti	—	—	1	0	4	0	10	0	102 ³⁾	14 ³⁾	10	1
Venstre Socialisterne	—	—	—	—	2	1	—	—	84	25	3	1
I alt:	12 ¹⁾	1	4	1	37	4	133	24	595	110	156	19

Kilde: Folketingets Årbog 1967-68.

¹⁾ 4 ministre er ikke medlemmer af Folketinget. Det er undervisningsminister Helge Larsen (RV), arbejdsminister Lauge Dahlgård (RV), økonomiminister og minister for nordiske anliggender samt europæiske markedsanliggender, P. Nyboe Andersen (V) og kirkeminister Arne Fog Pedersen (V).

²⁾ Af i alt 121 fremsatte lovforslag er 1 ikke medregnet. Det er lovforslag nr. 62 (lov om indfødsret), der alene er blevet behandlet i det stående udvalg.

³⁾ Det bemærkes, at S.F. ikke har været repræsenteret i udvalg ved 4 lovforslag.

⁴⁾ Excl. repræsentanter for Færøerne og Grønland.

partier, der har kvinder i partigruppebestyrelsen. Det er bemærkelsesværdigt, at af de 3 partier, der har de største partigruppebestyrelser, nemlig Socialdemokratiet med 12, Konservative Folkeparti med 9 og Venstre med 8 medlemmer, har kun de konservative et kvindeligt medlem og de andre ingen. Her må man erindre, at rekrutteringsgrundlaget - de kvindelige folketingsmedlemmer - er lille især for Socialdemokratiet, men også for Venstre.

Folketinget har nedsat 9 stående udvalg, hvoraf de 8 udvalg har 17 medlemmer og 1 - udvalget vedrørende forretningsordenen — har 21 medlemmer.

I nedenstående tabel 4 er en oversigt over udvalgsmedlemmerne fordelt på parti og køn.

I stående udvalg er der i alt 157 medlemmer, hvoraf 24 er kvinder, svarende til ca. 15 %. Kvinderne er således relativt godt placeret i stående udvalg set under ét. For Socialdemokratiet og Venstre svarer kvindernes placering i de stående udvalg nogenlunde til den relative placering i de to folketingsgrupper som helhed. For Det Radikale Venstre og Det Konservative Folkeparti gælder, at kvinderne besætter et betydeligt antal af pladserne, henholdsvis 30 % og 32 %, hvilket er væsentligt mere end kvindernes andel af de respektive folketingsgrupper på 18,5 % og 16,2 %. Selv om disse forholdstal korrigeres under hensyn til, at disse to folketingsgrupper afgiver henholdsvis 4 og 7 mandlige medlemmer til regeringen og posten som

Tabel 4. Medlemmer af Folketingets stående udvalg, 1967/68, 2. samling

	Socialdemokratiet		Radikale Venstre		Konservative		Venstre		Socialistisk Folkeparti	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Udvalget for forretningsordenen	7	0	2	1	4	1	4	0	2	0
Udvalget til valgsprøvelse	5	1	1	2	2	2	3	0	1	0
Finansudvalget	6	0	2	1	3	1	3	0	1	0
Boligudvalget	6	0	1	2	2	2	3	0	1	0
Udvalget for undervisning og uddannelse	5	1	3	0	2	2	3	0	1	0
Lønningsudvalget	6	0	3	0	4	0	3	0	1	0
Indfødsretudvalget	6	0	2	1	2	2	2	1	1	0
Ombudsmandsudvalget	6	0	2	1	3	1	3	0	1	0
Udvalget angående vidensk. forskning ..	5	1	3	0	3	1	3	0	1	0
I alt	52	3	19	8	25	12	27	1	10	0

Kilde: Som tabel 3.

Tabel 5. *Ordførerskaber pr. menigt folketingsmedlem i de udvalgsberettigede partier 1960/61, 2. samling, og 1967/68, 2. samling*

	1960/61 2. samling				1967/68 2. samling			
	Mænd		Kvinder		Mænd		Kvinder	
	Antal af menige folketingsmedlemmer	Ordførerskab pr. menigt medlem	Antal af menige folketingsmedlemmer	Ordførerskab pr. menigt medlem	Antal af menige folketingsmedlemmer	Ordførerskab pr. menigt medlem	Antal af menige folketingsmedlemmer	Ordførerskab pr. menigt medlem
Socialdemokratiet	60 ¹⁾	1,47	6	0,83	59	1,88	3	3,00
Radikale Venstre.....	6	12,0	2	10,50	18	4,67	5	7,20
Konservative Folkeparti	26	3,19	6	1,67	24	4,04	6	3,17
Venstre	37 ¹⁾	2,32	2	3,50	29	4,04	2	3,50
Socialistisk Folkeparti					10	1,02	1	14,00

Kilde: 1960/61: »Kvinderne og Valgretten«, red. Ellen Strange Petersen, Schultz, København 1965.
1967/68: Som tabel 3.

i) De to færøske folketingsmedlemmer, der havde tilsluttet sig henholdsvis Socialdemokratiets og Venstres folketingsgrupper, er medregnet i de pågældende partiers mandatal.

Folketingets formand, således at kvindeandelen i den »menige« folketingsgruppe forhøjes til henholdsvis 21,7% og 20,0%, er der stadig tale om en stor anvendelse af de kvindelige folketingsmedlemmer til udvalgsarbejde.

For at få et indtryk af kvindernes anvendelse som *ordførere* har man foretaget ovenstående beregning af ordførerskaber pr. menigt mandligt og kvindeligt medlem af de 5 udvalgsberettigede partiers folketingsgrupper.

Betrakter man de to undersøgte perioder, ser man, at kvinderne i den seneste samling stort set er blevet anvendt mere til ordførere end i den første.

Jo mindre et parti er, des flere ordførerskaber vil der i gennemsnit være pr. medlem i løbet af en folketingssamling. De store partier har flere medlemmer at fordele opgaverne på, hvorfor man ikke direkte kan sammenligne forholdene i Socialistisk Folkeparti med ét kvindeligt medlem ud af kun 12 med forholdene i de andre udvalgsberettigede partier.

Som det fremgår, har kvinderne i den socialdemokratiske og den radikale gruppe væsentlig flere ordførerskaber pr. medlem end deres mandlige kolleger, hvorimod kvinderne i den konservative og i Venstres gruppe har lidt færre. For Socialistisk Folkeparti gælder, at gruppens kvindelige medlem har haft 14 gange så mange ordførerskaber som sine mandlige kolleger. I den venstresocialistiske folketingsgruppe delte man i den betragtede periode arbejdet med ordførerskaber nogenlunde lige mellem de to køn. Senere er partiet splittet op, således at det ene kvindelige medlem nu repræsenterer Danmarks kommunistiske Parti.

Man kan sammenfattende sige, at de kvindelige medlemmer af Folketinget placeres i topstillinger - som minister og medlem af præsidiet - i mindre grad end mænd, men at de ellers stort set anvendes i mindst samme grad som deres mandlige kolleger i alt folketingsarbejdet med variationer afhængig af de enkelte gruppers sammensætning.

Man kan måske sige, at ikke alle sagsområder er lige betydningsfulde, og at der er en vis tendens til, at mænd i højere grad end kvinder søger sig eller bliver placeret i arbejde på områder, der erfaringsmæssigt giver de største avancementsmuligheder. Denne forskel er aftagende, således er der f.eks. 2 kvindelige medlemmer af finansudvalget, og den ene af disse er sit partis ordfører i finanspolitiske debatter.

I sommeren 1966 lod den daværende statsminister efter opfordring udarbejde en fortegnelse over folketingsmedlemmernes »ben«, lønede såvel som ulønnede, d.v.s. medlemskab af udvalg m.v. En gennemgang af de kvindelige folketingsmedlemmers »ben« viser, at de især beskæftiger sig med sociale spørgsmål. Ifølge »benlisten« havde de kvindelige medlemmer af Folketinget tilsammen 46 poster i udvalg, bestyrelser m.v., og af disse 46 poster vedrørte 14 sociale forhold, 13 kulturlivet, 3 husholdningsrådet og 7 poster var medlemskab i kommissionen vedrørende kvindernes stilling i samfundet. Kun 9 poster vedrørte økonomi, færdsel o.s.v.

3. Kommunalbestyrelser og sogneråd

Ved lov nr. 79 af 20. april 1908 om kom-

munale valg fik kvinderne valget og blev valg-
bare til by- og sogneråd samt amtsråd.

Forud for kommunalvalgene 3. marts 1970 var der blandt politisk interesserede kvinder fra alle partier stor ængstelse for, at den beskedne stigning, der ved de foregående valg havde været i kvindernes andel af mandaterne, skulle ophøre og endda måske blive til tilbagegang.

Årsagen til, at man var særlig bekymret op til denne valgdag, var den sammenlægning af kommuner og amter, der trådte i kraft 1. april 1970. 1107 kommuner reduceredes til 277, og 23 amter blev til 14.

Man vidste, at der ville blive kamp om mandaterne. Selv om de enkelte råd udvidede deres mandattal, var det samlede billede dog stort set, at antallet af rådsmedlemmer skulle halveres, og der var så mange veltrænede kommunalfolk - alt overvejende mænd - at tage af, at man frygtede, kvindernes procentvise andel skulle blive yderligere reduceret.

Denne frygt fik Dansk Kvindesamfund og de politiske kvindeorganisationer i forening til i september 1969 at holde en konference på Christiansborg med emnet: »Hvem skal styre de nye kommuner?«

Indenrigsminister *H. C. Toft* udtalte her, at kvinderne næppe behøvede at være alt for pessimistiske, da større enheder plejede at betyde større kvinderepræsentation. Han henviste bl.a. til, at en sammenlægning, der allerede da var foretaget af 357 kommuner til 104, havde vist en relativ stigning for kvinderne på $3\frac{1}{2}$ %.

Man vidste også, at det hidtil havde været lettere at få kvinder indvalgt i større områder, specielt når disse omfattede større byer, end i mindre områder og specielt i udprægede land-områder. Efter kommunalvalgene i 1962 var der 890 - eller $\frac{2}{3}$ - af de samlede kommuner, der overhovedet ikke havde kvindelige korarun-
alrådsmedlemmer, og efter 1966-valgene var der 460 af de 1107 kommuner, der ikke havde én kvinde i kommunalbestyrelsen. For amtsrådene gjaldt det, at der efter 1962-valget ingen kvinder var i 20 amtsråd, efter 1966 ingen i 12 amtsråd.

Trods den hidtidige forholdsvis gunstige udvikling for kvinderepræsentationen i kommunerne og trods troen på større enheders betydning i samme retning, var der dog hele vinteren indtil valgdagen fortsat ængstelse i kvindekrede for valgenes udfald. Det bevirkede, at der så godt som overalt i landet blev arbejdet mere ihærdigt end sædvanligt først på at få kvinder

opstillet og dernæst på personlig stemmeafgivning på kvindelige kandidater.

Anstrengelserne gav det resultat, at der ikke blev tale om procentvis nedgang for kvinderne, men tværtimod en beskedne fremgang. Ved de kommunale valg steg kvindernes andel af de opstillede kandidater fra 14,5 til 17,3 % og af de valgte fra 9,7 til 10,5 %, mens antallet af opstillede til amtsrådene steg fra 10,8 % til 15,3 % og af valgte fra 6,3 % til 9,0 %.

Under valgkampen blev der på initiativ fra Dansk Kvindesamfund forsøgt noget nyt: 16 kvindepolitisk interesserede kvinder (deriblandt repræsentanter for alle de partier, der har mandater i Folketinget) skrev hver en kronik om kvinderne og kommunalvalgene. Artiklerne bragtes i 16 dagblade og tidsskrifter samtidig få dage før valgdagen, og Danmarks Radio havde en udsendelse med uddrag af disse kronikker. De 16 artikler er efter valget samlet i en pjece, som Socialdemokratiet har udgivet ud fra den betragtning, at de overvejelser, der er gjort over årsagerne til kvindernes talmæssigt svage repræsentation, og hvad der kan stilles op herimod, også vil have gyldighed til næste valg og næste igen.

I de 16 kronikker, der som nævnt er skrevet af kvinder af alle politiske afskygninger — og formentlig uden, at forfatterne har kontaktet hinanden - er der mange fælles betragtninger både med hensyn til årsagerne til de beskedne kvindeandele og vedrørende, hvad der kan og bør gøres i fremtiden.

Programredaktør *Inga Dahlsgård*, Danmarks Radio, skriver (i Berlingske Aftenavis 28. februar 1970), at det ofte er sagt, at kvinderne jo bare kan gøre sig gældende, rettighederne har de.

- Sådan noget er meget nemt at sige, fortsætter hun, men den gode gamle Stuart Mill skrev for omkring 100 år siden om stemmeretten: »Der findes ikke ringeste årsager til ikke at give kvinderne samme ret (som mændene) på samme vilkår«. Ordene »på samme vilkår« er de afgørende, vilkårene var og er stadig forskellige. Der er for det første det, at hver gang en kvinde vælges, skal en mand besejres. De fik de politiske rettigheder først, og selv om der er gået mere end et halvt århundrede, siden kvinderne kom med, så sidder de stadig på posterne. Er der én, der trækker sig tilbage, så mener vælgerforeningen ofte, at visse erhvervsinteresser eller lokale problemer endelig må varetages, og de finder frem til en mand igen. Dette hænger sam-

men med alle de andre vidt forskellige forhold, der samlet kan betegnes som kønsrollemønstre.

Det hører ikke med til kvinderollen at gå op i p>olitisk arbejde. Omgivelserne, »man«, finder det helt i orden, at mænd beskæftiger sig med politik, mens det ikke er helt »kvindeligt« for hunkønsvæsener, at deres interesser går i den retning. Mange kvinder viger tilbage for aktivt politisk arbejde, selv om de er dybt engagerede i samfundsspørgsmål, fordi de må overvinde en modstand hos deres omgivelser, måske ikke mindst hos ægtemanden og ofte også hos sig selv. Det hører heller ikke med til den kvindelige kønsrolle at stå frem og tale eller overhovedet at komme i rampelyset på den slags områder, som her er tale om, men det er jo nødvendigt at gøre sig kendt, hvis man vil lege med i politik. Det ser dog ud til, at ungdommen knap er så præget af dette nedarvede kønsrollemønster som de midaldrende. Men der er en anden side af kønsrollemønstret, nemlig alle de praktiske spørgsmål i forbindelse med børn, husvæsen, mand og måske erhvervsarbejde, og her er mænd stadig efter den gængse rollefordeling ganske anderledes frit stillet end kvinder, nej, de lige vilkår findes ikke, og som i alle andre fundamentale samfundsanliggender vil det vare meget længe, før de kommer til at foreligge.

- Men, slutter Inga Dahlsgård, for hver kvinde, som vælges, brydes en lille bitte smule af rollemønstret ned - forudsat naturligvis, at hun ikke er helt umulig - men risikoen herfor er næppe større, end hvor det drejer sig om mænd.

Forfatterinden *Eva Hemmer Hansen*, tidligere mangeårigt socialdemokratisk byrådsmedlem, skriver i *Politiken* om »Milde kvinde, uden magt« og fremhæver ligeledes betydningen af, at kvinderne kom så mange år bagefter mændene i folkestyret:

Vi er kommet ind i systemet med 60-66 års forsinkelse. I de år, der gik forud, blev mønstret lagt, og gruppernes indflydelse på politiske valg fordelt, som man var venner - eller fjender - til. Men kvinderne har ikke fundet vej ind i interessegrupperne. Det har ikke ændret mosaik-mønstret, at vælger-tallet er blevet fordoblet. Kvinderne har kun nået at danne deres egne ganske få interessegrupper. Det er dem, der bærer »den obligatoriske kvinde«, som vi har hende i dag.

»Den obligatoriske kvinde«, forklarer *Eva Hemmer Hansen*, er en politisk kamæleon. Den mandlige folkevalgte sidder som repræsentant for en klart aftegnet interessegruppe, større eller mindre, og kan specialisere sig i dens ønsker over for samfundet. Der er andre mænd til at tage sig af de andre grupper. Men den obligatoriske kvinde skal kunne tage sig af interesser så vidt forskellige som husmødrenes, de helt selverhvervende »kvindelige

ungkarle«, de helt overbelastede heldags-udearbejdende med børn, de lidt heldigere halvdagsudearbejdende med børn, medhjælpende hustruer, højt uddannede kvinder, socialt nødstedte kvinder. Ikke engang en meget stor og klart aftegnet gruppe som de enligstillede forsørgere er repræsenterede i det politiske liv ved egne talsmænd med personlig sagkundskab om deres meget specielle problemer.

Den obligatoriske kvinde skal være den kommunale moder for dem allesammen. Da hun ikke kan vide alt af egen sagkundskab om dem alle, er hun ofte i vanskeligheder. Hvorfor bliver det og det og det forhold ikke ordnet, når vi nu har kvindelige politikere? spørger de kvindelige vælgere. Fordi der ikke er specialiseret kvinderepræsentation nok til at dække de felter.

Opgaven er umulig. At pålægge den kvinderepræsentation, vi har, at løse den er at gå ud fra, at sådanne problemer løses ved instinkt og indføling og magi.

Flere af kronikørerne lægger ligesom *Inga Dahlsgård* vægt på de husmoderlige byrder, som kvinderne bærer, og betragter dem som en stærkt medvirkende årsag til, at kvinderne ikke gør sig så stærkt gældende i politik som mænd.

Redaktør *Annelise Vestergaard* (Jyllands-Postens kronik) udtrykker det således:

Det største problem er efter undertegnedes mening, at der stadig hos det store flertal ikke synes at herske tvivl om, at kvindens første og største pligter er at være moder og hustru, og det er sandsynligvis denne opfattelse, som hindrer den fulde mobilisering på det aktive plan - opstilling og eventuelt valg. Hjemmet lider ingen skade, fordi moderen og hustruen bevæger sig hen for at stemme, men det formodes at lide en vis skade, hvis hun engagerer sig ret meget mere.

Og hun følger til:

Det er ikke nok at ønske flere kvinder frem og at klage over, at nu vil man endda så gerne have flere kvinder på listen, og så er de der ikke - hvis der ikke samtidig gives flere kvinder mulighed for at slippe det ene-ansvar for hjem og børn, som de ofte står med. Og det vil ganske enkelt sige en anden arbejdsfordeling i hjemmet og en ændring i vilkårene for udearbejde. Så længe kun den ene har ansvar for økonomien (kontant tjente penge), kan parterne ikke i en given situation bytte plads.

Byretsdommer *Inger Margrete Pedersen* (Berlingske Tidende) minder om, at avisernes nekrologer i høje toner roser de afdøde mænds samfundsgavnligt indsats, mens de afdøde kvinder lovprises for den støtte, som de har ydet deres mænd, og som har været af afgørende betydning for disses offentlige virke.

Nogle af kronikørerne fremhæver, at der stilles andre ydre krav til kvindelige politikere end til mandlige. Fhv. minister *Lis Groes* skriver i *Aktuelt*:

KVINDELIGE politikere bedømmes ikke alene ud fra deres arbejde, man ser skam også på, om de er fikst - men ikke alt for elegant klædt - om de mon passer deres børn - for slet ikke at tale om, hvilken enorm interesse, der står om deres uhyre interessante privatliv. Det er sikkert med til at skræmme mange kvinder væk fra politik.

Forfatterinden *Ulla Ryum*, der var opstillet som kommunistisk kandidat til kommunalvalget, er i *Land og Folk* inde på de senere års store åbenhed vedrørende seksualliv og den megen tale om kvinderne som kønsvæsener. Hun mener ikke, det fremmer kvindernes selvstændiggørelse og skriver således:

... at man kunne få den mistanke, at de sidste års enorme anstrengelser på helt sammenhængsløst (med bl.a. samfundsliv, tanke og menneskeværen) at gøre kvinden fri rent kønsligt og seksuelt, bl.a. også tjente det formål at virke afledende på hendes vægnende bevidsthed - at den ikke tog alt for politisk og økonomisk besværlige retninger.

Der er i artiklerne en tendens til at forklare kvindernes hidtidige kun knap 10 %'s andel i de politiske poster med dels kvindernes egen modvilje og dels mændenes uvilje til at afgive plads for kvinderne.

Det er ofte tidligere sagt, at det var svært at finde egnede kvinder, der kunne og ville lade sig opstille. Den forklaring havde ikke så stor gyldighed ved valget 3. marts. På grund af kommunesammenlægningerne var der et overskud af kandidater, langt de fleste mænd, men dog også en del kvinder, der havde siddet i de »gamle« råd, og som ikke blev opstillet til de nye.

Hvis årsagen til de forholdsvis få kvindelige kommunalbestyrelsesmedlemmer alene havde været, at man tidligere havde savnet emner, så kunne opstillingslisterne denne gang have indeholdt lange flere kvindenavne.

Opstillingerne blev kvindemæssigt set noget bedre end tidligere, men ikke revolutionerende, en stigning på små 3 %. Det mest bemærkelsesværdige var, at de opstillede kvinder stort set fik en bedre placering på listerne end tidligere.

Viceskoleinspektør *Meta Ditzel*, der er radikalt folketingsmedlem, havde til kronikserien (Vestkysten) undersøgt 53 opstillingslister i Jylland, repræsenterende syv partier. 9 kvinder

var opstillet som nr. 1, 18 som nr. 2. På 11 lister nåede ingen kvinde højere end tredjepladsen, og nogle steder stod kvinderne på 6. eller 7. pladsen.

Valget med opstilling af en del kvinder som spidskandidater gav bl.a. det resultat, at én kvinde blev amtsborgmester og én kvinde borgmester i en kommune. Få kvindelige sognerådsformænd var set før, men kun en enkelt kvindelig borgmester uden for København.

I stedet for den frygtede tilbagegang kom valgdagen 3. marts 1970 således til at betyde endnu et bette nøk fremad for kvinderne.

Kronikkerne beskæftiger sig også med, hvad der kan gøres med henblik på fremtidige valg. Ingen af forfatterne giver opskrift på en patentmedicin, der i hast kan give store forandringer.

Eva Hemmer Hansen omtaler den tanke, som professor *Gerhard Nielsen* har skrevet kronik om (*Aktuelt* den 13. december 1966) vedrørende en obligatorisk deling af mandater med lige mange til mænd og kvinder, men hun afviser ideen:

I svenske aviser, hvor situationen også diskuteres har man leget med den udvej simpelthen at fastsætte antallet af mandlige og kvindelige repræsentanter til fifty-fifty. Hvordan det skal gøres er noget uklart. Man kan måske lovgive om det, selv om de praktiske problemer vil blive meget store. Og hvad så med andre forsømte grupper som f.eks. de unge under uddannelse, eller pensionisterne? Har de så ikke krav på forholdsmæssig repræsentation.¹

Sekretær *Karen Dahlerup* (der efter kommunalvalget rykkede ind i Folketinget på en social demokratisk plads som suppleant for en mand der blev borgmester) mener, at samfundsudviklingen i sig selv vil føre flere kvinder ind i politik. Hun skriver i *Feminas* kronik:

Jo flere kvinder, der kommer på arbejdsmarkedet, jo flere vil tage sig tid til at være med i politik. Når de er på arbejdsmarkedet, opdager de for al vor mangle i samfundet, og så kan de ikke lænere lade være at blande sig.

Cand.polit. *Carry Hedemann* fremhæver i *Kristeligt Dagblad*, hvad også flere af de øvrige kronik-skribenter er inde på, at det er gennem partiernes vælgerforeninger, man skal arbejde for at få flere kvinder opstillet.

- Det er ikke nok, skriver *Carry Hedemann*, - al kvinder udgør 51 % af vælgerbefolkningen, og det er heller ikke tilstrækkeligt, at møde frem på valg

dagen, hvad de vitterligt gør, for når opstillingsprocedurerne foretages af de aktive af de vælgerforeningsorganiserede, så er det *dér*, de må være med. Og hvad enten man siger, at kvinderne ikke hidtil har kunnet, villet, formået, fået lov **til**, haft tid til, gidet, orket, haft sans for - eller hvilket udtryk man nu vælger alt efter ens overbevisning - så når kvinderne ingen vegne politisk, førend de i nogen tid har været effektivt med i disse - i øvrigt ikke alt for imponerende - aktive vælgerforeningsinderkredse.

Det er prisen og nåleøjet - for det er ved opstillingsprocedurerne i deres forskellige faser, at kvinderne taber valgene - hver gang.

1 praktisk talt alle kronikkerne anbefales det at stemme personligt. Statistikerne, ekspeditionssekretær, cand. polit. *Rita Knudsen*, fremhæver i sin kronik i Information, at et stort tal af de opstillede kvinder står så langt nede på listen, at de kun opnår valg, hvis den personlige stemmeafgivning bliver så stærk, at kvinderne springer deres mandlige medkandidater over. - Overspringere kendes fra tidligere kommunevalg, og kvinderne er gode til at springe, skriver Rita Knudsen.

Det kom også til at gælde ved valget 3. marts. Der blev mange forskydninger både for mandlige og kvindelige kandidater takket være en meget betydelig personlig stemmeafgivning. I flere af kronikkerne understreges betydningen af, at kandidaternes navne er trykt på stemmesedlerne, så vælgerne ikke skal skrive navnet på den, de vil stemme på, men kan nøjes med et kryds. Ved sidste kommunalvalg var det almindeligt, at navnene stod på setmimesedlerne, og resultatet blev også, at flere end sædvanligt stemte personligt.

Der går en vis pessimistisk tone gennem mange af kronikkerne. Når det har taget ca. 60 år at nå en kvinderepræsentation på ca. 10 %, hvor lang tid vil der så gå, før man når op på 50 %? Der er dog nogle, der øjner lyspunkter, ikke blot i den beskedne stigningstakt, der har været ved de senere valg, men først og fremmest i den voksende politiske interesse, man både i politiske foreninger og i den offentlige debat møder hos kvinderne.

Inger Margrete Pedersen skriver i sin kronik, at mange kvinder er flittige deltagere i organisations- og mødevirksomhed, men at en væsentlig del af aktiviteten bliver lagt i de politiske partiers kvindeudvalg og i andre kvindeorganisationer, og hun følger til:

Som foredagsholder i mange sådanne foreninger er jeg blevet dybt imponeret af den interesse og

dygtighed, hvormed man dyrker et væld af emner, herunder de fleste af de spørgsmål, som min egen vælgerforening har fremdraget i sit kommunalpolitiske program. Ind imellem kommer man også ud for forsamlinger, der er så effektivt skolet i mødeteknik, at de får en mangeårig deltager i akademisk mødevirksomhed til at blegne af misundelse.

Og Inger Margrete Pedersen råder så kvinderne til ikke at være alt for beskedne og tilbageholdende:

Når man fra adskillige sider bebrejder kvinderne, at de ikke selv gør noget for at skaffe sig den fornødne repræsentation i det politiske liv, er der altså noget om snakken. Der er nok, der er vel kvalificerede til at gøre sig gældende, og det at være medlem af et demokratisk samfund må medføre en vis forpligtelse til at opgive rollen som bly viol og udnytte den udmærkede træning i offentlige anliggender direkte i samfundets tjeneste.

Carry Hedemann lægger vægt på, at politiske diskussioner via TV er kommet ind i alle folks stuer, og at dette i forbindelse med aviser og radio har bevirket, at politik ikke længere for kvinderne er noget halvmystisk, uforståeligt, som mændene ordnede.

I bogen »Kvinnors Rost och Rätt«, som den svenske rigsdag udgav i 1969 i anledning af 50-året for svenske kvinders valgret, fortæller *Nils Carlhamre* om en oplevelse, han havde i en vestsvensk højreforening for »bare et par år siden«: Han holdt politisk foredrag i en forsamling, der 100 % bestod af mænd, og der fulgte en længere diskussion. Da den var forbi, var det kaffetid, og så myldrede der lige så mange kvinder ind, som der hidtil havde været mænd. Kvinderne, der i flere timer havde syslet i køkkenet, følte sig ikke diskriminerede eller tilsidesatte. De lod uden indblanding mændene ordne den politiske forening, som de dog alle selv var indskrevne og betalende medlemmer af.

Alle, der har deltaget i politisk arbejde i Danmark i mellemkrigsårene, vil kunne fortælle ganske tilsvarende oplevelser. Men som stemmeafgivningen er udjævnet med årene, har også billedet af mødevirksomheden ændret sig. Kvinderne er i stadig større udstrækning blevet deltagere i politiske møder, og på landsmøder inden for i hvert fald nogle af de politiske partier har de i de sidste år gjort sig betydeligt stærkere gældende end tidligere.

Kommunalvalgene i 1970 gav procentvis kun

en lille fremgang for kvinderne. Med kommunesammenlægningerne som baggrund var fremgangen dog værd at notere. Udviklingslinjen — den svage stigning i kvinderepræsentationen — fortsatte. Men samtidig må det slås fast, at der blev gjort ekstra meget ved dette valg for at sikre kvinderne. så det var ikke automatisk, udviklingslinjen fortsatte.

A. København

Københavns Magistrat består af 11 medlemmer - overborgmesteren, 5 borgmestre og 5 rådmænd, hvoraf 2 borgmestre og 1 rådmand er kvinder.

Københavns Borgerrepræsentation har 55 medlemmer, der efter valgene i 1962, 1966 og 1970 var sammensat således:

Tabel 6. Mandatfordelingen i Københavns Borgerrepræsentation efter valgene i 1962, 1966 og 1970

	1962		1966		1970	
	I alt	heraf kvinder	I alt	heraf kvinder	I alt	heraf kvinder
Socialdemokratiet	27	7	23	6	31	9
Det Radikale Venstre	2	1	2	—	5	2
Det Konservative Folkeparti	15	4	15	4	11	3
Venstre	1	—	1	—	1	—
Socialistisk Folkeparti	9	2	13	2	5	—
Danmarks Kommunistiske Parti	1	—	1	—	1	—
Venstre Socialisterne	—	—	—	—	1	—
I alt	55	14	55	12	55	14

Kilde: Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 74, 19. maj 1970.

Som det fremgår af tabellen, er antallet af kvindelige borgerrepræsentationsmedlemmer blevet stående omkring 22-25 $\frac{1}{10}$.

De to største partier i Borgerrepræsentationen - Socialdemokratiet og Det Konservative Folkeparti - har efter sidste valg henholdsvis 9 og 3 kvindelige borgerrepræsentationsmedlemmer ud af 31 og 11. svarende til henholdsvis 29 og 27 $\frac{1}{10}$. Det bemærkes, at begge de nævnte partier tidligere har haft en regel om, at en fjerdedel af de opstillede kandidater skal være kvinder. Det radikale Venstre har ved valget i 1970 fået 2 kvindelige borgerrepræsentanter af i alt 5, svarende til 40 $\frac{1}{10}$. De øvrige partier fik ingen kvindelige mandater ved valget i 1970. Ved borgmester Guttermans død valgtes det ene

kvindelige medlem til borgmester, og trådte dermed ud af Borgerrepræsentationen.

En del af arbejdet i Borgerrepræsentationen er henlagt til 12 faste udvalg. Af disse 128 udvalgsposter er 35, svarende til 27 $\frac{1}{10}$, besat med kvinder, jfr. bilag 1. Ligesom i Folketingets stående udvalg er kvinderne her relativt godt placeret.

B. Frederiksberg Kommunalbestyrelse

Frederiksberg har en borgmester, 2 viceborgmestre og 6 rådmænd, hvoraf 2 rådmænd er kvinder.

Frederiksberg Kommunalbestyrelse har efter valgene i 1962, 1966 og 1970 været sammensat således:

Tabel 7. Mandatfordelingen i Frederiksberg Kommunalbestyrelse efter valgene i 1962, 1966 og 1970

	1962		1966		1970	
	I alt	heraf kvinder	I alt	heraf kvinder	I alt	heraf kvinder
Socialdemokratiet	5	1	5	1	9	2
Det Konservative Folkeparti	13	3	12	3	14	4
Det Radikale Venstre	—	—	—	—	1	—
Socialistisk Folkeparti	1	—	2	1	1	—
I alt	19	4	19	5	25	6

Kilde: Som tabel 6.

I Frederiksberg Kommunalbestyrelse forøgedes antallet af kvindelige kommunalbestyrelsesmedlemmer fra 4 til 5 ved valget i 1966, og ved valget i 1970 valgtes 6 kvinder ud af 25, svarende til ca. 25 %. De to store partier i kommunalbestyrelsen - Socialdemokratiet og Det Konservative Folkeparti - fik henholdsvis 20 % og 25 % kvindelige kommunalbestyrelsesmedlemmer ved valget i 1966 og 22 o/o og 29 o/o ved valget i 1970.

Frederiksberg Kommunalbestyrelse har 56 stående udvalgsposter, hvoraf de 15, svarende til

27 %, er besat med kvinder, jfr. bilag 2. Kvindernes andel af kommunalbestyrelsesmandaterne og deres placering i udvalgsarbejde svarer således til hinanden.

C. Gentofte Kommunalbestyrelse

Gentofte har en borgmester samt 1 viceborgmester, der begge er mænd.

Gentofte kommunalbestyrelse har 17 medlemmer, der efter valgene i 1962, 1966 og 1970 var sammensat således:

Tabel 8. Mandatfordelingen i Gentofte Kommunalbestyrelse efter valgene i 1962, 1966 og 1970

	1962		1966		1970	
	Ialt	heraf kvinder	Ialt	heraf kvinder	Ialt	heraf kvinder
Socialdemokratiet	3	—	2	—	3	1
Det Radikale Venstre	—	—	—	—	2	1
Det Konservative Folkeparti	14	2	13	2	12	3
Venstre	—	—	1	—	—	—
Socialistisk Folkeparti	—	—	1	—	—	—
I alt	17	2	17	2	17	5

Kilde: Som tabel 6.

Som det fremgår af tabellen, var antallet af kvindelige kommunalbestyrelsesmedlemmer 2 ud af 17 både ved valget i 1962 og 1966, svarende til 11,7 %, hvorimod det ved valget i 1970 steg til 5, svarende til 29,4 o/o. De kvindelige kommunalbestyrelsesmedlemmer er valgt for Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Det Konservative Folkeparti, der har henholdsvis 33 %, 50 % og 25 o/o kvinder i deres grupper.

Gentofte kommunalbestyrelse har 54 stående udvalgsposter, hvoraf 15, svarende til 27,7 %, er besat med kvinder, jfr. bilag 3.

D. Provinsbyerne

Ved valget 1966 var der 86 bykommuner foruden de 3 hovedstadskommuner. I de 86 bykommuner var der i alt 1246 byrådsmedlemmer, der efter valget var sammensat således:

Tabel 9. Byrådsmedlemmer i provinsbyerne efter valgene i 1962 og 1966

	1962			1966		
	Ialt	heraf kvinder		Ialt	heraf kvinder	
			pct.			pct.
Socialdemokratiet	587	69	11.7	570	76	13.3
Det Radikale Venstre	28	5	17.9	31	5	16.1
Det Konservative Folkeparti	234	37	15.8	259	49	18.9
Venstre	154	23	14.9	195	28	14.4
Danmarks Retsforbund	3	—	—	—	—	—
Socialistisk Folkeparti	22	—	—	35	1	2.9
Danmarks Kommunistiske Parti..	3	—	—	6	1	16.7
Slesvigsk Parti	15	—	—	13	—	—
Andre	138	15	11.6	137	16	11.7
I alt	1184	149	12.6	1246	176	14.1

Kilde: Som tabel 6.

Det bemærkes, at tallene i tabel 9 ikke er korrigerede for ændringer i kommuneinddelingen. Som det fremgår af tabellen, forøgedes det relative antal af kvindelige mandater i byrådene fra 12.6 o/o i 1962 til 14.1 o/o i 1966. Forøgelsen fandt sted inden for Socialdemokratiet og Det Konservative Folkeparti, hvorimod der inden for Det Radikale Venstre var en relativ nedgang.

I de 86 bykommuner var der ingen kvinder blandt borgmestre, men 12 kvindelige viceborgmestre.

I udvalgsarbejdet var de kvindelige byrådsmedlemmer især placeret i sociale udvalg, børne- og ungdomsnævn, skolekommissioner, biblioteksudvalg samt sundhedsudvalg. Det var derimod overordentlig få kvinder, der beskæftigede sig med økonomiske forhold og med teknisk betonedede sager.

E. Sognekommunerne

Til sognerådene blev der ved valget i 1966 valgt 8672 kandidater, hvoraf 777, svarende til 9.0 o/o, var kvinder. Det betød en fremgang i kvindernes relative antal fra 4.7 % efter valget i 1962.

Med den kommunale nyinddeling af landet, der trådte i kraft den 1. april 1970, afskaffedes begreberne købstadskommune og sognekommune og i stedet indførtes fællesbetegnelsen kommuner. Landet blev opdelt i 277 kommuner incl. København-, Frederiksberg- og Gentofte kommune. På grundlag af opgørelser fra 272 kommuner har Danmarks Statistik udarbejdet en foreløbig opgørelse over resultaterne af kommunevalget den 3. marts 1970. Denne opgørelse viser, at af 4.495 valgte medlemmer af kommunalbestyrelserne (excl. København, Frederiksberg og Gentofte) var 459 kvinder, svarende til 10.2 o/o.

Konklusion

Ved de by- og sognekommunale valg var det samlede antal opstillede kandidater 36.226 i 1966 mod 38.609 i 1962. Kvindernes andel af de opstillede kandidater var 14.5 o/o i 1966 mod 10.3 % i 1962 og var steget i samtlige områder - jfr. bilag 4 - fra 7.0 til 12.7 o/o mest dog i Jyllands sognekommuner nemlig fra 3.5 til 7.2 o/o; kvindeandelen lå dog stadig højest i hovedstaden (24.4 %) og lavest i Jyllands sognekommuner. Det samlede antal valgte kandidater var 10.009 i 1966, mod 11.414 i 1962; faldet i kommunalbestyrelsespladser skyldtes de man-

ge kommunesammenlægninger og indlemmelser, men den heraf foranledigede nedgang blev dog i nogen grad opvejet af, at en del kommuner har forhøjet antallet af rådsmedlemmer.

Ved kommunevalget i 1970 var antallet af opstillede kandidater faldet til 21.199, medens antallet af valgte kandidater var faldet til 4.592. Kvindernes andel af de valgte kandidater udgjorde 12.3 % på Øerne, excl. hovedstadsområdet, København, Frederiksberg og Gentofte, hvor kvindernes andel var 25.7 o/o, og 8.2 % i Jylland. Kvindernes repræsentation i de kommunale råd er således stadig mindst i Jylland.

På nuværende tidspunkt (september 1970) foreligger der endnu ikke detaljerede oplysninger om kommunevalget 1970, men eksempelvis kan det nævnes, at kvinderne efter dette valg udgør 12.9 o/o i Århus, 13.8 o/o i Odense, 33.3 o/o i Roskilde og 4.8 o/o i Ringkøbing kommunalbestyrelser. Der er således stadig stor forskel på kvindernes talmæssige placering fra kommunalbestyrelse til kommunalbestyrelse.

Udenfor København, Frederiksberg og Gentofte er der valgt 3 kvindelige borgmestre.

4. Amtsråd

Kvinderne opnåede som nævnt valget og valgbarehed til amtsråd og kommunale råd ved lov nr. 79 af 20. april 1908 om kommunale valg. Amtsrådene er de politiske forsamlinger, hvor kvinderne har den mindste repræsentation. Ved de sidste 2 amtsrådsvalg - 1966 og 1970 - er der dog sket en betydelig stigning i det relative antal af kvindelige amtsrådsmedlemmer. I tabel 10 er en oversigt over amtsrådsmedlemmernes fordeling på køn ved de 6 seneste valg.

Tabel 10. Valgte kandidater til amtsrådene.

	Mænd	Kvinder	Pct.
1950	295	4	1.3
1954	294	5	1.7
1958	293	10	3.3
1962	294	7	2.3
1966	284	19	6.3
1970	332	34	9.0

Kilde: Statistiske årbøger samt Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 63, 29. april 1970.

Den geografiske fordeling af de valgte kvinder viste ved valget i 1966 ret store forskelle. De kvindelige medlemmer af amtsrådene på

Tabel 11. Antal valgte amtsrådsmedlemmer ved valgene i 1966 og 1970
fordelt på køn, parti og hovedlandsdele

	1966			1970		
	Øerne ialt	Jylland	Øerne og Jylland	Øerne ialt	Jylland	Øerne og Jylland
Socialdemokratiet						
Mænd	47	48	95	83	79	162
Kvinder	4	0	4	7	6	13
Det Radikale Venstre						
Mænd	12	10	22	19	16	35
Kvinder	0	3	3	0	3	3
Det Konservative Folkeparti						
Mænd	25	31	56	40	32	72
Kvinder	3	2	5	6	5	11
Venstre						
Mænd	37	66	103	36	59	95
Kvinder	6	1	7	2	4	6
Andre						
Mænd	1	7	8	1	1	2
Kvinder	0	0	0	0	0	0
I alt: Mænd	122	162	284	179	187	366
Kvinder	13	6	19	15	18	33

Kilde: Statistisk Årbog 1967, s. 334-5, samt Nyt fra Danmarks Statistik, nr. 63, 29. april 1970.

Øerne udgjorde således ca. 10 % mod 3.6 % i amtsrådene i Jylland. Ved valget i 1970 ændres dette totalt, således at de kvindelige medlemmer af amtsrådene på Øerne nu udgør 8.4 % og i Jylland 9.6 %.

Mellem partierne var der, som det fremgår af tabel 11, også her ret store forskelle i kvindernes procentvise andel af amtsrådsmandaterne, især efter valget i 1966. *Socialdemokratiet* havde en kvindeandel på 4.2 %. *Socialdemokratiets* 4 kvindelige amtsrådsmedlemmer blev alle valgt på Øerne på trods af, at de socialdemokratiske amtsrådsmedlemmer fordelte sig lige mellem Jylland og Øerne. Efter valget i 1970 steg kvindernes andel til 8.0 % nogenlunde lige fordelt på Øerne og Jylland.

Det Radikale Venstre havde i 1966 en kvindeandel på 13.6% og i modsætning til *Socialdemokratiet* var disse kvinder alle valgt i Jylland, selv om amtsrådsmedlemmerne også inden for dette parti stort set var delt lige mellem Jylland og Øerne. Ved valget i 1970 faldt dette partis kvindeandel til 8.6 %, der stadig er valgt i Jylland.

Det Konservative Folkeparti havde i 1966 en kvindeandel på 12 % på Øerne, 6.4% i Jylland, i alt 8.9 %.

Ved valget i 1970 steg kvindernes andel til 13.9%, og forskellen i den geografiske forde-

ling, som gjorde sig gældende ved valget i 1966, forsvandt.

Venstre havde i 1966 en kvindeandel på 16.2 % på Øerne, 1.5 % i Jylland, i alt 6.8 %. Ved valget i 1970 gik kvindeandelen en smule tilbage til 6.3 % - 5.5 % på Øerne og 6.8 % i Jylland.

I fællesudvalgene vedrørende de nye amtskommuner — 21-mandsudvalgene — der var nedsat i forbindelse med overgangen til de nye amtskommuner, var der i alt 273 medlemmer, hvoraf 10, svarende til 3.7 %, var kvinder. Af de 13 formænd var 1 kvinde, og af de 13 amtsborgmestre er 1 kvinde.

5. Menighedsråd

Med lov nr. 86 af 15. maj 1903 om menighedsråd indførtes menighedsråd for hvert sogn. Loven gav alle mænd og kvinder, der var fyldt 25 år, og som havde begæret sig optaget på vælgerlisten, stemmeret og valgbarhed til disse råd. Menighedsrådene var således de første folkevalgte forsamlinger, kvinderne fik valgret til. Der er forholdsvis flere kvinder i menighedsrådene end i de andre folkevalgte råd. Ved menighedsrådsvalgene i 1965 var 29 % af de valgte kvinder, og denne procent steg til 32 ved menighedsrådsvalgene i 1969.

Det bemærkes, at fredsvalg er det almindelige ved menighedsrådsvalg.

6. Skolenævn

Skolenævnene er et område, hvor man vil følge udviklingen med forventning, idet kvinder

traditionelt interesserer sig for uddannelsesforhold, og både mødre og fædre til skolesøgende børn har stemmeret og er valgbare.

Som eksempel kan nævnes, at de forældrevalgte repræsentanter i skolenævn og skolekommission i enkelte kommuner fordeler sig på køn, som vist i nedenstående oversigt:

	Skolenævn			Skolekommission		
	Mænd	Kvinder	Pct.	Mænd	Kvinder	Pct.
København	275	145	34.5	6	4	40.0
Frederiksberg	40	24	37.5	5	2	28.6
Gentofte	35	23	39.6	4	3	42.9
Århus	130	92	41.4	4	3	42.8
Odense	100	70	41.1	5	2	28.6
Roskilde	35	19	35.2	4	1	20.0
Ringkøbing	32	24	42.8	3	2	40.0

7. Radiorådet

Af Radiorådets 18 medlemmer er der i øjeblikket (september 1970) ingen kvinder. Der har indtil fornylig været 1 kvindeligt medlem.

Blandt de 10 tilforordnede til programudvalget er der to kvinder.

8. Kvindestemmernes politiske fordeling

Da valg såvel til Folketing som til kommunalbestyrelserne er hemmelige, vil man ikke umiddelbart af valgmaterialer og valgstatistikken kunne udlede, om der består forskelle med hensyn til den politiske fordeling af henholdsvis kvinders og mænds stemmer. Kun ved iværksættelse af særlige undersøgelser i forbindelse

med valgene, der tilrettelægges på en sådan måde, at princippet om hemmeligt valg ikke krænktes, eller gennem særligt iværksatte opinionsundersøgelser vil man kunne få oplysning om, hvorvidt der findes forskelle mellem kvinders og mænds holdning til politiske spørgsmål.

En sådan undersøgelse er for nogle år siden foretaget i Danmark. I forbindelse med den af professor Svalastoga i 1954 foretagne analyse af den danske befolknings lagdeling og mobilitet er det også undersøgt, i hvilket omfang der består en sammenhæng mellem partitilhørsforhold, køn og kvinders civilstand. På grundlag af en sekundæranalyse af det tilvejebragte materiale har sociologen Erik Høgh i bogen Sociologi (1965) opstillet følgende tabel:

Tabel 12. Sammenhængen mellem partitilhørighed, køn og kvinders civilstand, 1954

Parti	Mænd		Kvinder			
	Total	Pct.	Gifte		Ugifte	
			Total	Pct.	Total	Pct.
Socialdemokratiet	897	36.4	186	29	20	25
Venstre	457	17.9	109	18	14	18
Konservative	226	8.8	54	9	12	15
Radikale	139	5.5	32	5	1	1
Retsforbundet	47	1.9	10	2	2	3
Kommunister	41	1.6	6	1	0	0
Dansk Samling	4	0.1	4	1	3	4
Uafhængige	12	0.5	1	—	0	0
Ved ikke	273	10.6	127	22	18	21
Vil ikke svare	228	9.0	55	9	6	7
2 partier nævnt	166	6.4	16	3	2	3
Blank	32	1.3	6	1	2	3
	2522	100.0	606	100	80	100

Kilde: Erik Høgh: Sociologi (1965).

Af tabellen fremgår det, at kvinder - såvel gifte som ugifte - synes mindre tilbøjelige end mænd til at føle sig tilsluttet et bestemt parti, samt at de, når de tilslutter sig et bestemt parti i mindre grad end mænd støtter socialistiske partier.

I en af UNESCO i 1955 udgivet bog af Maurice Duverger: »The political role of Women«, omtales nogle undersøgelser foretaget i Norge, Frankrig og Tyskland, som bl.a. belyser, om gifte kvinder stemmer på samme måde som deres mænd, og om der i det hele er forskel i politisk henseende mellem mænds og kvinders politiske indstilling.

Det materiale fra de enkelte lande, som denne bog bygger på, repræsenterer - ligesom den foranævnte danske undersøgelse - kun et begrænset udsnit af vælgermassen i de pågældende lande. Oplysningerne fra Norge hidrører dels fra en Gallup-undersøgelse, dels fra en af Socialforskningsinstituttet foretaget undersøgelse, begge omfattende repræsentative udsnit af befolkningen på henholdsvis 2.300 og 2.700 personer. Den franske undersøgelse er foretaget i to byer, Belfort og Vienne, i tiden 1946-51, og materialet fra Tyskland omfatter forskellige undersøgelser foretaget før og efter den 2. verdenskrig.

Blandt disse undersøgelser er der især grund til at fremhæve de norske undersøgelser, der er baseret på forholdene i tiden 1946-1953, og som er bearbejdet af sociologen Erik Grønseth. Det konstateredes her, at 88,9 % af alle ægtefæller stemte på samme parti, idet procenten dog varierede noget for de forskellige partier. Lavest var procenten inden for de borgerlige partier og højst for det kommunistiske parti.

Ved en sammenligning af kvinders og mænds stemmeafgivning i 1945 og 1949 konstateredes, at kvindernes stemmer var mere labile end mænds, navnlig for kvinder under 40 år, samt at kvinderne i noget højere grad end mænd stemte borgerligt. Det kristelige Folkeparti og det konservative parti havde flere kvindestemmer end mandsstemmer, medens de øvrige partier havde flere mandsstemmer end kvindestemmer.

På grundlag af de norske undersøgelser og fornævnte franske og tyske undersøgelser mener Maurice Duverger at kunne drage følgende generelle konklusioner:

1. Ægtefæller synes oftest - i ca. 90 % af tilfældene - at stemme på samme parti; forskelle, der måtte bestå mellem den politiske forde-

ling af mænds og kvinders stemmer, beror derfor udelukkende på de ugifte kvinders og mænds stemmer.

2. Forskellene mellem kønnenes stemmer er almindeligvis små, men der synes at være en almindelig tendens til, at kvinder i noget højere grad end mænd stemmer på konservative og religiøse partier.
3. Kvindestemmernes tilkomst har kun haft ringe indflydelse på valgresultaterne. Der peges dog i denne forbindelse på den indirekte indflydelse, som kvindernes stemmeret har på udformningen af partiernes programmer samt på de situationer, hvor marginalstemmer er afgørende for regeringsdannelsen.

Forskellige senere undersøgelser har bekræftet nogle af de foran refererede synspunkter. 1 Tyskland foretages der nu - siden 1953 - ved hvert valg en undersøgelse af mænds og kvinders stemmeafgivning fordelt på alder i et repræsentativt udsnit af samtlige valgkredse (1.163 af i alt 60.000 valgkredse). Disse undersøgelser foretages i henhold til den nugældende tyske valglov på en sådan måde, at man har fornøden garanti for, at princippet om hemmeligt valg ikke krænkes. Vælgerens fordeling efter alder og køn kan - ligesom herhjemme - konstateres på grundlag af afkrydsede valglister. Ved en særlig markering af stemmesedlerne efter aldersgruppe og køn muliggøres en tilsvarende fordeling af de afgivne stemmer på de forskellige politiske partier.

Ved de tyske forbundsvalg i 1961 og 1965 var den procentvise fordeling af henholdsvis kvinders og mænds stemmer følgende ¹⁾:

	Kvinder		Mænd	
	1961	1965	1961	1965
Kristelig-demokratisk union/ Kristelig-social union	49,6	51,7	40,3	42,0
Tysklands socialdemokratiske parti	32,9	36,2	39,7	44,0
Frit demokratisk parti	12,2	9,2	13,6	9,7
Andre partier_____	5,3	2,9	6,4	4,3
	100,0	100,0	100,0	100,0

Der er således ved disse tyske valg en tydelig forskel mellem den politiske fordeling af mænds og kvinders stemmer.

¹⁾ jfr. Bericht der Bundesregierung über die Situation der Frauen in Beruf, Familie und Gesellschaft. Bonn sept. 1966, Drucksache v/909.

Noget tilsvarende gør sig gældende i England. 1 Herbert Tingstens bog: »Från ideer till idyll«, er omtalt forskellige engelske undersøgelser over stemmeafgivningen fordelt efter køn og alder. Ifølge en undersøgelse fra 1959 stemte 45 % af mændene konservativt mod 55 % af kvinderne; andre undersøgelser tyder på modsvarende forskelle mellem kønnenes stemmer på 3-4 eller 7-8 %. Tingsten anfører hertil: »at det med god grund kunne siges, at de konservatives magtstilling i 1951-64 beroede på den kvinde-stemmeret, som partiet så længe og energisk bekæmpede«. Ifølge en omfattende engelsk opinionsundersøgelse fra 1964 skulle 39,7 % af mændene og 45,7 % af kvinderne ved dette års valg have stemt konservativt, medens de tilsvarende procenter for arbejderpartiet var henholdsvis 48,3 og 41,7.

Alle disse undersøgelser angiver kun den totale fordeling af henholdsvis kvinders og mænds stemmer på de forskellige politiske partier, respektive politiske indstilling hos kønnene, men de giver ikke nogen egentlig forklaring på de konstaterede forskelle eller på hvem, der påvirker hvem. Uden dybtgående undersøgelser er det ikke muligt at sige noget konkret om årsagen eller årsagerne til forskellene. En del af forklaringen kan i hvert fald for visse undersøgelser muligvis henføres til den forskellige aldersfordeling for kvinder og mænd, men det er nærliggende at antage, at også social-økonomiske, religiøse og traditionsbestemte faktorer spiller ind.

9. Forbedrer de personlige stemmer de opstillede kvinders chancer for at blive valgt?

Ved alle de politiske valg, der afholdes her i landet, kan vælgeren stemme enten på et parti eller på en af de kandidater, partiet har opstillet.

Adgangen til at stemme på en bestemt kandidat ved kommunevalgene benyttes særlig meget i de mindre valgområder, hvor befolkningen kender hinanden, mindre i mellemstore områder og kun ganske undtagelsesvis i København. I 1966 stemte således 79,8 o/ af vælgerne i sognekommunerne, 52,5 % i provinsbyerne og kun 4,5 % i hovedstaden på en bestemt person. Fra valg til valg er der tendens til, at procenten af personlige stemmer falder en smule. Kommunesammenlægningerne vil antagelig alt andet lige bevirke, at denne tendens fortsætter.

Den samme tendens gør sig gældende for hver del af landet for sig og for hvert parti for

sig. Men partierne adskiller sig i øvrigt lidt, hvad vælgeradfærden angår: Kommunisterne ligger på det højeste niveau, hvad angår personlig stemmeafgivning til trods for, at de har mange byvælgere. Lavest ligger Socialdemokratiet.

Ved folketingsvalgene 1957, 60, 64, 66 og 68 var det gennemsnitlige antal personlige stemmer i procent af samtlige gyldige stemmer henholdsvis 51, 45, 41. 39 og 43.

Kandidatnavnene på stemmesedlerne

Det er væsentligt mere bekvemt at stemme personligt, når kandidatnavnene er trykt på selve stemmesedlen, man står med i hånden, end hvis man selv skal skrive navnet på den dertil indrettede plads på stemmesedlen.

Det er dog kun ved folketingsvalg, at det er påbudt, at stemmesedlerne skal indeholde navnene på samtlige i vedkommende stor- eller amtskreds opstillede kandidater; ved de kommunale valg i primær-kommunerne er det efterhånden hovedreglen, at samtlige kandidatnavne er opført på stemmesedlerne, men i de større primær-kommuner, hvor der er flere end 5.000 indbyggere, kan de enkelte kommunalbestyrelser bestemme, at kandidaternes navne ikke skal opføres på stemmesedlerne (lovbekendtgørelse nr. 455 af 21. december 1965, § 16, stk. 5).

Ved de kommunale valg i 1966 var det dog kun Københavns kommune samt 8 provinsbyer - Esbjerg, Horsens, Korsør, Middelfart, Odense, Vejle, Ålborg og Århus - der benyttede stemmesedler uden påtrykte kandidatnavne.

Også ved amtsrådsvalgene kan vedkommende amtsråd bestemme, at kandidaternes navne ikke skal opføres på stemmesedlerne, men intet amtsråd benyttede sig af denne adgang ved amtsrådsvalgene i 1966. idet også Københavns amtsråd ved disse valg benyttede stemmesedler med påtrykte kandidatnavne.

Forskellige former for kandidatopstillinger

Ved de kommunale valg - såvel i primærkommunerne som i amtskommunerne - kendes kun én form for kandidatopstilling, idet afstemningen foregår på grundlag af lister, hvorpå bestemte personer bringes i forslag til valg i den rækkefølge, de er opført af stillerne.

Fremgangsmåden ved udvælgelsen af kandidaterne er følgende:

Først optælles det, hvor mange stemmer hver enkelt kandidat har fået (personlige stemmer), og hvor mange stemmer der i øvrigt er afgivet for listen (listestemmer). Derefter udfindes det fordelingstal.

der skal lægges til grund ved kandidaternes udvælgelse af listen; dette sker ved at dividere antallet af samtlige for kandidatlisten afgivne stemmer (personlige og listestemmer tilsammen) med et tal, der er én større end det antal medlemmer, der skal vælges fra listen. Det ved divisionen fremkomne tal, forhøjet til det påfølgende hele tal er fordelingstallet for den pågældende liste. Dernæst fordeles listestemmerne til listens kandidater i den på listen angivne rækkefølge, således at der først tillægges den som nr. 1 på kandidatlisten opførte så mange listestemmer, at han med sine personlige stemmer og de ham tillagte listestemmer opnår fordelingstallet; af de resterende listestemmer tillægges der kandidat nr. 2 så mange, at han sammen med sine personlige stemmer opnår fordelingstallet og på tilsvarende måde for de øvrige kandidaters vedkommende, indtil samtlige listestemmer er fordelt. Herefter erklæres de kandidater, der har opnået fordelingstallet, enten ved personlige stemmer alene eller ved tillæg af listestemmer, for valgte i den rækkefølge, hvori de er opført på listen. Opnås det ved de almindelige kommunalbestyrelsesvalg ikke på denne måde at få valgt det hele antal kandidater, der skal vælges, erklæres i rækkefølge efter størrelsen af de opnåede stemmetal (personlige stemmer og listestemmer tilsammen) så mange af listens øvrige kandidater for valgte, som der endnu skal vælges for listen. Har to kandidater på samme liste opnået samme stemmetal og kan kun én opnå valg, erklæres den kandidat, der står først på kandidatlisten, for valgt.

Ved folketingsvalg kendes 3 former for kandidatopstilling inden for en amts- eller storkreds. Et parti kan

1. opstille én kandidat i hver opstillingskreds,
2. opstille flere kandidater i hver opstillingskreds (sideordnet opstilling),
3. opstille én kandidat i hver opstillingskreds med angivelse af bestemt rækkefølge for stemmeoverførsel m.v. (partiliste).

ad 1. Ved denne opstillingsform, der er den almindeligste, får den enkelte kandidat tillagt dels de personlige stemmer, han har opnået i hele vedkommende amts- eller storkreds, dels de i hans egen opstillingskreds opnåede partistemmer. Den eller de kandidater, som herefter har opnået flest stemmer, er valgt, og de øvrige bliver stedfortrædere i rækkefølge efter deres stemmetals størrelse.

ad 2. Under denne opstillingsform fordeles partistemmerne mellem de sideordnede kandidater i samme forhold, som de i den enkelte opstillingskreds har opnået personlige stemmer. I øvrigt bestemmes kandidaternes valg som ad 1 anført.

ad 3. Ved opstilling med partiliste, der ved tidligere valg næsten overalt anvendtes af Socialdemokratiet og Danmarks Kommunistiske Parti, foretages kandidatudvælgelsen således:

Partistemmerne fordeles til de enkelte kandidater efter de ovenfor under 1 anførte regler, dog finder reglerne under 2 anvendelse, hvis opstilling med partiliste er kombineret med sideordnet opstilling i en eller flere kredse.

Samtlige for partiet i stor- eller amtskredsen afgivne stemmer divideres med et tal, der er én større end det antal mandater, der er tilfaldet partiet i kredsen, og det fremkomne tal forhøjes til det nærmeste større hele tal, der benævnes fordelingstallet.

Kandidater, der har opnået et stemmetal, der er lig med eller større end fordelingstallet, er straks valgt, og hvis der er flere kandidater, der har opnået fordelingstallet, er den, der har fået flest stemmer, valgt først.

Det antal stemmer, som den valgte kandidat har fået udover fordelingstallet, overføres derefter til de kandidater, der ikke straks opnåede fordelingstallet. Overførslen sker derved, at det beregnes, hvor stor en brøkdel disse stemmer udgør af den valgte kandidats samlede stemmetal, og en tilsvarende brøkdel af hans stemmer i de forskellige opstillingskredse overføres nu til den ikke-valgte kandidat, der står øverst på stemmesedlen i de enkelte opstillingskredse. Hvis en kandidat herefter opnår fordelingstallet eller mere, er han valgt. Herefter overføres på tilsvarende måde eventuelt stemmeoverskud fra andre valgte kandidater til de kandidater, der endnu ikke har opnået fordelingstallet, indtil der er valgt så mange kandidater, som partiet har krav på i vedkommende stor- eller amtskreds.

Skulle den fornævnte fremgangsmåde medføre, at fordelingstallet ikke kan nås for alle de kandidater, som partiet har ret til i vedkommende stor- eller amtskreds, overføres stemmerne fra den kandidat, som på dette tidspunkt har det laveste stemmetal, til de øvrige ikke-valgte kandidater, således at de stemmer, han har fået i de forskellige opstillingskredse, tillægges den ikke-valgte kandidat, der nu står øverst på listen, og således fortsættes, til der er valgt så mange kandidater, som partiet har krav på i stor- eller amtskredsen.

Det viser sig i praksis, at kandidaterne næsten altid opnår valg i den ved partilisten angivne rækkefølge.

Overspringere

Såvel ved folketingsvalg efter partiliste som ved kommunale valg kan den personlige stemmeafgivning i et vist omfang medføre valg af andre kandidater end de i listens rækkefølge opstillede kandidater. Dette kan ske ved, at en kandidat - uanset hans placering på listen - får et antal personlige stemmer, der overstiger fordelingstallet; men ved kommunale valg kan det også forekomme, dersom enkelte kandidater får så store personlige stemmetal, at disse væsentlig overstiger fordelingstallet. Da der ikke - som

ved folketingsvalg - sker overførsel af et eventuelt stemmeoverskud til de følgende ikke-valgte kandidater på listen, kan det i disse tilfælde forekomme, at listestemmerne er opbrugt, forinden alle valgte kandidater er udpeget, og det vil da alene være antallet af personlige stemmer, der er afgørende for udpegelsen af de endnu ikke-valgte kandidater.

Hvis der f.eks. på en kandidatliste, der har opnået 4 mandater, ialt er afgivet 1.495 stemmer, heraf 70 listestemmer, og kandidat nr. 1 har fået 500 personlige stemmer, kandidat nr. 2 400 personlige stemmer, kandidat nr. 3 250 personlige stemmer, kandidat nr. 4 100 personlige stemmer, kandidat nr. 5 150 personlige stemmer og kandidat nr. 6 50 personlige stemmer, vil kandidat nr. 5 opnå valg forud for kandidat nr. 4.

I eksemplet udgør fordelingstallet 1495

= 299, der forhøjes til det nærmest følgende hele tal: 300; kandidat nr. 1 og 2 har begge i personlige stemmer opnået et stemmetal, der overstiger fordelingstallet, og er straks valgt.

De 70 listestemmer fordeles med 50 til kandidat nr. 3, der derved opnår fordelingstallet, og de resterende 20 til kandidat nr. 4, der derved ialt opnår 120 stemmer, men da han ikke derved opnår fordelingstallet, og da kandidat nr. 5 har et personligt stemmetal, der er højere end kandidat nr. 4's sammenlagte stemmetal, opnår kandidat nr. 5 valg forud for kandidat nr. 4, uanset at denne er højere placeret på kandidatlisten. Kandidat nr. 5 er således overspringer.

Ved folketingsvalget i november 1966 skete der brud på listeordenen i 11 tilfælde; af de 11 overspringere var 2 kvinder.

Ved de kommunale valg i marts 1966, hvor der valgtes i alt 10.005 kandidater, udgjorde overspringerne 1.079, heraf 176 kvinder. Både i provinsbyerne og i sognekommunerne var der væsentlig flere overspringere blandt de valgte kvinder end de valgte mænd.

Efter 1945 indledte kvindeforeningerne en kampagne for, at vælgerne i større udstrækning end tidligere anvendte de personlige stemmer til at stemme kvinder ind, selv om disse ikke var placeret som spidskandidater. Ved valgene efter 1945 er plakater og pjecer spredt ud med de- visen: »Stem kvinder ind«.

Der har adskillige gange været gjort forsøg på at opnå større kvindelig repræsentation i

kommunalbestyrelsen ved opstilling af en kvindeliste, hvor alle de kvindelige kandidater, uanset partitilhørsforhold, opstilledes på en fælles liste. Forsøgene har kun sjældent givet det ønskede resultat.

Siden Dansk Kvindesamfund blev startet i 1871, har kvindeforeningerne i Danmark arbejdet på at øge kvinders interesse for politik og skaffe kvinder større indflydelse i det offentlige liv. Nogle foreninger er opstået og forsvundet igen som Kvindelig Fremskridtsforening (stiftet 1886) og Kvindelig Valgretsforening (stifte:

I 1965, i 50-året for indførelsen af kvindernes valgret, blev der gjort status over det arbejde, der indtil da var udført af kvindeforeningerne (»Kvinderne og Valgretten«), og her skal derfor særligt nævnes eksempler på kvindeforeningers indsats i de sidste år op til 1970.

Dansk Kvindesamfund indledte i efteråret 1964 et samarbejde med De danske Husmoderforeninger, Landboforeningernes og Husmandsforeningernes husholdningsudvalg, De Samvirkende Danske Husholdningsforeninger, Folkevirke og Danske Kvinders Nationalråd om kommunevalget i 1966. Dansk Kvindesamfunds politiske oplysningsudvalg, ved *Grete Munk*, udarbejdede valgmateriale til brug for Nationalrådet og husmandsforeningerne. Endvidere udveksledes studiekredsmateriale: husmandsforeningernes mappe »Borger i kommunen«, DKN-nyt og Dansk Kvindesamfunds materiale om »Kvindeløse kommuner« (849 af 1.267). ligesom der udarbejdedes et Danmarkskort over disse såkaldte kvindeløse kommuner til brug for pressen.

I sommeren 1965 afholdt Dansk Kvindesamfund en sommerlejr for voksne kvinder og en teenager-lejr med kommunalvalgene som hovedemne. I august samme år holdt DK et tre ugers kursus for grønlandske kvinder med tilknytning til kommunalt arbejde. De 17 deltagende kvinder fra Grønland og 6 grønlandske kvinder bosat i Danmark, besøgte bl.a. tre danske kommuner af forskellig størrelse og blev orienteret om dagligt kommunalt arbejde. Et tilsvarende kursus for 20 grønlandske kvinder blev afholdt i 1967.

Dansk Kvindesamfunds valgudvalg og De danske Husmoderforeninger udarbejdede i 1966 en valgavis »Jeg — en vælger«, der i 850 eksemplarer blev fordelt til de to organisationers lokalforeninger, ligesom DK fremstillede et nyt mærkat »Vi har stemmeretten — brug den!« Årets tre første numre af foreningens medlems -

blad »Kvinden og Samfundet« bragte udførlig orientering om valglov, stemmeteknik etc.

I 1967 oplevede man landet over en heftig diskussion om, hvorvidt en folkevalgt kvinde burde føle sig mest forpligtet over for sit parti eller over for kvindesagen.

Anledning blev givet på Dansk Kvindesamfunds landsmøde på Nyborg Strand i en debat mellem forfatterinden Eva Hemmer Hansen og professor Gerhard Nielsen på basis af sidstnævntes idé (fremsat i en kronik i »Aktuelt«) om at fordoble antallet af pladser i Folketinget og forlods sikre kvinderne halvdelen af disse pladser.

Eva Hemmer Hansen vakte furore ved at sige, at vælgerne måske engang kunne finde på at »svigte kulør« og stemme på en kvinde uden for deres eget parti, hvis partiet fortsat ikke ville give dem mulighed for at stemme personligt på en kvinde af det parti, de i øvrigt sluttede sig til. Ved folketingsvalget i 1966 havde 1,3 mill. vælgere været i denne situation, hævdede hun, og hun, der på det tidspunkt var socialdemokratisk medlem af Århus byråd, sluttede med at sige, at hun selv ved to valg havde stemt på en kvinde fra et andet parti, fordi hendes eget parti ikke havde givet hende mulighed for at stemme på en kvinde.

Talen vakte så meget røre, at der nu i »Kvindehistorisk Samling« på statsbiblioteket i Århus findes en samling udklip på over 1000 avisledere, læserbreve etc. om sagen. Eva Hemmer Hansen blev af enkelte partifæller opfordret til al: forlade byrådet, og der var tale om eksklusion, uden at dette dog blev til noget. Ved det følgende kommunevalg nedlagde hun selv sit mandat, idet hun var blevet landsformand for Dansk Kvindesamfund i 1968.

I 1968 tilrettelagde Dansk Kvindesamfunds politiske oplysningsudvalg en »politisk uge« 30/9-6/10 med mottoet »Den demokratiske holdning«, og studiemateriale blev udsendt dels til DK-kredse, dels til efterskoler, ungdomsskoler og højskoler.

Partiet Venstre holdt i oktober 1968 en konference på Christiansborg om »Kvinden i det moderne samfund«. Her indledte DK's landsformand, Eva Hemmer Hansen, om emnet »Kvinder og politik«, og referat af konferencen blev udsendt som en »debatbog« med titlen »På vej til liggeret. Kvinden i det moderne samfund«.

Det nye og bemærkelsesværdige i de sidste års udvikling er den aktivitet, der har præget kvin-

deforeninger, som tidligere mest har beskæftiget sig med emner vedrørende hjem og familie.

I årsberetningen for 1966 for De samvirkende danske Husmandsforeninger finder man følgende under Husholdningsudvalgets virksomhed:

»1966 blev et valgår. I marts havde vi valg til de kommunale råd og i november til Folketinget.

Navnlig kommunalrådsvalget var imødeset med stor spænding af kvindeorganisationerne og ikke mindst af husholdningsudvalget. Vi havde i februar 1965 udsendt et studiekredsmateriale »Borger i Kommunen«, som blev solgt i 4.000 eksemplarer, hvilket oversteg vore vildeste forventninger.

Valget i marts skulle vise, om der kom resultater ud af denne aktivitet. Også valget oversteg vore forventninger. Vi havde ved valget i 1962 valgt 646 kvinder i samtlige landets kommunale råd. Ved valget i marts 1966 blev tallet sat op til 972, og det er en fremgang, som vi ikke før har oplevet. Vi ved naturligvis, at det ikke alene skyldes vor indsats, men vi er ubeskedne nok til at tro, at den har været medvirkende til resultatet«.

Og i den tilsvarende beretning for 1969 læser man følgende:

»Husholdningsudvalget har i 1969 set det som en vigtig opgave at revidere »Borger i Kommunen«, idet udvalget har indset nødvendigheden af at ruste kvinderne landet over til at tage aktiv del i kommunalpolitikken, især i disse år, hvor kommunesammenlægningen har været en realitet«.

Også af årsberetningerne for de senere år fra De samvirkende danske Husholdningsforeninger og fra De danske Husmoderforeninger fremgår det, at bestyrelserne gennem foredragsmøder og studiekredse søger at stimulere medlemmernes interesse for offentligt liv. I Husmoderforeningernes årsberetning for 1967 skrev den daværende landsformand *Else Gulstad*: »Gennem vor deltagelse i Kvindekommissionen er vi med til at arbejde for, at kvindernes ligestilling ikke blot er en formel ret, men også en reel ret«.

10. Kvindernes valgdeltagelse

Ved alle offentlige politiske valg føres der af de tilforordnede på valgstederne valglister, på hvilke de fremmødte afkrydses. Ved senere at sammenholde disse med folkeregistrenes oplysninger om de samme personers data, f.eks.

køn, alder, ægteskabelige stilling, erhverv o.s.v., kan man få at vide, i hvilken grad personer i en vis alder, i visse erhverv o.s.v. deltager i valghandlingerne, men ikke hvorledes de stemmer.

Hovedreglen er i øjeblikket den, at kvinderne i lige så høj grad som mænd deltager i de offentlige valg - i nogle alders- og civilstandsgrupper endog hyppigere - hvorfor forskellen mellem mænds og kvinders stemmeprocent efterhånden er blevet minimal.

Ved de første kommune- og rigsdagsvalg, som kvinderne fik adgang til at stemme ved, var dette ikke tilfældet. Da mødte kun omtrent hveranden kvindelig vælger op. Men stemmeprocenten steg derefter støt de følgende år — og forholdsvis hurtigere end mændenes, efter at de havde fået valget i 1849.

Både mænd og kvinder udviser væsentlig større stemmeprocenter ved valg til den lovgivende forsamling end til de lokale råd. Et godt eksempel herpå haves fra København 1966, hvor det samme vælgerkorps med kun 8½ måneds mellemrum skulle deltage i både et kommunevalg (den 8. marts) og i et folketingsvalg (den 22. november). I København stemte 70,9 % af mændene ved begge valg, 16,5 % kun ved folketingsvalget og 1,6% kun ved kommunevalget, medens 11,0 % helt undlod at stemme. De kvindelige vælgere fulgte samme mønster med henholdsvis 67,5 o/ø, 17,7 o/ø, 2,9 o/ø og 11,9 % (jfr. Statistisk Månedsskrift nr. 8 i 1966/67 s. 127).

Stemmeprocenterne til amtsrådsvalgene og valgene til kommunernes råd følges ad, da de foregår samtidig i de samme valglokaler.

Vælgernes alder og civilstand viser sig at være afgørende for valgdeltagelsen, og af større betydning for denne end vælgernes køn.

For kommunevalget den 8. marts 1966 er

kvinders og mænds valgdeltagelse opgjort hver for sig. I tabel 13 sammenlignes valgdeltagelsen for mænd og kvinder i områder af landet.

Valgdeltagelsen var større i 1966 end i 1962, og det er især i hovedstaden, hvor stemmeprocenten altid har været en del lavere end i det øvrige land, at stemmeprocenten blev forøget. Kvindernes valgdeltagelse var i 1966 ligesom tidligere lavere end mændenes.

En statistik udarbejdet af Københavns kommunes statistiske kontor viser, at forskellen mellem mænds og kvinders valgdeltagelse er blevet:

Tabel 13. Valgdeltagelse ved de kommunale valg i 1962 og i 1966. Procenter

	Hovedstaden	Provinsbyerne	Sognekommuner	
			I alt	Heraf i hovedstadens omg.
Af de stemmeberettigede mænd stemte:				
1962	67,9	77,9	80,3	...
1966	73,5	78,8	81,4	80,7
Af de stemmeberettigede kvinder stemte:				
1962	63,9	73,0	75,0	...
1966	70,9	74,4	77,0	77,1

Kilde: Statistiske Efterretninger, 1966 nr. 43 og Statistisk Månedsskrift 1965-66 nr. 9.

mindre, når man ser på udviklingen over en længere periode, se tabel 14.

Foretages en dyberegående analyse af valgdeltagelsen, viser det sig, at det nok så meget er forskelle i civilstand som forskel i køn, der har indflydelse på valgdeltagelsen. Valgdeltage-

Tabel 14. Valgdeltagelse ved kommunalvalgene i København, Frederiksberg og Gentofte. 1946-1966. Procenter

	København			Frederiksberg			Gentofte		
	Mænd	Kvinder	Forskel	Mænd	Kvinder	Forskel	Mænd	Kvinder	Forskel
1946	81,1	74,9	6,2	83,2	72,6	10,6	76,2	66,5	9,7
1950	83,6	75,9	7,7	85,8	79,5	6,3	81,9	74,4	7,5
1954	64,5	56,2	8,3	71,5	64,8	6,7	63,2	54,4	8,8
1958	69,4	65,4	4,0	77,6	73,0	4,6	74,3	68,9	5,4
1962	66,3	62,1	4,2	74,8	71,7	3,1	72,7	67,2	5,5
1966	72,5	70,4	2,1	77,9	73,5	4,4	75,4	71,3	4,1

Kilde: Statistisk Månedsskrift 1965-66 nr. 9.

sen er størst for gifte, lavest for separerede og fraskilte. Da der er flere forhen-gifte kvinder end mænd i befolkningen, får den lavere valgdeltagelse i denne civilstandsgruppe så stor indflydelse på kvindernes gennemsnitlige valgdeltagelse, at denne bliver lavere end mændenes. Disse forhold er belyst i en undersøgelse af valgdeltagelsen ved kommunevalget i 1966 foretaget af Københavns Kommunes Statistiske Kontor. Undersøgelsen er offentliggjort i Statistisk Månedsskrift nr. 9, 1965/66, hvor der om mænds og kvinders valgdeltagelse i København bl.a. står (side 205-206): »For både mændene og kvinderne er valgdeltagelsen stigende med alderen indtil 70 års alderen. Kvindernes valgdeltagelse var ved 1966-valget kun 2,1 % lavere end mændenes, mens forskellen i 1962 var dobbelt så stor. Kvindernes valgdeltagelse er væsentlig lavere end mændenes i aldersklasserne under 30 år og over 60 år. *De 30-39-årige kvinder har større valgdeltagelse end mændene i samme aldersklasse*, og de 40—49-årige mænd og kvinder har samme valgdeltagelse«.

»Valgdeltagelsen var for både mænd og kvinder højest for gifte og lavest for separerede og fraskilte. For de gifte var valgdeltagelsen ligesom for samtlige vælgere stigende til 70 års alderen og større for mændene end for kvinderne bortset fra de 30-39-årige.

For de ugifte var valgdeltagelsen aftagende for mændene til 40 års alderen og for kvinderne til 30 års alderen og derefter igen stigende til 70 års alderen. De ugifte kvinder i alderen 35-70 år og de separerede og fraskilte kvinder i alderen 30-64 år havde væsentlig højere valgdeltagelse end mændene i de tilsvarende civilstands- og aldersgrupper. For grupperne »ugifte« og »separerede og fraskilte« var kvindernes valgdeltagelse som helhed større end mændenes«.

Ved folketingsvalget 1966 var forskellen mellem yderpunkterne dog knap så stor.

Forskellen mellem gifte mænds og gifte kvinders stemmeprocent november 1966 var kun 0,4. De ugifte kvinder havde 1,0 % højere stemmeprocent end de ugifte mænd, og de separerede og fraskilte kvinder 1,8 % højere end de separerede og fraskilte mænd. De mange helt gamle enker med lav valgdeltagelse bevirker dog, at kvindernes gennemsnitlige valgdeltagelse stadig ligger lidt under mændenes.

Göteborg stads statistiske kontor har foretaget en tilsvarende undersøgelse¹⁾ af valgdeltagelsen ved valgene i 1966 og 1968 for så vidt angår

vælgere i Göteborg. Denne undersøgelse viser samme fordeling på køn og civilstand som den af Københavns kommunes statistiske kontor foretagne undersøgelser.

Vælgernes uddannelse og erhverv

Der er foretaget nogle undersøgelser både i Danmark og i udlandet.²⁾

Disse tyder alle på, at større uddannelse giver større valgdeltagelse for både mænds og kvinders vedkommende.

Konklusionen må siges at være, at det forspring i valgdeltagelsen, som mænd havde, takket være at de fik stemmeret to menneskealdre før kvinderne, nu er ud jævnet.

11. De politiske partiers kvindearbejde

A. Socialdemokratiet

Siden 1929 har Socialdemokratiet haft et særligt kvindearbejde i gang med henblik på, som det hed ved starten af dette arbejde, at »samle, oplyse og aktivisere kvinderne inden for arbejderbevægelsen«. Siden har en række partikongresser udformet nærmere regler for dette arbejdes struktur.

Kvindeudvalgene har virket som en organisation, der byggede på kvindeudvalg valgt på lokale partiforeningsgeneralforsamlinger.

De lokale kvindeudvalg valgte herefter **kreds-kvindeudvalg**. Disse valgte amtskvindeudvalg, som så igen valgte et rådgivende udvalg.

Partiets kvindelige sekretær har, bistået af en kvindelig rejsesekretær, været leder af dette arbejde.

De lokale kvindeudvalg har gennem årene taget meget forskelligartede opgaver op, spændende fra sykurer og ældrearbejde til kommunalpolitik, landspolitik og udenrigspolitik.

På kredsplan og især på amtsplan har man mest beskæftiget sig med kursusvirksomhed og tilrettelægning af stævner og lignende.

Til og med 1963 afholdtes hvert år særlige kvindekurser. Disse ugekurser med et deltagerantal på ca. 100 tog en række organisatoriske og politiske spørgsmål op til debat, med hovedvægten lagt på social- og familiepolitikken.

Fra 1964 foretrak de socialdemokratiske kvinder i stedet at blive placeret på partiets ugekur-

¹⁾ Kilde: Kvinnors Röst och Rätt, AB Allmänna Förlaget, Stockholm, 1969.

²⁾ (se f.eks. Jens Jeppesen og Poul Meyers: »Sofavælgerne«) om uddannelsesbaggrundens betydning for valgdeltagelsen.

ser. På disse kurser, 3-4 om året, er halvdelen af pladserne forbeholdt kvinder.

Denne ændring ser nu ud til at have medført, at flere unge kvinder deltager i kurserne, og det er værd at bemærke, at der altid har tilmeldt sig et tilstrækkeligt antal kvinder i forhold til det antal pladser, der har været til rådighed.

Der har siden 1966 foruden ugekurser været arrangeret 3-dages-konferencer med alsidige emner for kvinder.

På skandinavisk plan afholdes hvert år et ugekursus. Der arrangeres også hvert år af det internationale arbejdsudvalg kurser, seminarer og studieture.

På kongressen i juni 1969 vedtog man en helt ny organisationsform for det socialdemokratiske kvindearbejde, og også en ny målsætning.

Den nye organisationsform bygger på, at de, der arbejder med kvindearbejdet på alle niveauer, nu vælges af partiets kompetente forsamlinger.

I målsætningen for kvindearbejdet siges klart, at det ikke er kvindernes ansvar alene, at flere kvinder kommer med i partiets kompetente organer og bliver opstillet til offentlige tillidshverv - det er hele partiets ansvar. Samtidig påtager partiet sig også en særlig forpligtelse til »overalt i samfundslivet at virke aktivt for kønnenes ligestilling«.

På samme kongres vedtog partiet nye opstillingsregler i forbindelse med valg til Folketinget med sideordnet opstilling inden for amterne og med mulighed for at opstille flere kandidater i et amt end svarende til antallet af kredse. Dette gør det muligt f.eks. at opstille kvinder i amter, hvor der ikke i kredsene er opstillet kvinder.

B. Det Radikale Venstre

Indtil landsmødet i 1970 valgtes Det Radikale Venstres landskvindeudvalg af partiets hovedbestyrelse - på lige fod med andre udvalg.

Udvalget arrangerede årlige kurser af nogle dages varighed, hvor man efter indledende foredrag drøftede politiske problemer. Ved disse kurser tog man alle samfundets aspekter op til behandling og beskæftigede sig ikke alene med sagsområder, der traditionelt henregnes til områder, som kvinder særligt interesserer sig for.

Landskvindeudvalget udarbejdede endvidere pjecer om politiske spørgsmål, f.eks. »Hvad er forsørgerbegrebet?« fra 1967, samt deltog i internationalt politisk kvindearbejde.

På partiets landsmøde i 1970 vedtoges det

at nedlægge kvindeudvalget. Som argumentation for denne nedlæggelse fremførtes bl.a., at kvindens ligestilling med manden har vundet meget større forståelse i vide kredse af befolkningen, og at mænd på visse lovgivningsområder har ringere beskyttelse end kvinder.

Endelig fremhævedes, at ligestillingsproblematikken i den offentlige debat beskæftigede sig med forholdene over en meget bred front, f.eks. spørgsmål om forholdene i vore fængsler, fremmedarbejderproblemet m.v.

Landsmødet nedsatte herefter et *ligeretsudvalg*, hvis arbejdsopgaver også omfatter arbejdet for kvindens ligestilling med manden på alle områder.

Målet for udvalgets arbejde er, at arbejde for virkelig ligestilling mellem alle samfundsgrupper og personer uanset køn, ægteskabelig stilling, tro, race og oprindelse eller lignende. Hensigten med dette er at forhindre, at forældede eller tilfældige kriterier giver sig udslag i juridisk eller faktisk forskelsbehandling af enkeltpersoner eller grupper m.v., *eksempelvis* skal der arbejdes for afskaffelse af regler, der er udtryk for, at manden er familiens hovedperson (sygepengeordningen, visse pensionsordninger o.s.v.), indførelse af ligeløn og indførelse af regler, hvorefter børn og unge anerkendes som selvstændige individer tidligst muligt. Yderligere skal udvalget i videst muligt omfang sikre, at ligeretsproblematikken medtages i partiets øvrige udvalgs kommissorier og arbejde.

C. Det Konservative Folkeparti

Hovedparten af kvindearbejdet inden for Det Konservative Folkeparti foregår i lokale kvindekredse, hvoraf der findes ca. 100. Kvindekredsene arbejder uafhængigt og individuelt på lige fod og i snævert samarbejde med de lokale vælgerforeninger, ligesom man samarbejder med Konservativ Ungdom. I kvindekredsene beskæftiger man sig med aktuelle politiske emner med det sigte at uddanne og oplyse kvinderne, således at de får interesse i og mulighed for at gøre sig gældende i vælgerforeninger, de kommunale råd og den kommunale forvaltning.

På amtsplan holdes to møder hvert halve år. Derudover holdes et årligt landsmøde på Christiansborg, hvor man drøfter såvel inden- og udenrigspolitiske spørgsmål som kulturpolitiske.

To gange årligt afholdes lederkurser på landsplan. Formålet med disse kurser er at uddanne kvinder til at tage aktiv del i det politiske liv.

Også på nordisk plan finder et konservativt kvindearbejde sted, idet man årligt mødes med repræsentanter fra konservative partier i Norge, Sverige og Finland til en 3-dages konference med få medlemmer fra hvert land.

Det Konservative Kvindeudvalg består af landsformanden, amtsformændene, partiets kvindelige folketingsmedlemmer samt repræsentanter for Konservativ Ungdom.

På landsrådsmødet i Det Konservative Folkeparti i november 1969 deltog 578 mandlige og 199 kvindelige delegerede svarende til 25,6 %/0. De delegerede vælges på de lokale generalforsamlinger.

D. Venstre

Inden for partiet Venstre startede en del fremsynede kvinder i 1933 »Venstres Kvinder«. Formålet var at få flere kvinder interesseret i politisk arbejde, at få kvinder opstillet til kommunalvalg, at få kvinder ind i kommissioner, og kvindelige kandidater til de politiske valg til folketing og landsting.

En retningslinje blev straks lagt: Arbejdet skal så hurtigt som muligt ud i organisationerne, idet det må være lige så naturligt, at kvinder er med i organisationen som mænd, og at der er kvinder i bestyrelser.

Så hurtigt gik det imidlertid ikke, og der er i de mange år arbejdet energisk i kredse, amter og landsorganisation inden for »Venstres Kvinder« for at nå det tilsigtede mål, kvindernes naturlige placering i det politiske liv.

Arbejdet er foregået ved omfattende mødevirksomhed, kurser, udsendelse af pjecer m.v.

I de senere år har V.K. været sikret medindflydelse på alle partiets administrative niveauer via medlemskab af såvel hovedbestyrelse som amts-, kreds- og lokale organisationer. Den oprindelige retningslinje har dog aldrig været ude af sigte, og nu ca. 40 år efter V.K.s start mente man, tiden var inde til at ophæve »Venstres Kvinder« som særlig organisation.

På Venstres landsmøde 1969 ophørte det sikrede medlemskab for V.K. ved deltagelse af vedtægtsændringer, og den 2. maj 1970 sluttede »Venstres Kvinder« sit arbejde efter vedtagelse på et delegeretmøde i Fredericia.

Alt oplysningsarbejde såvel for kvinder som mænd foregår nu inden for partiets organisationer.

F. Socialistisk Folkeparti

Socialistisk Folkeparti har ikke anset det for påkrævet at arrangere en særlig virksomhed specielt for kvinder, idet det er partiets opfattelse, at kvinder bør være med i almindelige politiske arrangementer for at få mest mulig indflydelse på partiets beslutninger og programmer.

12. Konklusion

Sammenfattende kan man sige, at kvinder og mænd deltager i politiske valg i samme omfang, og at kvinder og mænd, der har opnået at blive opstillet til valg (se tabel 1), stort set har samme sandsynlighed for at blive valgt, idet kvindernes forspring på grund af relativt flere kvindelige »overspringere« opvejer den relativt ringere placering på valglisten, som visse steder bliver kvinderne til del.

Kvinderne er i mindretal blandt kandidaterne i samtlige partier og får ofte tildelt svage kredse. Imidlertid har kvindeorganisationerne i årtier ført en kampagne for at stemme på kvinder, og denne parole har nogen tilslutning fra vælgerne. I hele landet overførtes ved sidste valg (1968) 98.000 stemmer til kvindelige kandidater, medens disse kun afgav 41.000 til andre. I alt modtager kvindelige kandidater en nettoforøgelse af deres stemmetal på 23 % gennem vandrestemmer.

Når kvinderne først har opnået at blive valgt, anvendes de fuldt så hyppigt som deres mandlige kolleger med mindre forskelle partierne imellem. En forskel viser sig dog i placeringen af kvindelige og mandlige politikere i relation til sagsområder, hvor kvinderne som hovedregel anvendes inden for socialpolitiske, uddannelsesmæssige og kulturpolitiske områder. Denne forskel er dog ved at blive mindre udtalt, idet kvindelige politikere i stigende grad vinder indpas på områder, der traditionelt er domineret af mænd som f.eks. økonomisk politik, herunder skatte- og erhvervspolitik, ligesom kvinderne på nye områder som f.eks. u-landspolitikken indgår på linie med de mandlige politikere.

En anden væsentlig forskel på mandlige og kvindelige politikeres stilling viser sig i forskelligt advancement, her tænkes på placering i partiernes gruppebestyrelse, folketingets præsidium, regering samt borgmester- og viceborgmesterposter. På disse poster findes kun få kvinder, således at kvindelige politikere i mindre grad end mandlige placeres i topstillinger.

Aldersfordelingen i Folketinget

	S	K	V	R	SF	Folketinget
Under 30 år				3,7		1,1
31-40 år	11,3	8,1	14,7	18,5	27,3	14,3
41-50 år	24,2	27,0	32,3	22,2	36,4	26,3
51-60 år	38,6	43,2	35,3	40,7	27,3	37,7
Over 61 år	25,8	21,6	17,6	14,8	9,1	20,8
Gennemsnitsalder	53,4	54,2	51,7	51,1	47,6	52,2

Folketingsalder i 1968

	S	K	V	R	SF	Folketinget
0	8,1	10,8	8,8	44,4	9,1	14,3
1-5 år	32,2	35,1	41,2	29,6	45,5	36,0
6-10 år	19,4	29,7	14,7	14,8	36,4	21,1
11-15 år	11,3	10,8	17,6			9,7
16-20 år	21,0	10,8	8,8	11,1		13,1
Over 20 år	16,1	2,7	8,8		9,1	5,7
Gennemsnitsalder	9,5	7,4	8,2	3,3	6,6	7,6

Kvindeprocenten

	S	K	V	R	SF	Folketinget
Folketingsmedlemmer	4,8	16,2	8,8	18,5	9,1	10,9
Folketingskandidater	6	16	13	16	15	14

En af grundene hertil er utvivlsomt, at kvinderepræsentationen ikke er ligelig inden for de forskellige politiske partier. Ser man f.eks. på stillingen i Folketinget, er det påfaldende, at det største parti, Socialdemokratiet, har en kvinderepræsentation, der er forholdsvis mindre end gennemsnittet i Folketinget. Og da de fleste poster besættes i forhold til partiernes størrelse, kan man ikke vente, at kvindernes andel bliver proportional med kvindernes samlede antal i Folketinget, men må bedømme stillingen efter kvindernes repræsentation inden for det enkelte parti.

Den største forskel på kvinders og mænds deltagelse i det politiske liv må vel siges at afspejle sig i fordelingen af politikere på køn med kun 11,8 % kvinder i Folketinget, 25 % i Københavns Borgerrepræsentation, 25 % i Frederiksberg kommunalbestyrelse, 29,4 % i Gentofte og 10,2 % i kommunale råd uden for hovedstadsområdet.

Dette afspejler en almindelig underrepræsentation af kvinderne indenfor partierne, begyndende i vælgerforeningsarbejdet. I øvrigt er procenten af opstillede kvinder som nævnt højere, 14 %. Det er ovenfor nævnt, at kvinderne for-

bedrer deres stilling væsentlig gennem den personlige stemmeafgivning. Når deres andel alligevel falder, hænger det sammen med, at de oftest opstilles i taberkredse, som et bevis på partiernes gode vilje. I øvrigt er der betydelig forskel mellem partierne, R og K har traditionelt en betydelig højere kvindeprocent, ikke blot blandt de opstillede (begge 16 %), men også blandt de valgte (19 % og 16 %), medens S ligger i bunden med 5 %. Inden for det sidste parti har underrepræsentationen givet anledning til hård kritik, og dette er en af grundene til, at S er gået over til sideordnet opstilling, idet denne form åbner mulighed for, at amtsorganisationen føjer en ekstra kandidat til de kredsopstillede, hvis der ikke er nogen kvinde blandt disse.

Med henblik på at aktivisere kvinderne politisk har de to største partier - Socialdemokratiet og Det Konservative Folkeparti — organiseret særlige »kvindegrupper«, hvis tilknytning til »moderpartiet« varierer noget, men hvis formål er at uddanne og oplyse kvinderne, så de bliver i stand til at påtage sig politiske hverv. For intet af partierne er kvindearbejdet et mål i sig selv.

Som helhed kan man næppe sige, at den store forskel mellem mænds og kvinders repræsenta-

tion i det politiske liv 55 år efter indførelsen af valgret og valgbarhed for kvinder er særlig overraskende.

Der er ikke noget i udvalgets undersøgelser, der kan begrunde en formodning om, at kvindernes stilling i de folkevalgte organer, hverken hvad repræsentationen overhovedet eller den videre karriere angår, er væsensforskellig fra kvindernes stilling inden for tjenestemandsområdet eller inden for det øvrige arbejdsmarked. Forholdsvis er kvinderne væsentlig bedre repræsenteret inden for den lavere del af arbejdsmarkedet (ukvalificeret og lavt lønnet arbejde), men så snart man bevæger sig ind i de faglærtes rækker og i den højere del af arbejdsmarkedet, aftager den kvindelige repræsentation stærkt. Udvalgets undersøgelser kan ikke begrunde, at der skulle være væsentlige forskelle mellem kvindernes (begrænsede) fremdrift inden for det politiske liv og kvindernes fremdrift inden for det øvrige samfundsliv. Da der ydermere ikke er noget i udvalgets undersøgelser, der kan bevise, at kvindernes talmæssigt lille repræsentation inden for det politiske liv kan skyldes faktorer inden for det politiske liv, lovgivningen, de politiske partiers organisation eller lignende, - i form af diskrimination eller en mere dultet modarbejdelse -, må udvalgets konklusion blive: at den kvindelige repræsentation i det politiske liv er afhængig af de samme faktorer, der betinger den kvindelige repræsentation i det øvrige samfundsliv, uden for hjemmet, og at man derfor næppe skal forvente forholdene inden for det politiske liv ændret væsentligt uden en ændring af forholdene i det øvrige samfund.

13. Forslag

Udvalget har overvejet, hvilke forslag man kunne fremkomme med for at forbedre kvindernes politiske indflydelse. Det er ikke lovgivningen, der trænger til revision. Modstanden mod kvinders placering, hvis der er en sådan modstand, kommer ikke meget synligt frem, og årsagerne til kvindernes talmæssigt svage placering må hovedsageligt søges i samfundsmønstret og traditionens stærke bånd.

Samfundet befinder sig imidlertid i en udpræget omstillingsproces, og det må være af største betydning at aktivisere kvinder til på linje med mænd at deltage i samfundsanliggender. Rent konkret må udvalget understrege, at kvinder selv må kvalificere sig til det politiske arbejde,

bl.a. ved at være med i de forsamlinger, hvor opstillingerne finder sted, d.v.s. i første række vælgerforeningernes opstillingsmøder.

Der er imidlertid mange adgangsveje til det politiske liv f.eks. tillidsposter i faglige organisationer, erhvervsorganisationer, studenterråd m.m. De få kvinder, der hidtil har skabt sig en position i det politiske liv, er i høj grad også kommet ad disse veje, f.eks. gennem kvindeforeninger, frem for vejen over vælgerforeningerne.

I de senere år er massemedierne endvidere kommet til at betyde stadigt mere for både mænds og kvinders muligheder for at opnå valg. Tidligere var man hovedsagelig henvist til at komme i kontakt med vælgermassen gennem radioen, og i en radioudsendelse er det formentlig indholdet af det, der siges, der er af største betydning, selv om stemmen og stemmeføring vel også spiller en vis rolle. Med hensyn til radioen kan man for så vidt sige, at det er egenskaber af relevans for politikeres evner som politikere, der spiller en afgørende rolle. I fjernsynsudsendelser derimod kommer egenskaber som fotogenitet og charme til at få en betydning, som ikke nødvendigvis står i forhold til de optrædende personers evner som politikere. I adskillige lande har man eksempler på mennesker, der er blevet kendt gennem massemedierne og derigennem har banet sig vej ind i det politiske liv uden måske egentlig at have særlige forudsætninger for dette; selv om fotogenitet og charme naturligvis ikke behøver at være diskvalificerende i sig selv.

En anden måde at skaffe sig adgang til det politiske liv er deltagelse i den offentlige debat f.eks. gennem kronikker o.l.

Det er vigtigt, at mænd accepterer, at kvinder deltager i det politiske liv og opmuntrer dem dertil, og indstilles på at tage aktivt del i huslige forpligtelser og ansvaret for børnene. Det vil formentlig i denne forbindelse være af betydning, såfremt man i den almindelige oplysningsvirksomhed i skole, radio og fjernsyn, og pressen fremhæver, at mænd og kvinder i lige grad er ansvarlige for hjemmet og børnene for derigennem at fremme erkendelsen af, at kvinder har samme ret og pligt som mænd til at deltage i det politiske liv.

At kvinder er talmæssigt svagt repræsenteret i kommissioner og andet lovforberedende arbejde skyldes bl.a., at der kun er relativt få kvinder i de kredse, medlemmerne normalt hentes fra, men udvalget *henstiller* dog, både til de indstillende organisationer og de udnævrende

ministre, at man i højere grad drager kvinder med ind i kommissionsarbejde.

Udvalget foreslår, at navnene på de opstillede kandidater trykkes på stemmesedler til alle politiske valg, hvis ikke et meget betydeligt antal

kandidater gør dette umuligt. Det bemærkes, at ved kommunevalget 1970 var de opstillede kandidaters navne ikke trykt på stemmesedlerne i København og Frederiksberg på grund af det betydelige antal opstillede kandidater.

Tjenestemandsforhold*)

Med lov nr. 100 af 4. marts 1921 blev der skabt hjemmel for, at kvinder og mænd under samme betingelser har lige adgang til alle ved lov bestemte tjenestestillinger og hverv under stat og kommune og lige pligt til at overtage alle borgerlige ombud. Kun gejstlige og militære tjenestestillinger og hverv var undtaget fra denne regel. Med lov nr. 567 af 4. juni 1947 blev loven ændret, således at kvinder fik adgang til at blive præsteviede.

Der er således ingen formelle hindringer for kvinder ved adgangen til offentlige stillinger med undtagelse af militære tjenestestillinger inden for hæren, flåden og flyvevåbnet.

A. Kvinders stilling ifølge tjenestemandsloven

Ifølge den gældende *tjenestemandslov* af 7. juni 1958 er der fire bestemmelser, der stiller mænd og kvinder forskelligt. De fire bestemmelser drejer sig om enkepension, børnepension, flyttegodtgørelse og adgang til nedsat arbejdstid.

Reglerne om *enkepension* findes i lovens § 64, der i stk. 1 bestemmer, at den, der bliver enke efter en tjenestemand, der er ansat inden det fyldte 40. år, og som ved dødsfaldet enten endnu var i tjenesten og havde erhvervet pensionsalder til opnåelse af ordinær pension eller oppebar ventepenge og havde erhvervet pensionsalder eller var pensioneret, som hovedregel har ret til enkepension. Indgå ægteskabet f.eks. efter mandens 60. år, tilkommer der ikke hans enke pension, ligesom en tjenestemands enke, der selv er tjenestemand, ikke samtidig kan oppebære enkepension og egen løn eller pension.

I stk. 4 nævnes, at den, der bliver enke efter en tjenestemand, der endnu ikke havde erhvervet pensionsalder til opnåelse af ordinær pension, er berettiget til et beløb svarende til 2 års løn beregnet på grundlag af tjenestemandens sidst udbetalte lønningsindtægt. Dette beløb udbetales efter nærmere fastsatte regler.

Enkepension blev indført for så vidt angik embedsmænds enker i 1851, men pensionen var lille, og samtidig pålagde man embedsmændene pligt til derudover på egen bekostning at sikre deres eventuelle enker.

Først ved tjenestemandsloven af 1919 fik alle tjenestemænd ret til enkepension til deres eventuelle enker, og samtidig indførte man, at de ansatte selv ydede et bidrag til pensionen. et bidrag, der dog lige siden har været det samme uanset køn og civilstand. Enkepensionen, der er en begunstiggelse for gifte, mandlige tjenestemænds efterladte ægtefæller, bevirker således, at disse tjenestemænd i realiteten opnår en højere løn end samtlige andre tjenestemænd, idet tjenestemandsgoderne, der består af løn, retten til ventepenge samt retten til egenpension og pension til eventuelt efterladte familiemedlemmer, må ses som et hele.

Ved indførelsen af den almindelige enkepensionsret ved T. L. af 1919 ønskede man at tilgodese et forsørgerhensyn, der på daværende tidspunkt var naturligt under hensyn til, at gifte tjenestemænd i langt de fleste tilfælde var den økonomiske forsørger af familien.

Under forhandlingerne om tjenestemandsloven af 1958 blev spørgsmålet om pension til kvindelige tjenestemænds efterladte ægtefæller rejst. Lønningskommissionen af 1954 afviste imidlertid spørgsmålet under henvisning til: »at det harmonerer dårligt med de bestræbelser, man i det foreliggende forslag har gjort for at søge statens pensionsudgifter begrænset, og som bl.a. medfører reduktion af en lang række enkepensioner og svagelighedspensioner.«

I det af Tjenestemandskommissionen af 1965 udarbejdede forslag til pensionslov har man afskaffet enkepensionsbegrebet og i stedet foreslået pension til efterladte ægtefæller. Såfremt dette forslag bliver gennemført i en tjenestemandslov, vil der ikke længere være tale om en forskelsbehandling alene til fordel for gifte mænd, også gifte kvindelige tjenestemænd får samme fortrinsstilling, og de særlige regler for enkepension til samgifte tjenestemænd bortfalder.

*) Afsnit A og B har været offentliggjort forud for den nugældende tjenestemandslov af 18. juni 1969 som betænkning nr. 526 i 1969 vedrørende kvindelige tjenestemænds forhold. De af udvalget støttede forslag til ændringer i tjenestemandsloven af 7. juni 1958 er blevet gennemført.

Udvalget er opmærksom på, at der f.eks. i Sverige gør sig tanker gældende om en ny struktur på det pensionsmæssige område. Så længe denne ny struktur ikke er gennemarbejdet for så vidt angår danske forhold, kan man tiltræde de nu foreliggende forslag om pension til efterladte ægtefæller og udvalget vil gerne udtrykke sin støtte til tjenestemandskommissionens forslag.

Samtidig ønsker udvalget dog at gøre opmærksom på følgende:

Under 1960ernes overvældende vækst i antallet af overenskomstansatte akademikere opstod det mønster, at hvor ægtefæller begge var ansatte i det offentlige tjeneste, foretrak den ene ægtefælle, og oftest den kvindelige, overenskomstansættelse, mens den mandlige ægtefælle i en række tilfælde holdt sig til tjenestemandsansættelsen.

Baggrunden herfor var bl.a. pensionsvilkårene i tjenestemandsløven af 1958 sammenholdt med de overenskomstansattes pensionsforhold. Disse sikrede den kvindelige gifte overenskomstansatte både enke- eller børnepension samt egen pension. Samtidig opnåede hun større øjeblikkelig indtjening.

De ovennævnte forslag må derfor også ses i denne sammenhæng, og udvalget er herudfra interesseret i at Folketinget snarest tager principiel stilling til overenskomstansættelsernes fortsatte beståen eller afskaffelse.

Særudtalelse af Grete Munk

»Ved Dansk Kvindesamfunds hovedbestyrelsesmøde i marts 1968 vedtog hovedbestyrelsen med stort flertal, at man sendte følgende henvendelse til såvel tjenestemandskommissionen som lønningssminister Aage Hastrup:

»Ved henvendelse af 28. oktober 1966 pegede Dansk Kvindesamfund på, at tjenestemandsløven bør ændres således, at mandlige og kvindelige tjenestemænd stilles lige, især må pensionsspørgsmålet nøje overvejes.

Dansk Kvindesamfund ønsker hermed atter at understrege, at man anser spørgsmålet for overordentlig vigtigt, men man finder ikke, at spørgsmålet løses tilfredsstillende ved at indføre en ordning med pension til kvindelige tjenestemænds efterladte ægtefælle.

Dansk Kvindesamfund finder, at indførelsen af pension til kvindelige tjenestemænds efterladte ægtefælle ikke vil skabe den ønskede og nødvendige lighed mellem mandlige og kvindelige, gifte og ugifte tjenestemænd. Ugifte tjenestemænd vil

fortsat være stillet ringere end gifte i pensionsmæssig henseende.

Efter DK's opfattelse bør pensionsreglerne alene omfatte egen pension og eventuelt ydelser til efterladte børn.

Pension til efterladt ægtefælle, kvinder såvel som mænd, er efter Dansk Kvindesamfunds mening ikke i overensstemmelse med adfærdsmønstret i yngre familier, hvor begge ægtefæller har erhvervsarbejde.

Dansk Kvindesamfund finder derfor, at ægtefællepensionen bør bortfalde for kommende tjenestemænd.«

Dansk Kvindesamfund mener ikke, at den foreslåede ordning kan give en tilfredsstillende løsning for fremtidens tjenestemænd, hvor del for det overvejende flertal vil være således, at begge ægtefæller har erhvervsarbejde, og der derfor ikke er behov for en forsørgelse efter den anden ægtefælles død.«

Inga Dahlsgård har tiltrådt Grete Munks særudtalelse.

Reglerne om *børnepension* findes i lovens § 66. Stk. 1 indeholder bl.a. bestemmelser om børnepensionstillæg til enker efter tjenestemænd, der har ret til at oppebære et tillæg pr. barn under 18 år, over for hvem tjenestemanden havde forsørgerpligt. I særlige tilfælde kan børnepensionstillægget bevilges indtil barnets 24. år.

Ved T. L. af 1958 blev det med § 66, stk. 2, bestemt, at en kvindelig tjenestemand's børn har ret til børnepension, såfremt tjenestemanden ved dødsfaldet alene havde forældremyndigheden over disse børn, og forældremyndigheden ikke overgår til faderen. Endvidere kan sådanne pensioner tilstås en afdød kvindelig tjenestemand's børn, for så vidt faderen ikke er statsansat eller statspensionist, og er ude af stand til at forsørge de fælles børn.

Normalt har børn af gifte kvindelige tjenestemænd altså ikke ret til pension efter deres moder. Begrundelsen for at indføre ret til pension til børn af mandlige tjenestemænd var det økonomiske behov, der som regel var og er vanskeligt at få dækket, når forsørgeren dør. På tidspunktet for indførelse af bestemmelserne om børnepension - med pensionsloven af 1851, senere revideret ved Tjenestemandsløven af 1919 - var det næsten utænkeligt, at kvinder gift med embedsmænd havde lønnet beskæftigelse, og kvindelige gifte embedsmænd fandtes praktisk taget ikke. Da det derfor bortset fra eventuelle formueindtægter alene var faderen.

der bidrog økonomisk til hjemmets opretholdelse, var det ganske naturligt, at man tillagde børn af afdøde embedsmænd børnepension.

Ændringen af erhvervsstrukturen og familiestrukturen, der har fundet sted, siden man indførte børnepensionsreglerne i retning af, at et stigende antal kvinder med børn er ansat i tjenestemandstillinger, har medført, at de har fået samme økonomiske betydning for hjemmets opretholdelse som mandlige tjenestemænd med forsørgerforpligtelser. Sådanne betragtninger har været medvirkende til, at tjenestemandskommissionen af 1965 i sin betænkning om efterløn har foreslået, at den fremtidige ordning tilsikrer børnepension i samme udstrækning, som der består privatretlig forsørgelsespligt over for børn. En sådan afgrænsning af børnepensionsreglernes virkeområde efter privatretlige forsørgerforpligtelser vil betyde, at børn af tjenestemænd ligestilles i pensionsmæssig henseende, hvad enten der er tale om børn i eller uden for ægteskab, og uden at der skelnes mellem børn af mandlige og kvindelige tjenestemænd.

Såfremt det nævnte forslag til børnepensionsregler bliver vedtaget i den kommende tjenestemandsslov, er der ikke længere pensionsretlig forskel på børn af mandlige og kvindelige tjenestemænd, og udvalget vil gerne støtte dette forslag.

Bestemmelserne om *flyttegodtgørelse* findes i T. L.s § 99 og går ud på, at transportudgifter for bohave og personer refunderes, og at gifte mandlige tjenestemænd samt andre tjenestemænd med hjemmeværende børn under 18 år, eller som selv er over 40 år, yderligere får en flyttegodtgørelse udregnet som en vis procentdel af vedkommendes løn.

Til gifte kvindelige tjenestemænd ydes de samlede godtgørelser kun med halvdelen. Skillelinjen går således ikke på køn, men på kombinationen køn og civilstand, idet ugifte kvindelige tjenestemænd har samme retsstilling som mandlige ugifte tjenestemænd med hensyn til flyttegodtgørelse.

Under hensyn til, at § 99, stk. 5, indeholder en bestemmelse om, at samlevende ægtefæller, der begge er tjenestemænd, hver kun kan oppebære halvdelen af de ovennævnte godtgørelser beregnet efter den højeste lønning, hvorved man har sikret sig mod en dobbelt refusion af flytteudgifter, synes der ikke at være nogen grund til at opretholde reglen om gifte kvindelige tjenestemænds flyttegodtgørelse.

Tjenestemandskommissionen har ikke beskæftiget sig med reglerne om flyttegodtgørelse, der ifølge tjenestemandskommissionens betænkning skal overføres fra den gældende lov til den nye tjenestemandsslov, indtil spørgsmålet er blevet afgjort ved forhandling.

Udvalget foreslår, at tjenestemandsslovens § 99, stk. 1 og 3, ved de kommende forhandlinger ændres således, at særreglerne for gifte kvindelige tjenestemænd bortfalder.

Ifølge T. L.s §16 har kvindelige tjenestemænd, der har forsørgerpligt for børn under 18 år, såfremt det er foreneligt med de stedlige tjenesteforhold, adgang til at få den dem påhvillende *tjenesteydelse nedsat* til to tredjedele eller halvdelen mod kun at oppebære henholdsvis to tredjedele eller halvdelen af lønningen indbefattet alle almindelige og særlige tillæg.

I tjenestemandskommissionens forslag til ny T. L. har man udvidet adgangen til at opnå nedsat tjenestetid. Ifølge det nye forslag kan enhver tjenestemand anmode om nedsat tjenestetid, og nedsættelsen er ikke begrænset til den halve eller to tredjedele tjenestetid. Naturligvis skal det fortsat være foreneligt med tjenestens tarv, for at en tjenestemand kan opnå nedsat tjenestetid, og der skal ligeledes fortsat finde en tilsvarende lønnedsættelse sted.

Udvalget ser med sympati på et sådant forslag, der gør det muligt for alle tjenestemænd i det omfang, det er foreneligt med tjenestens tarv at få nedsat arbejdstid, hvorved både mandlige og kvindelige tjenestemænd bliver bedre i stand til at varetage eventuelle familiemæssige forpligtelser.

Udvalget har fra cheferne for de kvindelige korps i Hjemmeværnet modtaget en henvendelse om den lønmæssige placering af de kvindelige befalingshavende sammenlignet med de mandliges.

For så vidt stillingsbeskrivelsen indicerer tilsvarende ansvar og arbejdsmængde finder udvalget det naturligt, at mænd og kvinder placeres i samme lønningsklasse.

B. Kvinders placering i større stillinger inden for staten

På grundlag af oplysningerne i Hof- og Statskalenderen 1966, hvis redaktion afsluttedes oktober 1965, blev der til brug for kvindekommissionen foretaget en optælling af de større stillinger fordelt efter indehaverens køn. En sådan optælling er vanskelig at gøre helt nøjagtig, og

resultaterne af optællingen er derfor i visse tilfælde angivet i afrundede tal.

Domstolene

Præsidenten for Højesteret og 12 af 14 højesteretsdommere er mænd; de kvindelige højesteretsdommere udgør således ca. 15 %. Af 5 sekretærer ved Højesteret var 2 mænd og 3 kvinder svarende til henholdsvis 40 % og 60 o/o.

Begge landsretterne har mandlig præsident. Der er 47 mandlige og 1 kvindelig landsdommer. Af de 20 fuldmægtige og sekretærer var 11 mænd og 9 kvinder svarende til henholdsvis 55 o/o og 45 o/o.

Underretterne har i alt 143 dommerembeder, hvoraf kun 8 beklædes af kvinder, svarende til knap 6 %. Præsidenten for Københavns Byret er en mand. Af 266 fuldmægtige ved underretterne er 214 mænd og 52 kvinder svarende til henholdsvis ca. 80 o/o og 20 o/o. Det er bemærkelsesværdigt, at man ved domstolene finder den relativt største kvindelige repræsentation i de højeste stillinger - højesteretsdommere.

Anklagemyndigheden

Ved rigsadvokaturen er der ikke beskæftiget kvinder i juridiske stillinger. Ved statsadvokaturen er samtlige statsadvokater, samtlige fuldmægtige og 18 af 19 medhjælpere ved statsadvokaturen mænd.

Centraladministrationen

Optællingen af stillinger i centraladministrationen vedrører udelukkende lønklasserne 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29 og 30, men desuden er medtaget overenskomstlønnet personale i stillinger, der svarer til de nævnte lønklasser. Stillinger besat med militærpersoner i Forsvarsministeriet og med trafik-, post- og telegrafuddannet personale i Ministeriet for Offentlige Arbejder er ikke taget med i undersøgelsen. Udenrigstjenestens udsendte medarbejdere er heller ikke omfattet.

I lønklasserne 28-30, som omfatter departementschefer og afdelingschefer, er der omkring 75 stillinger, og heraf er kun 3 stillinger besat med kvinder.

I lønklasserne 26 og 27, som omfatter kontorchefer og konsulenter, er der omkring 325 stillinger, hvoraf ca. 25 er besat med kvinder svarende til ca. 8 o/o.

I de underordnede akademiske stillinger som ekspeditionssekretærer, fuldmægtige og sekretærer, lønklasse 19 og 24, og tilsvarende overenskomstlønnede stillinger er der i centraladministrationen beskæftiget ca. 950 mænd og ca. 150 kvinder svarende til henholdsvis 86 % og 14 o/o. Der er således flere kvinder i de lavere lønklasser end i chefstillingerne.

Institutioner under ministerierne

Uden for centraladministrationen, men hørende under de enkelte ministerier, findes en række institutioner, der beskæftiger akademisk personale i stillinger, der svarer til stillingerne i centraladministrationen. Det ville føre for vidt at foretage en undersøgelse af stillingerne i samtlige disse institutioner, så optællingen omfatter kun et udvalg af de væsentligere institutioner¹⁾.

I det udvalg af institutioner, undersøgelsen omfatter, er der knap 40 stillinger som direktører o.l. i lønklasse 28 og derover. En af disse stillinger, stillingen som direktør for Sygekassevæsenet, er besat med en kvinde.

Af næsten 200 stillinger som kontorchefer o.l. var 17 besat med kvinder, svarende til ca. 9 %.

1 underordnede akademiske stillinger i udvalgte institutioner var der beskæftiget ca. 450 mænd og knap 150 kvinder svarende til henholdsvis 75 o/o og 25 o/o.

Hospitalerne

En gennemgang af samtlige hospitaler viser, at der ved det danske hospitalsvæsen er beskæftiget ca. 850 mandlige og godt 60 kvindelige overlæger og sygehusinspektører svarende til henholdsvis 93 % og 7 o/o. Selv om der uddannes forholdsvis flere kvinder som medicinere end som jurister og økonomer, er der ikke relativt flere kvindelige overlæger, end der

¹⁾ I optællingen er medtaget følgende institutioner: Landsskatteretten - Statens Ligningsdirektorat - Amtsligningsinspektoraterne - Statsanstalten for Livsforsikring - Justitsministeriets Psykiatriske Undersøgelsesklínik - Overformynderiet - Overøvrigheden — Revalideringscentre - Direktoratet for Ulykkesforsikring - Ulykkesforsikringsrådet - Direktoratet for Sygekassevæsenet - Invalidforsikringsretten - Ankenævnet for Invalidforsikringsretten - Revaliderings- og Forsorgsdirektoratet - Invalidenævnet - Landsnævnet og Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen - Socialforskningsinstituttet - Direktoratet for Arbejdstilsynet - Arbejdsdirektoratet - Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet - Monopoltilsynet.

er kvindelige kontorchefer i centraladministrationen og i institutioner under ministerierne.

For at blive overlæge, i hvert fald ved de større hospitaler, kræves det som regel, at aspiranten har opnået doktorgraden. I perioden 1957/58-1966/67 udgjorde de kvindelige doktorander gennemsnitlig 5,7 % af samtlige doktorer, omfattende alle doktorgrader, ikke kun den medicinske.

Det bemærkes, at mellem 75 % og 80 % af det samlede personale på sygehuse og hospitaler er kvinder.

Den højere uddannelse

Optællingen efter Hof- og Statskalenderen viser, at der ved Københavns og Århus Universiteter, Farmaceutisk Lærestalt, Tandlægehøjskolerne i København og Århus samt Danmarks tekniske Højskole er ansat ca. 370 professorer, hvoraf ikke engang 10 er kvinder.

Gymnasieskolen

Pr. 1. september 1967¹⁾ fandtes der 95 mandlige og 4 kvindelige rektorer i 27. lønklasse ved gymnasieskoler og studenterkurser. Af 295 stillinger i 26. lønklasse, særlige lektorstillinger, er 262 besat med mænd og 33 med kvinder, svarende til henholdsvis 89 % og 11 %.

I de underordnede akademiske stillinger som adjunkter og lektorer, lønklasse 19 og 24 og tilsvarende overenskomstlønede stillinger er der beskæftiget ca. 1270 mænd og ca. 510 kvinder, svarende til henholdsvis 71 % og 29 %, hvilket svarer meget godt til en kvindeandel af ca. 25 % i de senere år på ca. 25 %. Kvindernes advancementsmæssige situation i gymnasieskolen synes at være den samme som andre steder, hvor der kræves en akademisk uddannelse.

Det er udvalgets opfattelse, at en af årsagerne til, at kun så få kvinder bliver rektorer, er manglende interesse hos de kvindelige gymnasielærere for rektorembederne. Ved en gennemgang af Gymnasiedirektoratets ansøgningsprotokol for årene 1966-67-68 har det vist sig, at der i denne treårige periode har været 6 kvindelige og 108 mandlige ansøgere til 14 opslåede rektorstillinger. De kvindelige ansøgere har således kun udgjort ca. 5 %. De 14 stillinger blev besat med 13 mænd og 1 kvinde.

Ved overgangen fra en stilling som gymnasielærer til et rektorembede sker der en ændring

¹⁾ Kilde: Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske kontor.

i arbejdets karakter i retning af en betydelig administrativ indsats og deraf følgende mindre mulighed for undervisning af eleverne. Denne ændring i arbejdets karakter i forbindelse med advancement er nok mere mærkbar inden for undervisningsområdet end f.eks. inden for centraladministrationen, hvor advancement ikke så meget betyder en ændring i arbejdets karakter som en forøgelse af ansvaret og et krav om større overblik. Man kan måske derfor ikke slutte helt fra forholdene ved besættelsen af rektorembeder til besættelsen af højere stillinger inden for centraladministrationen, men der er vel grund til at tro, at tendensen i retning af, at kun få kvinder søger de højere advancementsstillinger, gør sig gældende også uden for skolevæsenet.

Folkeskolen

Pr. 1. september 1967²⁾ fandtes der 79 stads-skoleinspektører, der alle var mænd. Af 1036 stillinger som skoleinspektør var 982 besat med mænd og 54 med kvinder, svarende til henholdsvis 95 % og 5 %. Af 1106 stillinger som viceinspektør var de 874 besat med mænd og 232 med kvinder, svarende til henholdsvis 79 % og 21 %. Af andre lærerstillinger inden for folkeskolen er 17.900 besat med mænd og 18.051 med kvinder. De almindelige lærerstillinger er således delt lige mellem mænd og kvinder, men alligevel besætter kvinderne kun en mindre del af advancementsstillingerne.

Når man betragter kvindernes andel af de akademiske stillinger i centraladministrationen og de større institutioner under ministerierne, er det rimeligt at sammenligne kvindernes relative andel af chefstillingerne med det relative antal af stillinger i de lavere lønklasser, hvorfra cheferne rekrutteres, ligesom kvindernes relative antal blandt de juridiske og statsvidenskabelige kandidater har betydning for, hvor mange kvinder der kan rekrutteres til sekretærstillingerne.

I perioden 1957/58-1966/67 har de kvindelige kandidater ved Københavns og Århus Universiteter udgjort gennemsnitlig henholdsvis 16,7 % og 14,6 % af de juridiske kandidater og gennemsnitlig 7,0 % af de statsvidenskabelige kandidater. En kvindeandel på 14 % i centraladministrationen og 25 % i institutionerne synes således at svare meget godt til kønsfor-

²⁾ Kilde: Statistik, Folkeskolen 1967-68, udarbejdet af Undervisningsministeriet.

delingen i kandidattilgangen; der er endda relativt mange kvindelige ansatte i lønklasserne 19 og 24 i institutionerne.

Ved det første svært opnåelige avancement - til 26. lønklasse - opnår kvinderne som nævnt kun 8 % af stillingerne i centraladministrationen og 9 % i institutionerne, allerede dér falder kvinderne fra, og yderligere avancement opnås næsten udelukkende af mænd. Man må dog her være opmærksom på, at der tidligere var forholdsvis færre kvindelige kandidater.

Til de tjenestemandstillinger, som forudsætter en akademisk uddannelse, kan man sammenfattende sige, at kvinderne besætter en andel af de lavere stillinger, der svarer nogenlunde til det relative antal af kvindelige kandidater med relevante eksaminer, men så snart det drejer sig om advancementsstillinger, sakker kvinderne bagud.

C. Kontorassistenter i postvæsenet og postbude

Udvalget er opmærksom på, at selv om der er lige adgang for mænd og kvinder til stillingen som tjenestemand, er der i Post- og Telegrafvæsenet en deling mellem de to køn, idet postbudstillinger besættes med mænd og kontorassistentstillinger med kvinder.

Post- og telegrafvæsenet har bekræftet, at tjenestemandstillinger som postbude og landpostbude med ganske få undtagelser er besat med mænd, og at kontorassistentstillingerne, med enkelte undtagelser, er besat med kvinder.

Der er imidlertid principielt lige adgang for kvinder og mænd til at søge opslåede ledige tjenestemandstillinger inden for etaten.

Når man alligevel inden for Post- og Telegrafvæsenet fortrinsvis benytter kvinder i kontorassistentstillinger og mænd i postbud- og landpostbudstillinger, skyldes det i første række, at kvinder efter de foreliggende erfaringer i almindelighed skønnes mere velegnede end mænd til udførelse af de arbejder, der efter de praktiserede arbejdsfordelingsregler er henført til kontorassistentgruppen, herunder betjening af bogføringsmaskiner, fjernskrivere samt rigstelefontjeneste m.v., medens tjenesten som postbud, der foruden brevomdelingstjeneste tillige omfatter bl.a. omdeling af pakkepost og omlæsning til og fra tog og skib m.v. af tunge post-sække og pakker, er fysisk mere krævende og derfor bedst egnet for mandlig arbejdskraft.

I øvrigt har spørgsmålet om lige adgang for mænd og kvinder til de omhandlede stillinger

hidtil kun haft mere teoretisk interesse, idet der kun yderst sjældent forekommer ansøgninger fra kvinder om ansættelse som postbud og fra mænd om ansættelse som kontorassistent.

Udvalget skal imidlertid henstille til Post- og Telegrafvæsenet, at dette ved besættelse af de omhandlede stillinger i etaten er åbne over for muligheden af at ansætte såvel kvinder som mænd i alle stillinger.

D. Toldetaten

Toldetatens personale består af 3 kategorier:

1. *Den toldfaglige linie* med en 5-årig uddannelse som henholdsvis elev og medhjælper, hvorefter man udnævnes til toldassistent. Inden det 30. år gennemgår toldassistenterne et obligatorisk efteruddannelseskursus.

Fra den toldfaglige linie kan avanceres helt til 40. lønramme.

Pr. 1. januar 1971 var der i alt ansat 1728 i den toldfaglige linie, heraf 133 kvinder svarende til 7,7 %. I gruppen elever, 2. og 9. lønramme, udgjorde kvinderne 10,9 %, og i de højere lønrammer udgør kvinderne 5,5 %. Der findes ikke kvinder i højere lønramme end 27. Der er således også i den toldfaglige linie en udpræget tendens til, at kvinder avancerer mindre end mænd.

Det bemærkes i øvrigt, at ved udnævnelser til lønramme 21 og opefter, er der en aldersforskel på mænd og kvinder, således at mændene er 6-8 år yngre ved udnævnelsen end kvinderne.

2. *Toldbetjentlinien* med betydelig mindre uddannelse og med egne advancementslinier. I denne kategori beskæftiges alene mænd.

3. *Kontorassistentlinien* ligeledes med mindre uddannelse. Til denne kategori rekrutteres kun personer gennem toldvæsenets egen lærlingeuddannelse og almindelig handelsskole. Derudover gennemgår personer i kontorassistentlinien en mindre uddannelse på toldskolen. Kontorassistentlinien har egne advancementslinier, svarende til den generelle advancementslinie for den statsansatte kontorassistentgruppe. Toldetatens kontorassistentgruppe omfatter godt 500 kvinder og maksimalt 10 mænd.

Fra toldbetjentlinien og kontorassistentlinien kan man søge over i den toldfaglige linie, forudsat at den dertil hørende uddannelse gennemgås. Denne mulighed benyttes kun meget lidt.

KAPITEL III

Arbejdsmarkedets hovedorganisationer

1. Dansk Arbejdsgiverforening

Dansk Arbejdsgiverforenings kompetente forsamlinger består af repræsentantskabet, hovedbestyrelsen og forretningsudvalget.

Generalforsamlingen har den højeste myndighed i alle foreningens anliggender og består af 600 repræsentanter sammensat af 225 repræsentanter fra virksomheder inden for håndværk, 285 fra virksomheder inden for industri og 90 fra virksomheder inden for handel. I 1967/68, som er det år, for hvilket man har undersøgt forholdene inden for Dansk Arbejdsgiverforening, var der kun 1 kvinde i repræsentantskabet.

Hovedbestyrelsen består af 54 ordinære medlemmer, og generalforsamlingen kan, efter indstilling af hovedbestyrelsen, vælge yderligere indtil 5 medlemmer. Alle hovedbestyrelsens medlemmer var mænd.

Forretningsudvalget, hvis formand og næstformand udgøres af hovedbestyrelsens formand og næstformand, består af 15 medlemmer, der alle var mænd.

At kvinder praktisk taget ikke er repræsenteret i Dansk Arbejdsgiverforenings kompetente forsamlinger hænger formentlig til en vis grad sammen med den lave kvindeandel - ca. 11 % - blandt selvstændige erhvervsdrivende og direktører inden for de områder af erhvervslivet, der er omfattet af Dansk Arbejdsgiverforening.

For så vidt angår bestyrelserne i Dansk Arbejdsgiverforenings medlemsforeninger har man foretaget en undersøgelse omfattende 61 medlemsforeninger ud af i alt 222¹⁾. De undersøgte medlemsforeninger havde et medlemstal (1967) på ca. 17.000 svarende til ca. 68 % af det samlede antal medlemmer af Dansk Arbejdsgiverforening. Ved udvælgelsen af de 61 medlemsforeninger har man taget hensyn dels til for-

eningens størrelse målt i medlemstal, dels til den pågældende sektors økonomiske betydning. I de undersøgte medlemsforeninger fandtes ingen kvindelige bestyrelsesmedlemmer.

Den daglige administration af Dansk Arbejdsgiverforening forestås af et sekretariat under ledelse af en direktion. Arbejdsgiverforeningens administrative hierarki er opbygget nogenlunde som statsadministrationen og således, at man rekrutterer cheferne — fra kontorchef og op efter - blandt sekretærer og fuldmægtige. Der findes ingen kvindelige funktionærer i chefstillinger i Arbejdsgiverforeningen og i øvrigt heller ikke på sekretær- og fuldmægtigniveau. I Dansk Arbejdsgiverforening har man oplyst, at man gerne så kvinder beskæftiget i disse stillinger, men at man ikke hidtil havde haft kvindelige ansøgere til ledige stillinger.

Administrationen af ovennævnte 61 medlemsforeninger tæller 3 kvinder på chefsniveau - 1 direktør og 2 kontorchefer.

Kvindernes antal på betydelige poster i Dansk Arbejdsgiverforening, både i de kompetente forsamlinger og i de administrative organer, kan således ikke siges at være stort.

2. Landsorganisationen i Danmark

I Landsorganisationen i Danmark, herefter kaldet LO, kan optages alle her i landet værende fagforbund, der består af lokale fagforeninger, der igen består af klubber, der organiserer fagets arbejdere på den enkelte virksomhed.

Den 31. december 1967 var 62 organisationer med et samlet medlemstal på 844.372 tilsluttet LO. Af medlemmerne var 217.378 svarende til 25,7 % kvinder.

Ledelsen i såvel beslutningsmæssig som administrativ henseende af såvel LO som fagforbundene, fagforeningerne og klubberne består af valgte tillidsmænd. Inden for fagbevægelsen findes således ikke, i modsætning til Dansk Ar-

¹⁾ Kilde: »Dansk Arbejdsgiverforenings Medlemmer 1967-68«.

bejdsgiverforening og den offentlige administration, et hierarki af funktionærer, og man kan derfor her alene beskæftige sig med kvindernes stilling blandt de valgte tillidsmænd.

Den øverste myndighed i LO er kongressen, der består af samtlige forbunds hovedbestyrelser, en repræsentant for hver af de enkeltstående foreninger og fællesorganisationer. Der afholdes ordinær kongres hvert 4. år; den seneste kongres fandt sted i maj 1967. I denne kongres deltog 1050 delegerede, hvoraf 89 var kvinder svarende til 8,5 o/o.

Repræsentantskabet — der mellem kongresserne er højeste besluttende myndighed - består af forretningsudvalget samt repræsentanter fra hver medlemsorganisation i forhold til medlemsantal. Repræsentantskabet holder møde mindst én gang om året. Antallet af repræsentanter og kvindernes andel heraf veksler fra møde til møde i overensstemmelse med ændringer i de enkelte forbunds medlemstal, og repræsentantskabet nedsættes på og forud for hvert møde, hvorefter det igen opløses. Lister over repræsentantskabets medlemmer bevares ikke, så man kan ikke sige noget om kvindernes repræsentation i almindelighed. Ved et møde i maj 1968 udgjorde kvinderne ca. 9 % af repræsentantskabets medlemmer.

Den daglige ledelse af LO forestås af tillidsmandsstaben, der består af formanden, næstfor-

manden, hovedkassereren samt fem sekretærer, hvoraf én er kvinde. Det er den første kvindelige sekretær, LO har haft.

Forretningsudvalget består af LO's formand, næstformand og hovedkasserer samt de 3 i anciennitet ældste sekretærer, 16 kongresvalgte medlemmer, 2 medlemmer udpeget af Socialdemokratiet. Som observatører deltager de 2 i anciennitet yngste sekretærer.

Af forretningsudvalgets 24 medlemmer er 4 kvinder svarende til $16\frac{2}{3}$ % og af de to observatører er den ene kvinde.

For så vidt angår ledelsen af fagforbundene er denne lagt i hænderne på valgte tillidsmænd. Der fandtes pr. 31. december 1967 238 tillidsmænd, hvoraf 15 svarende til 6,3 % var kvinder.

Konklusion

Inden for LO kan man sammenfattende sige, at kvindernes repræsentation blandt de valgte tillidsmænd ikke svarer til kvindernes andel af medlemstallet - 25,7 %. Kvindernes andel af de valgte tillidsmandsposter udgør kun 6 til 8-9 %, dog at kvindernes andel i repræsentantskabet udgør $16\frac{2}{3}$ o/o. Når kvinderne først er valgt til at beklæde tillidsposter, avancerer de i højere grad inden for LO end f.eks. inden for det politiske liv.

KAPITEL IV

Kunstnere

1. Statens Kunstfond

Med lov nr. 170 af 27. maj 1964 om Statens Kunstfond skabtes rammerne for den nugældende statsstøtte til skabende kunstnere inden for den bildende kunst, litteratur og tonekunst.

Ifølge lovens § 5 følges fondens virksomhed af et repræsentantskab, der består af 28 medlemmer udpeget af Folketinget, de kommunalpolitiske sammenslutninger, universiteterne, musikkonservatorierne, kunstnernes organisationer **m.fl.** Af disse 28 medlemmer er de 5 medlemmer, som er udpeget af Folketinget, for tiden kvinder - en af disse fungerer som formand for repræsentantskabet, resten er mænd.

Fonden ledes af en bestyrelse, der består af formændene for de ifølge lovens § 4 nedsatte udvalg vedrørende den bildende kunst, den litterære kunst og tonekunsten. Ved revisionen af loven i 1969 besluttedes det yderligere at nedsætte et udvalg for kunsthåndværk.

De nævnte udvalg består af hver 3 medlemmer, hvoraf det ene medlem er beskikket af Ministeriet for Kulturelle Anliggender uden forudgående indstilling og de to øvrige efter indstilling fra repræsentantskabet.

I det billedkunstneriske indkøbs- og legatudvalg samt udvalget for den litterære kunst er der ét kvindeligt medlem, alle de øvrige medlemmer, hvilket vil sige 10, er mænd.

2. Ydelser fra Statens Kunstfond

I perioden 1. april 1965 til 31. december 1968 har Statens Kunstfond ydet følgende understøttelser:

A. Bildende kunst

Som noget specielt med hensyn til den bildende kunst gælder, at Statens Kunstfond kan yde støtte til udsmykningsopgaver og indkøb af kunstværker.

I den betragtede periode har Statens Kunst-

fond ydet støtte til 187 mandlige og 25 kvindelige kunstnere til udsmykningsopgaver.

Statens Kunstfonds indkøb af bildende kunstværker har fordelt sig forskelligt efter arbejdets art. Med hensyn til malerier har de indkøbte værker af mandlige kunstnere udgjort 95 % af samtlige. For så vidt angår skulpturer og reliefer samt tegninger og akvareller har de kvindelige kunstnere her tegnet sig for 12 % af indkøbene, og den grafiske kunst er den gren, inden for den bildende kunst, hvor kvinderne er bedst placeret med 17 % af de indkøbte værker.

Derudover har Statens Kunstfond ydet stipendier, dels 3-årige stipendier à 20.000 kr. årligt, dels rejsestipendier samt endelig arbejdsstipendier eller éngangsydelser.

De 3-årige stipendier er blevet ydet til 19 mandlige og 1 kvindelig kunstner, og rejsestipendierne er ydet til 4 mandlige kunstnere. Derimod er arbejdsstipendier ydet til 291 mandlige og 85 kvindelige kunstnere svarende til 22 %.

B. Litteratur

Inden for litteratur og tonekunst kan Statens Kunstfond yde præmier til kunstnere. I den betragtede periode har Kunstfonden præmieret 27 værker af mandlige forfattere og 11 værker af kvindelige forfattere; værkerne af kvindelige forfattere udgør således ca. 30 %.

Derudover ydes der inden for litteraturen i lighed med de andre kunstarter 3-årige stipendier à 20.000 kr., der er blevet tildelt 14 mandlige og 3 kvindelige forfattere svarende til ca. 18 %.

Kunstfonden har uddelt rejsestipendier til 10 mandlige og 1 kvindelig forfatter.

Endelig har Kunstfonden tildelt 154 og 28 éngangsydelser til henholdsvis mandlige og kvindelige forfattere, svarende til en kvindeandel på ca. 15 %.

C. Tonekunst

Kunsthøjens støtte til tonekunstnere er som nævnt opbygget på samme måde som støtten til forfattere. I den betragtede periode har Kunsthøjden præmieret 8 værker af mandlige komponister.

6 mandlige komponister har fået tildelt 3-årige stipendier à 20.000 kr. årligt og 3 mandlige komponister har fået tildelt rejsestipendier.

Statens Kunsthøjde har tildelt 3 arbejdsstipendier eller éngangsydelser til kvindelige komponister og 21 til mandlige. Det er således alene med arbejdsstipendier kvindelige komponister er kommet i betragtning.

Derudover har staten tildelt 10 forfattere, 10 bildende kunstnere og 2 komponister livsvarige hædersgaver. Deriblandt er 1 kvindelig bildende kunstner.

Endelig yder staten livsvarige faste årlige ydelser til 40 bildende kunstnere, 50 forfattere og 15 komponister. I august 1969 havde 37 mandlige og 2 kvindelige bildende kunstnere fået tildelt denne ydelse, der var således 1 ledig portion.

Af de 50 forfattere, der i august 1969 var optaget på finansloven med en fast årlig ydelse, var 8 kvinder svarende til 16 %. Der var ingen kvinder blandt de 15 komponister.

KAPITEL V

Journalister

Pressen er en af de mest betydningsfulde faktorer i den offentlige meningsdannelse, og udvalget har derfor fundet det naturligt at undersøge de kvindelige journalisters placering i forhold til deres mandlige kolleger.

Uddannelse

Den almindelige journalistuddannelse omfatter i øjeblikket 3 elevår på et blad, inden for hvilket tidsrum eleven skal følge undervisningen på Danmarks Journalisthøjskole i 6 måneder. Denne undervisning har været obligatorisk siden 1964 og er nu placeret i det 2. elevår.

Der er i 1970 vedtaget en ny lov om journalistuddannelse, hvorefter en større del af uddannelsen placeres på journalisthøjskolen.

Der er nedsat et uddannelsesråd, der udelukkende består af mænd, hvilket udvalget vedrørende kvinders deltagelse i det offentlige liv må lide beklageligt. I betragtning af det store antal kvinder, der er beskæftiget inden for journalistik, måtte det være rimeligt, at der også var kvinder i uddannelsesrådet.

Nedenstående tabel viser en oversigt over eleverne på Danmarks Journalisthøjskole siden 1964, fordelt på køn.

Tabel 15. Elever på Danmarks Journalisthøjskole fordelt på køn.

Årgang	Mænd	Kvinder i pct. af total	Total
1964-65	67	17	20,2
1965-66	98	30	23,4
1966-67	91	37	28,9
1967-68	96	20	17,2

Kilde: Danmarks Journalisthøjskole.

Som det fremgår af tabellen, har de kvindelige elever udgjort en ret svingende andel i den betragtede 4-årige periode.

Aktive journalister

Langt størstedelen af de aktivt arbejdende journalister må formodes at være medlemmer af Danmarks Journalistforbund. Danmarks Journalistforbund har ca. 2000 medlemmer, hvoraf ca. 12-13 % er kvinder, en kvindeandel, der har holdt sig ret konstant de senere år. Der er relativt flere kvindelige journalister i hovedstadsområdet end i provinsen.

Lidvalget har forsøgt at undersøge, hvorledes journalister i mere betydningsfulde stillinger som f.eks. lederskribent, udenrigspolitisk medarbejder, økonomisk medarbejder, redaktør eller redaktionssekretær fordelte sig på køn på de 20 største dagblade, der alle havde et hverdagsoplag på over 20.000 i 2. halvår 1967 (ifølge Dansk Oplagskontrol). Disse 20 største dagblades samlede oplag ville udgøre fra $\frac{3}{4}$ til $\frac{4}{5}$ af det samlede danske dagbladsoplag.

Efter en række telefonsamtaler med redaktionerne på de større københavnske dagblade blev undersøgelsen indstillet, fordi man på samtlige blade gav udtryk for, at man ikke inden for journalistik opererede med sagsområder forbeholdt det enkelte køn. Mænd og kvinder havde samme muligheder, det var alene kvalifikationer og interesser, der var bestemmende for, hvor den enkelte journalist blev anbragt.

Ved henvendelse til Danmarks Journalistforbund er det oplyst, at man ikke dér sonder mellem journalister på grund af køn, og at man ikke kan sige, at nogle arbejdsfelter er mere krævende end andre. Det har heller ikke ved forespørgsel til Danmarks Journalistforbund været muligt at få oplysning om, hvorledes f.eks. redaktionssekretærer ved større blade, udenrigskorrespondenter, økonomiske medarbejdere og lederskribenter fordeler sig på køn.

Derimod har udvalget fået adgang til at undersøge, hvorledes de kvindelige medlemmer af Danmarks Journalistforbund er aflønnet i forhold til deres mandlige kolleger. Danmarks

Journalistforbund udsender hvert år et spørgeskema til samtlige medlemmer, gennem hvilket journalisternes løn og arbejdsvilkår søges belyst statistisk. Den her foretagne undersøgelse er baseret på løn- og arbejdsvilkårene i 1968, og statistikken omfatter 95 % af journalistforbundets medlemmer. Udvalget har fået adgang til at gennemgå spørgeskemaerne fra samtlige kvindelige medlemmer af journalistforbundet, og disse spørgeskemaer danner sammen med den af journalistforbundet udarbejdede statistik over løn- og arbejdsvilkår i 1968 grundlag for udvalgets sammenligning af mandlige og kvindelige journalisters aflønning.

De fleste journalister er ansat ved blade eller andre arbejdspladser. Danmarks Radio, der har indgået en overenskomst med Dansk Journalistforbund, beskæftiger f.eks. 162 mandlige og 13 kvindelige journalister. Princippet i overenskomsterne er generelle minimumslønninger samt en række tillæg, bl.a. personlige tillæg.

Resultatet af den foretagne undersøgelse må

tages med forbehold, fordi man alene har haft nøjagtige tal for de kvindelige journalisters lønforhold, som derefter er sammenholdt med skøn over de mandlige journalisters lønforhold. Med dette forbehold kan man konkludere, at de kvindelige journalister gennemsnitlig opnår en løn, der er 9 % lavere end deres mandlige kolleger, uden at man på grundlag af det foreliggende materiale kan forklare årsagen til lønforskellen.

Danmarks Journalistforbund har oplyst, at spørgeskemaerne for januar 1970, dvs. omhandlende løn- og arbejdsforholdene i 1969, også vil indeholde oplysninger om medlemmernes personnummer. Det vil således allerede nu være muligt at opdele samtlige oplysninger på køn, hvorefter man kan få en langt mere nøjagtig opgørelse af forskelle i løn- og arbejdsforhold for mandlige og kvindelige medlemmer af journalistforbundet. Udvalget vil derfor *henstille* til Danmarks Journalistforbund at udnytte denne mulighed ved den statistiske bearbejdelse af oplysningerne for 1969 og kommende år.

KAPITEL VI

Sammendrag

Det har været udvalgets opgave at undersøge, hvorvidt mænd og kvinder har formel og reel ligestilling inden for en række områder af det offentlige liv, og såfremt mænd og kvinder ikke er ligestillede da at fremsætte forslag med henblik på at skabe lighed mellem mænds og kvinders muligheder.

Udvalget har lagt hovedvægten på kvinders deltagelse i det *politiske liv*. De politiske aktiviteter, som praktisk taget alle voksne personer har mulighed for at deltage i, nemlig selve valg-handlingen, udnyttes efterhånden lige meget af mænd og kvinder.

Den største vanskelighed for kvinderne ligger i, at kun relativt få kvinder bliver opstillet til valgene til de forskellige politiske forsamlinger. Ved folketingsvalget i januar 1968 var således kun 14 % af de opstillede kandidater kvinder. Ved de by- og sognekommunale valg i 1966 var 14,5 % af de opstillede kandidater kvinder, hvor procenten i hovedstadsområdet dog var 24,4. Til amtsrådsvalgene udgjorde kvinderne 10,8 % af kandidaterne. Ved kommunevalget i 1970 steg antallet af opstillede kvinder til 17,3 % og til amtsrådsvalgene til 15,3 % af samtlige opstillede.

Valgsandsynligheden, hvorved forstås forholdet mellem opstillede og valgte, er ikke meget forskellig for de to køn. Ved folketingsvalget havde de mandlige kandidater under ét således en valgsandsynlighed på 25 % og de kvindelige kandidater 19%. Den ringere placering på valglisterne, der visse steder bliver kvinderne til del, opvejes nogenlunde af kvindernes relativt flere personlige stemmer, således at der bliver flere kvindelige overspringere, hvilket forøger kvindernes valgsandsynlighed.

De få opstillede kvindelige kandidater medfører, at kun få kvinder bliver valgt ind i politiske forsamlinger. Således udgør de kvindelige folketingsmedlemmer 11,8%. de kvindelige medlemmer af Københavns Borgerrepræsentation og kommunalbestyrelserne på Frederiksberg og i Gentofte henholdsvis 25 %, 25 % og 29 % og i kommunalbestyrelser uden for hovedstadsområdet 10 % og i amtsrådene 9 %.

Når først kvinderne er valgt ind i de politiske forsamlinger, kan man stort set sige, at de kvindelige politikere benyttes lige så meget som de mandlige f.eks. i udvalgsarbejde o.l., selv om der er ret stor forskel på de sagsområder, hvor mænd og kvinder hovedsageligt anvendes. De kvindelige politikere beskæftiger sig især med socialpolitiske, uddannelsesmæssige og kulturpolitiske problemer. Der er dog tendens til, at kvindelige politikere i stadig højere grad gør sig gældende også på andre områder.

En væsentlig forskel på mandlige og kvindelige politikeres stilling viser sig i forskelligt advancement. Kun relativt få kvinder opnår at blive placeret i politiske topstillinger.

For at aktivisere kvinderne politisk og udanne dem til at kunne påtage sig politiske hverv, har de to største partier organiseret et særligt kvindearbejde.

Udvalget er af den opfattelse, at det for at forøge antallet af kvinder valgt til de politiske forsamlinger, i første række må gælde om at få flere kvinder i vælgerforeningerne og samtidig få de kvindelige medlemmer af vælgerforeningerne til at deltage mere aktivt i det politiske arbejde ikke mindst i forbindelse med opstilling af kandidater til politiske valg.

Udvalget mener, at det er vigtigt, at mænd

accepterer, at kvinder deltager i det politiske liv og opmuntrer dem dertil, ligesom de indstiller sig på at tage aktiv del i huslige forpligtelser og ansvaret for børnene, således at kvinderne kan frigøre sig for en del af de huslige forpligtelser.

Udvalget mener, at det i denne forbindelse vil være af betydning, såfremt man i den almindelige oplysningsvirksomhed i skole, radio og fjernsyn og pressen fremhæver, at mænd og kvinder i lige grad er ansvarlige for hjemmet og børnene for derigennem at fremme erkendelsen af, at kvinder har samme ret og pligt som mænd til at deltage i det politiske liv.

For at få flere kvinder ind i kommissioner og andet lovforberedende arbejde ønsker udvalget at henstille, både til de indstillende organisationer og de udnævnde ministre, at udpege kvinder i videst mulig udstrækning.

Udvalget mener ligeledes, at det er af betydning, at navnene på de opstillede kandidater så vidt muligt fortsat trykkes på stemmesedler til alle politiske valg.

Efter gennemførelsen af den nye tjenestemandsslov af 18. juni 1969 er mandlige og kvindelige tjenestemænd principielt ligestillede.

De kvindelige *tjenestemænds placering* adskiller sig dog fra mændenes. Til de tjenestemandstillinger, som forudsætter en akademisk uddannelse, kan man sige, at kvinderne besætter en andel af de lavere stillinger, der svarer nogenlunde til det relative antal af kvindelige kandidater med relevante eksaminer, men ved besættelsen af avancementstillinger sakker kvinderne bagud.

Udvalget mener, at den tendens, der gør sig gældende blandt såvel kvindelige politikere som kvindelige tjenestemænd i retning af at avancere i mindre grad end deres mandlige kolleger, bl.a. skyldes vanskelighederne ved at klare de familiemæssige forpligtelser, der traditionelt påhviler kvinder samtidig med de arbejdsmæssige forpligtelser uden for hjemmet.

I forbindelse med udvalgets drøftelser af disse forhold har man beskæftiget sig med en undersøgelse af kvindelige lægers erhvervsmæssige forhold og placering ¹⁾.

Selv om læger udgør en speciel og lille grup-

pe, mener udvalget, at undersøgelsen viser noget karakteristisk om kvinders situation i krævende stillinger. Den nævnte undersøgelse viser, at kvinderne nok i stor udstrækning anvender deres uddannelse, men specialiserer sig og avancerer i mindre grad end mænd.

En af årsagerne til dette forhold måtte for de ældre lægers vedkommende til en vis grad søges i vanskeligheden ved at blive accepteret af de mandlige chefer og for de yngre lægers vedkommende vanskelighederne ved at klare hospitalsvagter og videnskabeligt arbejde samtidig med huslige forpligtelser i en periode, hvor det er vanskeligt at få kvalificeret hushjælp. Nogle af lægerne har fremført, at ægtemandens karriere krævede, at kvinden tilsidesatte sine eventuelle karrierønsker.

Man kan vel sige, at der på arbejdspladsen det være sig i de folkevalgte forsamlinger eller i den offentlige tjeneste, i dag næppe er noget til hinder for, at kvinder placerer sig og avancerer på lige fod med mænd, men at der i det traditionelle familiemønster, der i høj grad hænger sammen med de biologiske forskelle på de to køn, er en hindring for kvindernes muligheder for uden for hjemmet helt at udnytte deres evner og uddannelse.

Deltagelse i det politiske liv og i erhvervslivet betyder i de fleste tilfælde, i hvert fald for gifte kvinder, en stor arbejdsbyrde, ikke mindst i den periode, hvor børnene er små, således at kun de færreste er i stand til at yde den ekstra indsats, der kræves for at avancere.

Udvalget har med glæde bemærket tendensen til, at kvinder i stigende grad gør sig gældende i det politiske liv og håber, at denne tendens vil fortsætte, helst med en større stigningstakt.

Udvalget har bemærket, at der inden for ledelsen af arbejdsmarkedets hovedorganisationer kun findes meget få kvinder.

I *Dansk Arbejdsgiverforening* både i de valgte forsamlinger og i administrationen. I *LO* er antallet af kvindelige tillidsmænd relativt mindre end antallet af kvindelige medlemmer, men til gengæld har de kvindelige tillidsmænd bedre avancementsmuligheder i *LO* end f.eks. inden for det politiske liv.

Inden for de områder af *kunsten*, der støttes af Statens Kunstfond, gør kvinderne sig især gældende inden for litteraturen. På alle områder talmæssigt dog langt mindre end mænd.

For så vidt angår de kvindelige *journalisters* placering vil *udvalget* gerne understrege sit ønske om, at Danmarks Journalistforbund i frem-

¹⁾ »Enquete angående kvindelige lægers placering i Danmark« af Annie Schondel, Anne Frølund og Inger Alsing. Ugeskrift for Læger 1967. 668-788, jfr. bilag 5.

tiden fordeler de statistiske oplysninger om løn- og arbejdsforhold for journalister på køn. De foreliggende oplysninger tyder på, at de kvinde-

lige journalisters placering nogenlunde svarer til kvindernes placering på de øvrige områder, udvalget har undersøgt.

København, den 22. februar 1971.

Hanne Budt/.

Edele Kruchow

Ellen Strange Petersen
formand

Marie Christensen

Kamma Madsen

Ellen Poulsen

Birthe Wetlesen

Lis Groes

Grete Munk

Karen Simonsen

/ Kate Galle

An English Summary

It has been the task of the Committee to establish whether men and women have equal rights - legally and in reality - in a number of areas within public life, and provided **men and** women do not have equal rights, make suggestions with a view of creating equality between the possibilities of men and women.

The Committee has considered an investigation into the role of women in the fields of politics and public administration as its main task. Moreover, the Committee has paid attention to a few other characteristic fields to show how women utilize their education, place themselves, and to what degree they obtain a position equal to that of men.

The concept of equal position is, in the opinion of the Committee, equal access to posts and employments as well as equal opportunities in the work.

I. Politics

1. Parliament and Government

With the revision of the Danish Constitution in 1915 women obtained the right to vote. Since that time 7 women have served as cabinet-ministers (for education, the church, justice, commerce, culture, family and social affairs respectively). Apart from one woman, Nina Bang, who was minister for education in 1924—26 it is only after the second World War that it has become common to have female ministers.

To get an estimate of the probability of female MP's to become a minister as compared with that of male MP's the Committee has examined the number of appointed cabinetministers distributed according to sex during the period from May 1945 to the spring 1969. This examination shows, that 264 persons have been appointed ministers, and 18 of these appointments were women corresponding to 6.4 per cent of the total. A corresponding unweighed average of the percentage of female MP's during the same period gives 8.9. There seems thus a tendency towards a lesser degree of advancement for women in politics as compared

with men, which corresponds to the situation within the central administration, even if the tendency in politics is less marked.

The 55 years which have passed since the women obtained the right to vote are divided into two periods. The first one from 1918-39 where female MP's consisted of 2.1-2.9 per cent and the second period starting in 1945, during which the female proportion of the MP's has increased rather constantly from 5.4 per cent to 11.8 per cent (October 1970).

The greatest difficulty for women is due to the fact, that only relatively few women are nominated for the elections to the different political assemblies. Of the nominated candidates for Parliament for the election in January 1968 only 14 per cent were women. For the municipal elections (and the elections to the parish councils) in 1966 14.5 per cent of the nominated candidates were women, the percentage in the Copenhagen area was 24.4 though. For the elections to the county councils the women formed a part of 18,8 per cent of the candidates.

The nomination of so few women causes that only few women are elected into the political assemblies. However, there are great differences in the proportion of female MP's within the different political parties varying from 4,9 per cent in the Social Democratic group, about 9 per cent in the groups of the Liberal Party and the Socialist People's Party; 16-18 per cent in the groups of the Conservative Party and the Social Liberal Party and 25 per cent in the group of the Left Socialist Party (1 out of 4 seats).

Much of the work in Parliament takes place in standing committees. In the 2. session of 1967/68 the female MP's occupied 15 per cent of the seats in the 9 standing committees, which indicates that the female MP's are elected to responsible posts to a comparatively high degree.

However, there is a rather marked difference between the fields where men and women are used. The female politicians are mainly working within the fields of social policy, education and

culture. There is though a tendency for female politicians to play a more prominent role also in other fields.

One may argue, that some fields are of more importance than other ones, and that there exists a certain tendency toward men seeking placing in fields which notoriously leads to the greatest possibilities of advancement. This difference between the two sexes is decreasing, thus for instance 2 female MP's are members of the standing financial committee, and one of these women is her party's spokesman in financial debates.

As a conclusion one may say that the female MP's are appointed to the most responsible posts - as ministers and as members of the presidium of Parliament, where at present one of five members is a woman — to a smaller degree than male MP's, but they are otherwise employed to at least the same degree as their male colleagues in all the work in the Parliament with variations depending on the composition of the different party groups.

2. Municipal councils

Women have had the right to vote since 1908 for town and parish councils.

In the latest elections which took place in March 1970, women obtained 10,5 per cent of the seats in the municipal councils, which was an increase from 9,7 per cent in the elections in 1966. The female members of municipal councils are, however, distributed very unevenly from a geographical point of view. In Great Copenhagen for instance - including the city of Copenhagen, Frederiksberg ¹⁾ and Gentofte ¹⁾ - women have occupied 25,7 per cent of the seats in the councils whereas in Jutland only 8,2 per cent of the seats are occupied by women.

3. County councils

The county councils are the political assemblies with the smallest female representation. After the elections in 1966 and 1970 respectively 6,3 per cent and 9,0 per cent of the county councillors were women. Denmark is divided into 13 counties and of the 13 county mayors only 1 is a woman.

4. The distribution of voters according to political party and sex

In the nineteenfifties an examination of the

¹⁾ independant municipalities though closely connected with the city of Copenhagen.

political opinion of the voters in Denmark took place, which revealed that women - both single and married - are more inclined than men to hide their political opinion, and when they support a political party, they support socialist parties less often than men.

Correlation between the support of political parties, sex and the marital status of women, 1954.

	Male	Female	
	per cent	Married per cent	Single per cent
Social Democratic Party	36,4	29	25
Liberal Party	17,9	18	18
Conservative Party	8,8	9	15
Social Liberal	5,5	5	1
Communists	1,6	1	0
Other	2,5	3	7
Do not know	10,6	22	21
Do not want to answer	9,0	9	7
Named two parties	6,4	3	3
Do not vote for any party	1,3	1	3
	100,0	100	100

5. The impact on the probability of election from »personal votes«

In all political elections in Denmark the voters can choose between casting their votes for a party or for one of the nominees of a party. The possibility of voting for a given nominee is utilized mostly in the small communities where the inhabitants know one another. For the female nominees the »personal votes« outweigh to some extent the less favourable position on the nomination list and is thereby increasing the probability of their being elected.

6. Women's participation in elections

At all public elections the voters are checked off on a list and by correlating with the data from the population registers for instance about sex, age, marital status, occupation etc. it is possible to get some knowledge of how people at a certain age, within certain occupations etc. take part in the election, but not on whom they cast their vote.

As a main rule by now women participate in public elections to the same degree as men - within certain age groups and certain marital

status groups even to a higher degree, thus eliminating the difference, which existed in earlier days between the participation of the two sexes in political elections.

The age and marital status are decisive for the participation in elections and of greater impact than the sex of the voters.

Participation in political elections is highest among married persons and lowest among separated and divorced persons. As there are more divorced women than men in the population, the low participation in elections in this group influences the average of female participation in elections so much, that on a whole it is at bit lower than that of men, even if the participation of unmarried women from 35 to 70 years of age and separated and divorced women from 30—64 years of age is significantly higher than that of men in the same age groups and with the same marital status.

7. The political parties' work among women

In order to encourage women to take political tasks and to train them for that work the two greatest political parties have established »women's programmes«.

The Social Liberal Party had a special »women's programme« until 1970. The argument for abolishing the programme was an increasing understanding in wide circles of the population of the equality of men and women and an inferior protection of men within some legal fields. The »women's programme« has been superseded by a »committee of equality« of the party, which has to deal with equality in all fields of society and between all groups and individuals.

Also The Liberal Party had a special »women's programme« until 1970. Since then men and women participate in the same political arrangements.

The Socialist People's Party is of the opinion that women ought to take part in general political arrangements in order to get the biggest possible influence on decisions, and has never established special arrangements for women.

8. Recommendations

The Committee has considered means to improve the political influence of women. The relatively small influence of women is not due to the legal system but mainly to the pattern of society and strong ties of tradition.

However, the society is in a period of great changes, and it seems to be of great importance to activate women to take part in public affairs on a par with men. The Committee attaches importance to the qualification of women themselves for politics. First of all more women should get into the party organizations and at the same time women should be encouraged to take a more active part in politics, and this applies especially to the nomination of candidates for political elections.

In recent years the mass-media have acquired an increasing importance for both men and women in their possibilities of getting elected. In earlier days the main contact with the voters was created through the broadcasting, and it was probably the content of the speech which was of the greatest significance, even if the voice itself played a certain role. In the television era characteristics like photogenity and charm may gain an importance, which does not necessarily correspond to the performers qualities as politicians. Several countries have examples of people who have got access to politics maybe without proper qualifications for this kind of work; though photogenity and charm of course do not need to be disqualifying in itself.

It is important that men accept, that women take part in politics and encourage them to do so, and that men at the same time adapt themselves to share the household work and the responsibility towards the children. In this connection it may be of importance in the educational work in the school, radio and television and the press to emphasize, that men and women have the same degree of responsibility towards the home and the children in order to improve their understanding that women have the same rights and obligations as men to take part in politics.

The numerically weak female representation in commissions and other groups preparing legislative measures is to some extent due to the relatively few women in the bodies where the members are chosen. However, the Committee recommends that the organizations which propose committee-members and the ministers who nominate the members to a higher degree choose women.

The Committee suggests that the names of the nominees still be printed on the voting-paper for all political elections.

II. The civil service

A. The status of women according to the civil service laws

According to the civil service laws there is no differences between the position of male and female civil servants, apart from the rules for female civil servants concerning time off in connection with childbirth and for male civil servants, rules concerning military service.

B. The position of women at higher levels within public administration

The president of the *Supreme Court* and 12 of the judges are men while 2 judges are women. Of the 48 *High Court* judges only 1 is a woman and both High Courts in the country have a male president. Of the judges of the lower courts 6 per cent are women.

In the *Central Administration* within the civil service career requiring a university education only 7 per cent of the officers, from chief level to the level of permanent secretary of state, are women. At the lower levels of officers, from which the topofficers are recruited, 14 per cent are women.

At the *universities* only app. 2 per cent of the professors are women.

Of the headmasters of the public *high schools* 4 per cent are women whereas 29 per cent of the teachers at the high schools are women.

It was the opinion of the Committee, that one of the reasons why so few women are headmasters was a lack of interest among female highschool teachers to become a headmaster. During the 3-years period 1966-67-68, 6 female and 108 male high school teachers applied for promotion to headmaster, the female applicants thus representing app. 5 per cent. Among the applicants 14 headmasters were chosen of whom I was a woman.

With the transition from a highschool teacher to headmaster the character of the work will change in the direction of a rather considerable amount of administration and less teaching. This change in the character of the work following promotion is probably more perceptible in the field of teaching than for instance within the central administration, where promotion does not imply a change in the character of the work as much as an increase in responsibility and the demand for at more general view. Due to this, maybe one cannot judge directly

from the situation of the appointment of headmasters to the appointment of heads of offices within the central administration, but it seems a reasonable assumption, that the tendency toward only few women applying for the higher posts are valid also outside the school.

In connection with the debate on these things the Committee has considered a survey of the employment and professional status of female doctors. This survey shows that, even if women use their education to a great extent, they do not specialize, and fewer of them are promoted than men. Even though doctors constitute a small and special group, this conclusion is probably symptomatic. Women who obtain a training make less use of it than men. One of the reasons for this was for the elderly doctors difficulties in being accepted by their male superiors and for the younger ones the difficulties of combining family responsibilities, which are traditionally put upon women, with the demands following promotion both within the professional field and within organisational work, demands which may have to be met in the very period of life, when children make their greatest demands.

On the whole within the public field, whether in the political assemblies or the administration, at present one will hardly find hinderances to the possibilities of women placing themselves and being promoted on equal conditions as men, but the traditional family pattern, which to a high degree is connected with the biological differences between the two sexes is a hinderance to women to utilize their capabilities outside their homes to the fullest extent.

III. The main organisations of the labour market

1. The Danish Federation of Employers

The Danish Federation of Employers is organised with a general assembly, consisting of 600 representatives, of whom one was a woman (the year, investigated: 1967/68). Furthermore there is a main governing committee consisting of maximum 59 members, and an executive committee with 15 members, the president and the vice president being the same in these two bodies. In the year considered there was no women in the two committees.

The negligible female representation is probably to a certain degree, due to the low female representation - app. 11 per cent - among the in-

dependant businessmen and managing directors within the fields of industry covered by the Federation of Employers.

The daily administration of the Danish Federation of Employers is run by a secretariat and a board of directors. The administrative hierarchy of the Federation is built up in practically the same way as the public administration. There are no women employed as officers in the administration. According to information from the Danish Federation of Employers the Federation would be prepared to employ women in these posts, but until now there has been no female applicants for vacancies.

The number of women in responsible positions within the Danish Federation of Employers, both in the elected assemblies and in the administration, thus cannot be said to be great.

2. The Danish Federation of Labour

Contrary to the Danish Federation of Employers and the public administration the Danish Federation of Labour is organised with elected shop stewards both as decisionmakers and executives, there is thus no administrative hierarchy in the ordinary sense.

The highest authority is the congress which meets every 4th year. The latest congress took place in May 1967. In this congress 1050 delegates participated of whom 89 or 8,5 per cent were women.

The council - which is the highest decision making body in the intervals between the congress meetings - meets at least once a year. The number of delegates differs from meeting to meeting, and no record of the delegates is kept, thus it is not possible to say anything in general about the participation of women in these meetings. However, at a meeting in May 1968 app. 9 per cent of the delegates were women.

The daily administration of the Danish Federation of Labour consists of the chairman, the vicechairman, the maincashier and five secretaries, of whom one is a woman, the first one in the D.F.L.

The executive committee consists of the chairman, the vicechairman and the maincashier of the D.F.L. and 3 secretaries, together with 16 members nominated by the congress and 2 by the Social Democratic Party. Of these 24 members, 4 are women, corresponding to 16 $\frac{2}{3}$ per cent.

On the 31. December 1967 the D.F.L. had 844,372 members of whom 217,378 corresponding to 25.7 per cent were women. On the same date 6.3 per cent of the shop-stewards were women.

In conclusion one may say that the female representation among the shop-stewards does not correspond to the female proportion of the ordinary members, but with a female representation of 16 $\frac{2}{3}$ per cent in the executive committee the women seem to have a greater probability of advancement within the Danish Federation of Labour than for instance within political organisations.

IV. Art

The Danish State Art Foundation is surveyed by a council consisting of 28 members appointed by Parliament, the associations of municipalities, the universities, the academies of music, the organisations of artists and other bodies. Of these 28 members the five nominated by Parliament are women, the others are men.

The Danish State Art Foundation supports the creating artists with different grants. On a whole one may say that in the field of literature women have the greatest share, from 10 to 30 per cent and the least in music with from 0 to 12 per cent. In the field of sculpture and painting the supported female artists consist from 5 to 22 per cent of the total.

V. Journalists

One may suppose that the great majority of active journalists are members of the Danish Federation of Journalists. The Federation has app. 2000 members of whom 12-13 per cent are women. The female proportion is highest in the Copenhagen area.

The Committee has tried to investigate the distribution according to sex of journalists in more important positions as for instance writers of editorials, foreign policy or economics or editors.

However, the Committee had to give this investigation up. After several talks with the editorial offices at the larger Copenhagen newspapers the investigation was cancelled due to statements from all the editorial offices, that within journalism the different fields were not divided according to sex. Men and women had the same possibilities, qualifications and interests were the sole decisive factors in the placement of journalists.

Nor has it been possible by requesting the Danish Federation of Journalists to get any information on how, for instance, foreign policy correspondents, economic correspondents and editorial writers are distributed according to sex.

On the other hand the Committee has been

allowed to examine how the salaries to female journalists compare with that of male ones. This examination has shown, that for the year 1968 female journalists averaged a salary which was 9 per cent lower than their male colleagues.

Faste udvalgsposter i Staden Københavns Borgerrepræsentation efter valget 1970

	lait	Kvinder	Mænd
Belysningsudvalget	.13	2	11
Budgetudvalget	.15	2	13
Decisionsudvalget	.13	4	9
Hospital sudvalget	.13	6	7
Kloakudvalget	.13	4	9
Legatudvalget	.3	2	1
Skoleudvalget	.13	5	8
Sporvejsudvalget	.13	1	12
Det stående udvalg	6		4
Vandforsyningsudvalget	1 3	6	7
Byplan- og trafikudvalget	13	1	12
I alt antal udvalgsposter..	128	35	93

Kilde: Københavns Borgerrepræsentations Sekretariat.

Stående udvalg under Frederiksberg Kommunalbestyrelse efter valget 1970

	lait	heraf kvinder
Bolig- og ejendomsudvalget	7	-
Hospitalsudvalget	7	2
Biblioteksudvalget	5	3
Skoleudvalget	7	3
Skatteudvalget	7	1
Det sociale udvalg	9	6
Bygnings- og byplanudvalg . .	7	0
Udvalget vedr. værker og veje	7	0
I alt antal udvalgsposter	56	15

Kilde: Frederiksberg Kommunalbestyrelses Sekretariat.

Udvalgsposter i Gentofte Kommunalbestyrelse efter valget 1970

	Kvinder	Mænd	
Økonomiudvalget	-	4	4
Anlægsudvalget	2	3	5
Bygningsudvalget	1	4	5
Ejendomsudvalget	1	4	5
Kirkegårdsudvalget	2	3	5
Boligudvalget og nærings- udvalget	2	3	5
Skoleudvalget	3	2	5
Socialt udvalg	2	3	5
Teknisk udvalg	1	4	5
Byplanudvalget	-	5	5
Kulturelt udvalg	1	4	5
I alt antal udvalgsposter	15	39	54

Kilde: Gentofte Kommune, kommunesekretæren.

Opstillede og valgte kandidater (relative tal) til by- og sognekommunale valg samt amtsrådsvalgene 1966 og 1962

Relative tal	1966						1962					
	Opstillede kandidater			Valgte kandidater			Opstillede kandidater			Valgte kandidater		
	I alt	Mænd	Kvinder	I alt	Mænd	Kvinder	I alt	Mænd	Kvinder	I alt	Mænd	Kvinder
A. By- og sogne-												
kommunale valg	100,0	85,5	14,5	100,0	90,3	9,7	100,0	89,7	10,3	100,0	94,3	5,7
a. Hovedstaden . .	100,0	75,6	24,4	100,0	79,1	20,9	100,0	78,0	22,0	100,0	78,0	22,0
b. Provinsbyerne.	100,0	83,5	16,5	100,0	85,9	14,1	100,0	84,3	15,7	100,0	87,4	12,6
c. Sognekom-												
munerne ¹⁾	100,0	85,9	14,1	100,0	91,0	9,0	100,0	90,6	9,4	100,0	95,3	4,7
Øerne	100,0	83,8	16,2	100,0	88,3	11,7	100,0	87,5	12,5	100,0	93,7	6,3
Jylland	100,0	87,3	12,7	100,0	92,8	7,2	100,0	93,0	7,0	100,0	96,5	3,5
B. Amtsrådsvalg.	100,0	89,2	10,8	100,0	93,7	6,3	100,0	91,9	8,1	100,0	97,7	2,3

i) Excl. Gentofte.

Kilde: Statistiske Efterretninger nr. 43, 1966.

Enquete angående kvindelige lægers placering i Danmark

Af Annie Schondel*, Anne Frølund* og Inger Alsing**

Foranlediget af *Medical Women's International Association's* ønske om til kongressen i USA i juli 1966 at få indsamlet oplysninger om de kvindelige lægers antal, uddannelse, stillinger og arbejdsforhold i alle til MWIA tilknyttede lande udsendte *Danske kvindelige lægers klub* i september 1965 et spørgeskema til 1120 kvindelige læger i Danmark. Navne og adresser blev fundet frem efter Lægeforeningens medlems- og sygehusfortegnelse 1965, Den danske lægestand 1965 og Foreningen af yngre lægers kartotek. 1 januar 1966 blev de, der endnu ikke havde svaret, rykket. I alt har vi modtaget 1002 svar på henvendelsen.

I de 81 år, der er forløbet siden Nielsine Nielsen i januar 1885 som den første kvinde i Danmark bestod lægevidenskabelig embedseksamen ved Københavns universitet og indtil 1. IX 1965, er der uddannet 1348 kvindelige læger i Danmark (1249 i København og 99 i Århus). I samme tidsrum er uddannet 8420 mandlige læger (7725 i København og 695 i Århus), d.v.s. at kvindelige læger udgør 13,8 % af samtlige læger i dette tidsrum med procenten stigende

fra 1,44 o/o i første tiår til 19,4 o/o for året 1965.

Tabel II
Fordeling af 1120 kvindelige læger efter alder og spørgeskemaets besvarelse

Alder	Spørgeskema		I alt
	besvaret	ubesvaret	
65-92 år	65	18	83
45-64 -	375	37	412
40-44 -	151	21	172
35-39 -	166	17	183
30-34 -	150	20	169
25-29 -	95	5	101
25-92 -	1002	118	1120

Hvor mange kvinder, der er begyndt på del medicinske studium, men har opgivet studierne, vides ikke. Det medicinske fakultetskontor i København oplyste, at 34,7 % af de medicinske

* Danske kvindelige lægers klub. ** Kontorchef. Sundhedsstyrelsens medicinalstatistiske afdeling.

Tabel I

Fordeling af 1120 kvindelige læger i Danmark efter eksamensår og civilstand (gifte inkluderer også enker og fraskilte) samt spørgeskemaets besvarelse

Eksamensår	Gifte			Ugifte			I alt		I alt
	spørgeskema		I alt	spørgeskema		I alt	spørgeskema		
	besvaret	ubesvaret		besvaret	ubesvaret		besvaret	ubesvaret	
1904–19.....	10	4	14	5	4	9	15	8	23
1920–29.....	36	6	42	22	5	27	58	11	69
1930–39.....	95	9	104	33	10	43	128	19	147
1940–49.....	214	9	223	47	5	52	261	14	275
1950–59.....	259	15	274	57	17	74	316	32	348
1960–65.....	154	15	169	70	19	89	224	34	258
1904–65.....	768	58	826	234	60	294	1002	118	1120

studenter i København pr. 1. IX 1965 var kvindelige, men at erfaringerne fra de senere år har vist, at kun ca. $\frac{1}{3}$ af de kvinder, der begynder på det medicinske studium, fuldender dette, i modsætning til mændene, hvoraf $\frac{2}{3}$ fuldender studiet.

Vor opgørelse viser, hvorledes Danmarks kvindelige læger er placeret i begyndelsen af 1966. Enkelte kvindelige læger med udenlandsk lægeeksamen og dansk jus practicandi er med-

Tabel III

Fordeling af 1002 kvindelige læger efter alder og civilstand, ægteskab med læge samt ægteskab og børn under studiet

Alder	Ugifte	Gifte		Ægteskab under studiet		Forlænget studietid på grund af ægteskab og børn
		I alt	med læge	I alt	Børn	
65-89 år . . .	26	39	25	3	0	0
45-64 - . . .	82	293	164	124	58	33
40-44 - . . .	27	124	60	68	30	23
35-39 - . . .	34	132	67	72	39	27
30-34 - . . .	38	112	65	76	45	25
25-29 - . . .	27	68	44	47	23	8
25-89 - . . .	234	768	425	390	195	116

Tabel IV

Fordeling af 768 gifte kvindelige læger efter eksamensår og ægteskab under studiet, ægteskab med læge og børn i ægteskabet

Eksamensår	Gifte i alt	Gift under studiet		Gift med læge	Med børn i ægteskab	
		I alt	med stud. med. ell. læge		I alt	under studiet
1904-19 . . .	10	2	2	8	8	0
1920-28 . . .	36	2	2	24	25	0
1930-39 . . .	95	23	12	52	74	5
1940-49 . . .	214	101	70	122	191	46
1950-59 . . .	259	152	75	132	229	79
1960-65 . . .	154	110	66	87	114	65
1904-65 . . .	768	390	227	425	641	195

regnet, da de er fast bosiddende i Danmark. De 1002 indkomne svar på de udsendte spørgeskemaer er her statistisk behandlet.

Tabel I og II viser fordelingen af de 1120 kvindelige læger dels efter eksamensår, dels efter alder. Det ses, at forholdsvis flere af de

ældste — og privatiserende — ikke har besvaret spørgeskemaet, således ikke de tre ældste nulevende på 92, 92 og 90 år med eksamen fra vinteren 1904, vinteren 1906 og sommeren 1906; en 89-årig med eksamen fra vinteren 1904 har besvaret skemaet.

Tabel V

Studietidens længde efter 1002 kvindelige læger fordelt efter ægteskab

Antal studieår	Gift under studiet	Gift efter eksamen	Ugifte	I alt
5, $5\frac{1}{2}$, 6 og $6\frac{1}{2}$ år . .	15	16	11	42
7 og $7\frac{1}{2}$ år	143	178	87	408
8 og $8\frac{1}{2}$ år	110	121	86	317
9 år og derover	112	52	44	208
Uoplyst	10	11	6	27
	390	378	234	1002

Tabel VI

Fordeling af 641 gifte kvindelige læger og 12 ugifte med adoptivbørn efter alder og børneantal

Alder	1 barn	2 børn	3 børn og flere	I alt med børn	Gifte uden børn
65-89 år	3	12	12	27	12
45-64 -	49	77	136	262	38
40-44 -	16	42	50	108	16
35-39 -	26	37	50	113	21
30-34 -	22	49	27	98	16
25-29 -	28	13	4	45	24
25-89 år	144	230	279	653	127

Tabel 111 viser fordelingen efter alder og civilstand af de 1002, der har besvaret spørgeskemaet, og tabel IV de 768 giftes fordeling efter eksamensår samt forskellige ægteskabsforhold. Det ses, at antallet af kvindelige læger er stigende, og at flere gifter sig; indtil årgang 1940 har 66 0/0 været gift, af årgang 1940-59 81 %. Ligeledes ses, at antallet, der gifter sig under studiet, er jævnt stigende, og at halvdelen af disse bliver mødre under studiet. 227 har under studiet giftet sig med en stud. med. eller cand. med., og 104 af disse har fået mindst 1 barn under studiet. 163 er under studiet blevet gift med ikke-medicinere, og 91 af disse er blevet mødre under studiet. Det synes ikke, som om ægteskab indgået i studietiden har forlænget

Tabel VII

Angivne årsager til, at 308 gifte kvindelige læger indskrænkede lægearbejdet, medens børnene var små, fordelt efter deres eksamensår

Angiven årsag	Eksamensår						I alt
	Før 1920	1920-29	1930-39	1940-49	1950-59	1960-65	
Ønskede selv at passe børnene ..	1	3	9	19	34	11	77
Børnene blev ammet	1			1	8	5	15
Børnene måtte ikke forsømmes ..	2	2	5	20	21	5	55
Dårlig eller ingen hushjælp			4	21	26	9	60
Både dårlig hushjælp og ønsket om selv at passe børnene			2	1	4	1	8
Sygdom eller manglende fysik ..	1	4	2	9	11	2	29
På grund af vagtforholdene				2		3	5
På grund af sambeskatning				2			2
På grund af arbejdsløshed		1	2	1			4
På grund af mandens stilling		1	2	1	3		7
Ophørte kun i barselperioden ..		1	2	3	6	5	17
Overgik til halvdagsarbejde			1	8	5		14
Årsagen uoplyst	1		5	3	5	1	15
I alt med indskrænket lægearbejde	6	12	34	91	123	42	308
I alt gifte med børn	8	25	74	191	229	114	641

Tabel VIII

108 kvindelige læger, som mødte modstand hos familien mod, at de begyndte at studere medicin, fordelt efter årsager og eksamensår

Angiven årsag	Eksamensår						I alt
	Før 1920	1920-29	1930-39	1940-49	1950-59	1960-65	
Studiet for dyrt			1	4	10	6	21
Luksus at give den store uddannelse		1		1	3	3	8
Studiet for langt og for strengt ..		1		7	18	13	39
De fysiske krav for store		1		2		2	5
Arbejdsbyrden som læge og husmor for stor					2	3	5
Arbejdsbyrden som praktiserende læge for stor					2	2	4
Allerede anden uddannelse eller stilling, gift eller forlovet				1	7	3	11
Andre årsager	1	2		1	3	4	11
Uoplyst		1	1		1	1	4
I alt	1	6	2	16	46	37	108

Tabel IX

Fordeling af 1002 kvindelige læger efter hovedbeskæftigelse og alder pr. 1. februar 1966.

Beskæftigelse	Alder						I alt	Heraf gifte
	25-29	30-34	35-39	40-44	45-64	over 65		
Alment praktiserende læger	1	14	21	36	118	18	208	171
Praktiserende speciallæger *)			3	5	67	8	83	64
Sygehus- eller klinikoverlæger . . .			1	16	66	1	84	59
Underordnede sygehuslæger	85	105	103	66	41	5	405	288
Overlæger ved Statens seruminsti- tut				1	4		5	4
Andre læger ved statens serum- institut			2	3	1	1	7	5
Overlæger ved Mødrehjælpen . . .					4	1	5	3
Andre læger ved Mødrehjælpen . .		2	1	1	4		8	6
Embedslæger		1		3	2		6	3
Heltids skolelæger			3	8	10	1	22	20
Deltids skolelæger og husmor . .		2	1	3	9	2	17	16
I videnskabelige stillinger	4	10	13	7	6		40	31
Overgået til andet erhverv		1		1	2		4	4
Privatiserer på grund af alder eller sygdom				2	5	27	34	20
Er husmoder permanent		2	8	6	20	5	41	41
Er husmoder midlertidigt	5	8	12	3	5		33	33
I alt	95	145	168	161	364	69	1002	768

*) Heri er medregnet 7 børnelæger, der også er deltids skolelæger.

Tabel X

Fordeling af 208 alment praktiserende kvindelige læger efter alder, praksisform og ægteskab

Alder	I alt	Praktiserer alene		Praktiserer i kompagniskab			Kompagni- skab med ægteskabsfællen
		ugifte	gifte	ugifte	gift med ikke-læge	gift med læge	
Over 65 år	18	8	7	1	0	2	2
45-64 år	118	18	62	1	4	33	31
40-44 »	30	4	19	1	0	12	12
35-39 »	21	0	11	1	0	9	8
30-34 »	14	2	5	0	1	6	6
25-29 »	1	1	0	0	0	0	0
	208	33	104	4	5	62	59

Tabel XI

Fordeling af 240 kvindelige speciallæger efter ægteskab og antal specialer

	Ugifte	Gift		I alt
		med læge	med ikke-læge	
1 speciale . . .	54	85	61	200
Flere specialer	17	14	9	40
I alt	71	99	70	240
Alle kv. læger	(234)	(425)	(343)	(1002)

denne væsentligt (tabel V), med mindre der er kommet børn; men dette afhænger så igen af, om barnet er kommet tidligt i studietiden eller umiddelbart før eksamen. 116 mener, at deres studietid er blevet forlænget af ægteskab plus børn.

Tabel VI viser, hvor mange af de kvindelige læger der har børn, og hvor mange børn de har; af de 35-64-årige er 12% barnløse og 40 % har mere end 2 børn. Børnene har givet anledning til, at 308 har måttet *indskrænke lægearbejdet* eller ophøre at virke som læge en

Tabel XII
Fordeling af 240 kvindelige speciallæger efter specialer, eksamensår og civilstand

Speciale	Gifte						Ugifte					
	Eksamensår						Eksamensår					
	før 1920	1920-29	1930-39	1940-49	1950-59	I alt	før 1920	1920-29	1930-39	1940-49	1950-59	I alt
Anæstesiologi				5	12	17				3	3	6
Bakteriologi				2		2						—
Børnepsykiatri			1	5	2	8				1		1
— + pædiatri						—				2		2
— + psykiatri			4	2		6						—
— + neurologi						—				1		1
Dermato-venerologi	1	1	5	9	2	18			1		1	2
— + pat. anatomi			1			1						—
Fysiurgi			1	4	3	8			1	2	3	6
— + intern medicin			2			2						—
Gynækologi	1		3	3		7			1	1	2	4
— + ortopædi + kirurgi ..						—			1			1
— + obstetrik	1		3	1		5					1	1
— + kirurgi						—				1		1
Intern medicin				4		4		2		1	1	4
— + psykiatri				1		1						—
— + lungetuberkulose						—		1	1	1		3
— + organspeciale						—		1				1
Kirurgi + ortopædi		1				1				1		1
Klinisk kemi			1	2		3				3		3
Lungetuberkulose			2	2		4		1		1		2
— + røntgendiagn.						—			1			1
Neurologi			2	6		8						—
— + psykiatri		1		1		2			2	1		3
Obstetrik						—			1			1
Oftalmologi	1	1		7	1	10				1		1
Ortopædi				1		1						—
Oto-rino-laryngologi			3	2	1	6			1	1		2
Patol. anatomi					4	4				1	1	2
Plastickirurgi						—			1			1
Psykiatri			5	17	5	27		1	2	6	3	12
Pædiatri		2	4	4	2	12			2	1	2	5
Røntgendiagnostik				2	4	6				1		1
— + strålebehandling		1	2	2		5	1		1		1	3
Strålebehandling				1		1						—
I alt	4	7	39	83	36	169	1	6	16	30	18	71
1 speciale	3	4	27	76	36	146	0	5	10	23	16	54
Flere specialer	1	3	12	7	0	23	1	1	6	7	2	17

kortere eller længere tid (tabel VII). Den hyppigste årsag hertil er, at de kvindelige læger selv har ønsket at passe deres børn og ikke har villet overlade dem til ukvalificeret hushjælp; de har erkendt, at opdragelsen af børnene er meget vigtig, og de har også villet glæde sig over børnene. Af de indgåede besvarelser fremgår, at 13

ikke har haft fysik til dobbelterhverv, og 16 har på grund af sygdom ikke kunnet passe dobbelterhvervet. Flere udtaler, at de er glade over at have haft mulighed for at være hjemme, mens børnene var små. Havde det været muligt at få god stabil huslig hjælp, ville 60 flere have arbejdet i deres fag. 182 af disse 308 med ind-

Tabel XIII
Fordeling af 240 kvindelige speciallæger efter stilling

	Overlæge eller side- ordnet over- læge		Assisterende overlæge		Anden sygehuslæge		Alene praktiserende	Skolelæge + praksis	Hovedsagelig skolelæge	Videnskabelig	Privatiserende	I alt
	kun hos- pital	+ hosp. praksis	kun hos- pital	+ hosp. praksis	kun hos- pital	+ hosp. praksis						
Anæstesiologi	8	1	2		11	1						23
Bakteriologi										1	1	2
Børnepsykiatri			5		3				1			9
– + pædiatri			1		1							2
– + psykiatri	4			1					1			6
– + neurologi	1											1
Dermato-venerologi					4	4	12					20
– + pat. anatomi					1							1
Fysiurgi	1	1	2		9	1						14
– + intern medicin					1	1						2
Gynækologi					4	2	5					11
– + ortopædi + kirurgi						1						1
– + obstetrik							5				1	6
– + kirurgi					1							1
Intern medicin			2		2		2			1	1	8
– + psykiatri	1											1
– + lungetuberkulose			2		1							3
– + organspeciale							1					1
Kirurgi + ortopædi		1			1							2
Klinisk kemi	3				2					1		6
Lungetuberkulose	1		2		2						1	6
– + røntgendiagn.	1											1
Neurologi		1	1	1		1	4					8
– + psykiatri	1		2	1			1					5
Obstetrik							1					1
Oftalmologi					2	1	8					11
Ortopædi			1									1
Oto-rino-laryngologi			1		2	1	4					8
Patol. anatomi	1		1		3					1		6
Plastickirurgi		1										1
Psykiatri	2	1	19	1	9		5				2	39
Pædiatri	1				2	2		7	5			17
Røntgendiagnostik	2		4		1							7
– + strålebehandling	2		1		3		2					8
Strålebehandling					1							1
I alt	29	6	46	4	66	15	50	7	7	4	6	240
I speciale	19	5	40	2	57	13	42	7	6	4	5	200
Flere specialer	10	1	6	2	9	2	8		1		1	40

skrænket lægearbejde, har senere genoptaget arbejdet fuldt ud og mange er overgået til deltidsarbejde, men en del er fuldstændig ophørt med at være læge. En frarådede ligefrem alle kvin-

der, der tænker på at gifte sig og få børn, at blive læge. 23 kvindelige læger har 5 børn, 4 har 6 børn, 3 har 7 børn, og 1 har 8 børn; disse kvindelige læger må være særdeles energiske, da

Tabel XIV
Fordeling af 75 praktiserende kvindelige speciallæger efter eksamensår, ægteskab og samtidig sygehusvirksomhed

Eksamensår	I alt	Alene praktiserende			Samtidig sygehusvirksomhed		
		Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge	Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge
Før 1920	4	1	2	1	0	0	0
1920-29	6	2	2	1	0	1	0
1930-39	26	5	10	2	4	2	3
1940-49	34	3	12	8	2	5	4
1950-59	5	1	0	0	2	1	1
1960-65	0	0	0	0	0	0	0
	75	12	26	12	8	9	8

Tabel XV
Fordeling af 405 kvindelige underordnede sygehuslæger efter eksamensår, ægteskab og speciallægeanerkendelse

Eksamensår	Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge	I alt	Heraf med speciallæge anerkendelse		
					Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge
1920-29	0	1	2	3	0	0	1
1930-39	5	4	3	12	1	4	2
1940-49	12	15	12	39	7	6	6
1950-59	35	58	75	168	6	12	15
1960-65	65	62	56	183			
1920-65	117	140	148	405	14	22	24

Tabel XVI
Kvindelige læger med embedslægeeksamen og i embedslægestilling, fordelt efter eksamensår som læge og efter ægteskab

Eksamensår	Embedslægeeksamen			I alt	Embedslægestilling			I alt
	Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge		Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge	
Før 1920	1			1				
1920-29	1	3		4				
1930-39	3	1		4	1			1
1940-49	4	6	1	11	1	1		2
1950-59	2	3		5		1	1	2
1960-65	1			1	1			1
	12	13	1	26	3	2	1	6

kun 2 af dem har opgivet lægegerningen fuldstændigt for at hellige sig hjem og børn, og kun 7 arbejder i deltidsarbejde.

3 kvindelige læger var af økonomiske grunde nødt til at have arbejde, mens børnene var små,

og 17 oplyste, at de havde været så heldige at have en god huslig hjælp, så de kunne fortsætte deres videre uddannelse.

Af tabel VIII fremgår, at 108 af de kvindelige læger (ca. 10 %) måtte overvinde deres fa-

Tabel XVII

Fordeling af 85 kvindelige skolelæger efter eksamensår, ægteskab samt heltids- eller deltids-ansættelse

Eksamensår	Heltids skolelæger			I alt	Deltids skolelæger			I alt
	Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge		Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge	
1920-29		1		1		4		4
1930-39	1	3	2	6	3	9	7	19
1940-49	1	4	4	9	3	18	9	30
1950-59		3	3	6	1	3	1	5
1960-65					2	2	1	5
	2	11	9	22	9	36	18	63

Tabel XVIII

Fordeling af tilsynsførende kvindelige læger efter eksamensår, institution og civilstand

Eksamensår	Vuggestue		Børnehave		Børne- el. ungdomshjem		Pleje- el. alderdomshjem	
	Ugift	Gift	Ugift	Gift	Ugift	Gift	Ugift	Gift
Før 1920	1						1	
1920-29	2	2	4	4	2	3	1	
1930-39	2	7	6	23	4	13		2
1940-49	1	7	7	32	4	12	3	5
1950-59		1	4	18		6		5
1960-65			1	4		3	1	2
	6	17	22	81	10	37	6	14

Tabel XIX

Antal kvindelige læger, der underviser, fordelt efter undervisning og ægteskab

Undervisning af	Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge	I alt
Medicinske studenter	15	25	19	59
Medicinsk personale	52	46	47	145
Paramedicinsk personale	18	31	29	78

milies modstand, før de kunne begynde på det medicinske studium; af disse 108 har 83 fået deres eksamen efter 1950. Således angiver 44, at det var det lange og strenge studium med de store fysiske krav både før og efter eksamen, der var årsag til familiens modstand, og 21 anførte, at modstanden skyldtes, at det var for dyrt et studium grundet den lange studietid.

69 havde anden uddannelse før de begyndte at studere medicin.

Tabel IX viser fordelingen af de 1002 kvindelige læger efter beskæftigelse inden for de forskellige grene af lægevirksomheden og ophør med lægearbejdet.

Først de *alment praktiserende læger*, hvorom der findes yderligere oplysninger i tabel X. Der er i alt 208, hvoraf 137 praktiserer alene, medens 71 arbejder i kompagniskab - de 59 af disse med deres ægtefælle; blandt sidstnævnte er dog 20 af hensyn til familien kun deltidsbeskæftiget i praksis. 27 af de alment praktiserende er tillige deltidskolelæger. Det ser ud som antallet af alment praktiserende kvindelige læger er relativt dalende.

Dernæst *speciallægerne*. Af tabel XI ses, at 240 kvindelige læger har specialistanerkendelse, og at de 40 har anerkendelse i to eller flere specialer; *civilstandsfordelingen* ses ikke at øve indflydelse. *Specialerne* fordeler sig som vist i *tabel XII*. Det ses, at de foretrukne specialer er psykiatri (39), anæstesiologi (23), dermatovenerologi (20), gynækologi (19), børnepsykiatri (18), pædiatri (17), fysiurgi (16) og røntgendiagnostik

Tabel XX

42 kvindelige *doctores medicinae* fordelt efter eksamensår og civilstand

Eksamensår	Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge	I alt
Før 1920		1		1
1920-29	3	1		4
1930-39	3	7	3	13
1940-49	4	12	7	23
1950-59	1			1
	11	21	10	42

Tabel XXI

69 kvindelige læger, der har opgivet at skrive disputats færdig, fordelt efter eksamensår og ægteskab

Eksamensår	Ugifte	Gift med læge	Gift med ikke-læge	I alt
Før 1920	0	1	0	1
1920-29	0	2	1	3
1930-39	0	9	5	14
1940-49	0	13	4	17
1950-59	0	18	13	31
1960-65	0	1	2	3
	0	44	25	69

(15). Det ses også, at inden for de mere kirurgisk prægede specialer er kvinder meget sparsomt repræsenteret. I almen kirurgi har således kun 4 specialistanerkendelse, og 3 af disse har tillige anerkendelse i ortopædi; 2 arbejder som ortopæder, den ene i overlægestilling. Der findes 1 plastikkirurg, ligeledes i overlægestilling. Det er utvivlsomt de belastende kirurgiske vagter, der hindrer eller afholder mange fra at søge denne uddannelse; specielt vil de unge gifte kvindelige læger med små børn nødtigt være hjemmefra om natten. Der er dog 3 første reservelæger og 3 anden reservelæger på forskellige kirurgiske afdelinger. Som nævnt er der relativt mange gynækologer, hvoraf 10 er privatpraktiserende og 4 første reservelæger; men ingen er overlæge.

Af *tabel XIII* ses de kvindelige speciallægers stillinger. Over halvdelen (141) af de kvindelige speciallæger er udelukkende ansat ved sygehuse, statshospitaler, Statens åndssvageforsorg, rådgivningsklinikker eller fysiurgiske klinikker. Af disse er 29 overlæge eller sideordnet overlæge og 46 assisterende overlæge. 3 er afdelingslæge

ved fysiurgiske klinikker, og resten er yngre læger.

50 af de kvindelige speciallæger er udelukkende beskæftiget i *special praksis* (*tabel XIV*). Herved er 32 heltidsbeskæftiget, idet nogle dog tillige er konsulenter ved hospitaler, der ikke har en afdeling i vedkommende speciale. 18 er kun deltidsbeskæftiget i specialpraksis. Kun 6 af overlægerne og 4 af de assisterende overlæger har også nogen privat specialpraksis, og enkelte af første reservelægerne har tillige nedsat sig som speciallæge.

Ved Statens seruminstitut er der 5 kvindelige overlæger, alle højt specialiserede, om end deres speciale endnu ikke hører under de anerkendte specialer. 3 af disse kvindelige overlæger ved Mødrehjælpen har ikke specialanerkendelse.

Af de 405 *underordnede sygehuslæger* har 60 speciallægeanerkendelse (*Tabel XV*), og disse sidder oftest i en første reservelægestilling.

26 kvindelige læger har taget *embedslægeeksamen* (*Tabel XVI*), men kun 6 af disse er ansat som embedslæger: 1 som medicinaldirektør, 1 som vicedstadslæge i København, 1 som kreds-læge i provinsen og 3 som embedslægeassistent-ter. 1 er ansat som arbejdslæge under Direktoratet for arbejdstilsynet foruden at være privatpraktiserende speciallæge.

Mange gifte kvindelige læger med børn foretrækker *skolelægestillinger*, fordi skolelægearbejdet er en slags deltidsarbejde, som lettere lader sig forene med hvervet som husmor. Skolelægerne kan arbejde i et tidsrum, der svarer til deres egne børns skoletid, og være hjemme, når børnene kommer fra skole; de har fridage og ferier sammen med deres børn og intet vagtberedskab. Der er 22 heltidsskolelæger (*Tabel XVII*), hvoraf 3 er pædiatere, og 63 deltids-skolelæger. Blandt deltids-skolelægerne er der 16 gifte, der ud over skolelægearbejdet kun er tilsynsførende læger ved børnehaver eller børnehjem. 10 deltids-skolelæger arbejder også deltids i almen praksis, medens 17 (14 gifte og 3 ugifte) tillige er fuldt beskæftiget i almen praksis (de 3 i kompagniskab med deres mand). 9 speciallæger i pædiatri er deltids-skolelæger og tilsynsførende læger ved børneinstitutioner, foruden at de fleste har en lille specialpraksis og i København tillige er ansat ved børneplejestationer. 2 børnepsykiatere er deltids-skolelæger, og ganske enkelte sygehuslæger er tillige deltids-skolelæger.

Stillingerne som *tilsynsførende læge* ved vuggestuer, børnehaver, børnehjem og alderdoms- eller plejehjem (*Tabel XVIII*) vælges ofte af

Tabel XXII

Antal kvindelige læger, der er medlem af offentlige råd eller bestyrelser, fordelt efter eksamensår og civilstand

Eksamensår	Kommunale råd		Sundhedskommission		Faglige foreninger		Andet	
	Ugift	Gift	Ugift	Gift	Ugift	Gift	Ugift	Gift
Før 1920								
1920-29					3	2		1
1930-39		2	1		4	12	2	7
1940-49		1	1		2	17	3	10
1950-59		3	1	3	1	7		6
1960-65					1	3		1
		6	3	3	11	41	5	25

kvindelige læger. De ansættende myndigheder foretrækker tit kvindelige læger frem for mandlige til disse stillinger.

40 kvindelige læger er ansat i videnskabelige

Tabel XXIII

229 kvindelige læger, der mener det som læge har været et handicap for dem at være kvinde, fordelt efter eksamensår og ægteskab

Eksamensår	Ugifte		Gift med læge		Gift med ikke-læge	
	begrundelsen		begrundelsen		begrundelsen	
	angivet	uoplyst	angivet	uoplyst	angivet	uoplyst
Før 1920 ..		1	2	1		
1920-29 ...	4	3	6	1	3	2
1930-39 ...	11		12	4	11	2
1940-49 ...	12		19	5	18	6
1950-59 ...	7	3	29	2	25	6
1960-65 ...	6	1	13		11	3
	40	8	81	13	68	19

Tabel XXIV

100 kvindelige læger, der mener, at det som læge er en fordel at være kvinde, fordelt efter eksamensår og ægteskab

Eksamensår	Ugifte		Gift med læge		Gift med ikke-læge	
	begrundelsen		begrundelsen		begrundelsen	
	angivet	uoplyst	angivet	uoplyst	angivet	uoplyst
Før 1920 ..		2	1	1		
1920-29 ...		3	3	2		3
1930-39 ...	2		2	5	3	2
1940-49 ...		1	11	6	4	11
1950-59 ...	3	2	4	8	4	6
1960-65 ...		3	1	2	2	3
	5	11	22	24	13	25

stillinger som klinisk assistent, videnskabelig assistent, universitetsadjunkt; en er rektor og en docent. Mange af disse underviser medicinske studenter, ligesom andre kvindelige læger underviser såvel medicinske studenter som medicinsk og para-medicinsk personale (Tabel XIX).

Af de 1002 kvindelige læger har 42 skrevet *doktordisputats*. Den første, der fik doktorgraden her i landet, var Eli Møller i 1906. Siden da og til udgangen af 1965 er i alt 53 kvindelige læger blevet doctor medicinae: 50 ved Københavns universitet og 3 ved Århus universitet. Af disse lever 44, men 2 har ikke besvaret spørgeskemaet; de øvrige fordeler sig som vist i *tabel XX*. 35 af de kvindelige dr. med.er har specialistanerkendelse, og for de flestes vedkommende handler deres disputats om et emne inden for deres speciale; de 5 kvindelige overlæger på Statens seruminstitut har alle skrevet disputats om serologiske eller bakteriologiske emner.

44 kvindelige læger gift med læger og 25 gift med ikke-læger har opgivet at fuldføre en *påbegyndt disputats* (*Tabel XXI*) i en del tilfælde, fordi mandens disputats eller karriere gik forud for hendes. 17 af de kvindelige dr. med.er er dog gift med læger, der også er dr. med. Men mange anser det for umuligt at få tid til at skrive disputats, hvis de samtidigt skal passe mand, børn og hjem.

Den aktive politiske interesse synes ret ringe, antagelig på grund af mangel på tid; kun 6 (gifte) kvindelige læger sidder i *kommunale råd* (og ingen i amtsråd eller Folketinget for tiden). I sundhedskommissioner sidder 2 ugifte og 3 gifte, i *bestyrelser* af faglige foreninger sidder 11 ugifte og 41 gifte, og i andre foreninger i alt 30 kvindelige læger, jævnfør *tabel XXII*.

112 kvindelige læger er *ophørt med læge-*

Tabel XXV
*Årsager anført som begrundelse for, at det er et handicap at være kvindelig hege,
fordelt efter eksamensår*

Begrundelse	Eksamensår						I alt
	Før 1920	1920-29	1930-39	1940-49	1950-59	1960-65	
Visse overlæger vil principielt ikke have kvindelige læger på deres afdeling		2	5	6	5	3	21
Mange overlæger foretrækker mandlige læger		3	5	8	8	11	35
Er to ansøgere lige kvalificerede, foretrækkes den mandlige altid	2	6	9	7	11	3	38
Uden god hjælp i huset er det umuligt både at have hospitalsstilling med vagt, at arbejde videnskabeligt og at passe hjem og børn				9	12	5	26
Enkelte chefer mener, at kvindelige læger er mindre stabile og effektive			2	4	5	3	14
Overkirurger mener, at kvindelige læger ikke har fysik nok til arbejdet			1	2	5	1	9
Der kræves videnskabeligt arbejde ved siden af hospitalsarbejdet				1	3	1	5
Er man gift med en læge, skal han have den største mulighed for videreuddannelse og disputats				3		1	4
Overlæger har dårlige erfaringer med gifte kvindelige lægers videnskabelige indsats					2		2
Det er vanskeligere for en kvindelig læge at være alment praktiserende læge på landet			2	1	2		5
En kvindelig sygekasselæge får tildelt færre patienter end en mandlig ved ansættelsen			1	1			2
Kvindekønnet er et handicap ved besættelsen af chefstilling		1	2	6	8	2	19
Kvindekønnet er allerede et handicap ved besættelsen af en kandidatstilling		1	7	1			9
	2	13	34	49	61	30	189

virksomhed (se tabel IX) - heraf er 4 overgået til andet erhverv; således er én blevet tandlæge, en anden biokemiker. 34 er ophørt på grund af alder eller sygdom eller begge dele, medens 33 for en periode udelukkende helliger sig mand, børn og hjem, nogle fordi det er umuligt at skaffe kvalificeret hushjælp, andre af lyst til selv at passe børnene; disse håber alle senere at kunne genoptage lægegerningen. 41 har derimod *definitivt* ophørt med at virke som læge for at hellige sig familien, 7 efter deres mands ønske — kun 2 af skattemæssige grunde. 4 kvindelige læger gift med præster angiver, at de anser det at være præstekone på landet for at være uforeneligt med aktivt lægearbejde. Resten er ophørt af hensyn til familien.

Spørgsmålet, om det er et *handicap* at være kvindelig læge i forhold til at være mandlig

læge, er besvaret positivt af 229, hvoraf de 189 har oplyst om grundene til deres svar (se *tabel XXIII og XXV*). Mange af de unge har besvaret spørgsmålet med, at de har været læge for kort tid til, at de kan have nogen personlig erfaring derom.

38 giver udtryk for, at er to ansøgere lige kvalificerede, foretrækkes altid den mandlige læge; fordelingen af svarene er jævn, uanset årgangen.

35 oplyser, at mange overlæger foretrækker mandlige læger, bl.a. for at undgå besværlighederne i tilslutning til kvindelige lægers eventuelle graviditetsperioder. Svarene viser en stigning i de yngste årgange.

26 - alle kandidater fra 1940 og fremefter - summerer, at hospitalskarriere er umulig, idet kombinationen omfattende vagter, videnskabe-

ligt arbejde, pasning af børn og hjem uden kvalificeret hjælp, blot giver dårligt udført arbejde på alle områder; fra 1940'erne blev god hushjælp vanskelig at få.

21 mener, at der findes overlæger, der principielt ikke vil have kvindelige læger på deres afdelinger.

14 har været ude for, at afdelingens overlæge har sagt, at kvindelige læger er mindre stabile og en mindre effektiv arbejdskraft; (»de tager de hjemlige problemer med på arbejdspladsen«). Svarene ligger jævnt fordelt i kandidatårene fra 30'erne til 60'erne. Samme jævne fordeling skønnes at være til stede i svarene til spørgsmålet, om det er et handicap at være kvindelig læge, når en chefpост skal besættes. Kun årgangene før 1940 har mærket, at det også var et handicap allerede ved besættelsen af kandidatstillingerne; (det var dengang, der var arbejdsløshed også blandt læger, så en forsørger gik forud for den gifte kvindelige læge, uanset kvalifikation). Som en kuriositet skal det nævnes, at 5 praktiserende kvindelige læger oplyser, at jo længere vestpå man kommer, des vanskeligere er det at få folk til at tro, at såvel uddannelsen som effektiviteten skulle være den samme for kvindelige som for mandlige læger.

Sammenfattende giver besvarelsene udtryk for, 1) at adskillige gifte kvindelige læger under de nuværende samfundsforhold får for stor en arbejdsbyrde, 2) at kønnet er et handicap i de højere stillinger, hvor lægemangelen endnu ikke - til trods for udbygningen af pyramidens top - gør sig så væsentligt gældende som i de underordnede stillinger, og 3) at af to ligestillede ansøgere foretrækkes som regel den mandlige læge.

Spørgsmålet, om det er en *fordel* at være

kvindelig læge, er besvaret af 100 med et ja, (se *tabel XXIV*), men kun 40 af disse har begrundet deres svar. Størsteparten af dem mener, at den lægelige uddannelse giver så mange muligheder for ansættelse inden for det profylaktiske arbejde (som skolelæge, som læge ved vuggestuer, børnehaver, børnehjem og lignende), at en sådan stilling altid vil kunne forenes med kravene fra mand, hjem og børn; det bemærkes dog, at man må se bort fra karriereønsker — kun enkelte undtagelser overkommer karriere og giftermål med hvad dertil hører. Reglen er, at karrieren skrinlægges.

Nogle oplyser, at inden for specialerne psykiatri, anæstesiologi og gynækologi er det en udpræget fordel af være kvindelig læge.

Andre oplyser, at de især blandt yngre chefer har truffet den indstilling, at en passende fordeling mellem de kvindelige og mandlige læger øger afdelingens ydelse.

Enkelte oplyser, at de aldrig har bemærket fordele eller ulemper forårsaget af deres køn, og at de altid har fået de stillinger, de har søgt. Det drejer sig her kun om et fåtal, de fleste yngre, gifte og uden børn, og det har hovedsageligt drejet sig om ansøgninger til underordnede stillinger.

Blandt de fremtidsønsker, der kommer til udtryk i besvarelsen af spørgeskemaet, går følgende igen:

- 1) Flere deltidstillinger.
- 2) Flere vagtfri stillinger.
- 3) En bedre pensionsordning.

Vi beder alle de kvindelige læger, der har besvaret spørgeskemaet, fakultetskontorerne i København og Århus, personalet i Sundhedsstyrelsens medicinal-statistiske afdeling og alle andre, der har hjulpet os, modtage vor hjerteligste tak.

Kvinders deltagelse i foreningslivet

Socialforskningsinstituttets undersøgelse af fritidsvaner i Danmark viser, at kvinder deltager noget mindre i foreningsmøder end mænd.

Om de unges deltagelse i foreningslivet fore-

ligger følgende oplysninger, hvor man tillige kan foretage en sammenligning med forholdene i 1946 på grundlag af oplysninger fra Ungdomskommissionens betænkning, Den danske Ungdom, København 1951.

Tabel 1. Samtlige personer fordelt på køn og civilstand, samt på deres foreningsaktivitet inden for de sidste 4 uger

	Mænd				Kvinder				Samt- lige
	gift	ugift	tidligere gift	I alt	gift	ugift	tidligere gift	I alt	
	1	2	3	4	5	6	7	8	
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Intet møde	69,8	71,4	85,4	71,2	86,8	76,1	86,3	84,8	78,5
1 møde	9,7	6,3	6,9	8,7	4,4	7,6	4,3	5,0	6,7
2 møder	5,3	5,3	0,8	5,0	2,3	4,3	3,8	2,8	3,8
3 møder	2,9	2,2	3,1	2,7	0,6	1,2	0,9	0,8	1,7
4 møder	4,5	3,4	0,8	4,0	1,4	4,3	0,3	1,7	2,8
5 møder og flere	4,5	7,1	1,5	5,0	1,5	3,6	0,3	1,7	3,2
Uoplyst	3,3	4,3	1,5	3,4	3,0	2,9	4,1	3,2	3,3
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal personer	1.410	494	130	2.034	1.600	418	344	2.362	4.396

Kilde: P. H. Kühl, Inger Koch Nielsen og Kaj Westergaard. Fritidsvaner i Danmark. Socialforskningsinstituttets publikation nr. 25. København 1966. Tabel 5.21, side 73.

Tabel 2. Andelen af ugifte unge i aldersgrupperne 15–19 år, der var medlemmer af foreninger, fordelt på køn og hovedlandsdel i 1946 og 1965

Køn	1		2		3		4	
	Hovedstads- området		Provinsbyerne		Øvrige land		Hele landet	
	1946	1965	1946	1965	1946	1965	1946	1965
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
A Mænd	80	70	84	74	80	69	81	71
B Kvinder	59	48	66	59	80	58	70	56
A–B Begge køn pct.	70	60	75	66	80	64	76	64
Antal	723	418	1.015	564	1.629	704	3.367	1.686
C I alt unge omfattet af undersøgelsen i de pågældende aldersgrupper	1.038	702	1.350	850	2.036	1.095	4.424	2.647

Kilde: Erik Jørgen Hansen. Ungdom og Uddannelse, De 14–20 åriges uddannelsessituation 1965. Bind II, Socialforskningsinstituttets publikationer nr. 47. København 1971, tabel 3.9, side 111.

Tabel III

Andelen af ugifte unge i aldersgrupperne 15—19 år i hele landet fordelt på køn, der var medlemmer af nedenstående arter af foreninger i 1946 og 1965

Køn	1		2		3		4	
	Politiske foreninger		Gymnastik-, sports-, idrætsforeninger		Fagforeninger		Religiøse foreninger	
	1946	1965	1946	1965	1946	1965	1946	1965
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
A Mænd	13	4	54	42	14	16	6	3
B Kvinder	9	3	43	27	10	15	8	3
A-B Begge køn	11	4	49	39	12	15	7	3

Kilde: Se tabel 2.

Tabel IV

Gifte kvinder fordelt på beskæftigelsesstatus og omfang af deltagelse i politiske foreninger

	Udearbejdende pct.	Hjemmearbejdende pct.	Medhjælpende hustruer pct.	I alt pct.
Ikke medlem	86	89	82	87
Deltager sjældent i møder o.l.	7	6	8	7
Deltager nu og da i møder o.l.	4	3	6	3
Deltager næsten altid i møder o.l.	0	0	2	1
Deltager aktivt i foreningens arbejde	1	1	1	1
Har tillidspost i foreningen	1	0	1	1
Uoplyst	0	1	1	1
I alt pct.	99	100	101	101
Antal personer	851	1377	382	2610

Kilde: Johs. A. Noordhoek og Yrsa Smith. Familie og Udearbejde. Socialforskningsinstituttets Studie nr. 19. København 1970.

Endvidere har man i Socialforskningsinstituttets undersøgelse af *gifte* kvinder særskilte oplysninger for deres deltagelse i *politiske* foreninger.

Det ses, at kun 13 % af alle gifte kvinder er medlem af en politisk forening. De medhjælpende hustruer er i lidt højere grad medlem - 18 % - mod 14 o/o for de udearbejdende og 11 % af de hjemmearbejdende. For at få et indtryk af, hvor stor en andel der er aktive i foreningerne, slås de kategorier sammen, der næsten altid deltager i møder, med dem, der aktivt deltager i foreningens arbejde og har tillidsposter i foreningen. Det viser, at kun 2 % af alle kvinder er aktive. For de medhjælpende

hustruer er andelen 4 0/0, for de hjemmearbejdende er andelen 1,5 0/0, og for de udearbejdende 2 %. Dette tyder på, at de medhjælpende hustruer er de mest aktive, mens de hjemmearbejdende er mindst aktive. Tendensen her må tages med forbehold, da tallene er meget små.

En direkte sammenligning med førnævnte undersøgelse af fritidsvaner i Danmark er ikke mulig, da denne undersøgelses population indeholder aldersgrupper, der er over 60 år. Men fritidsundersøgelsens materiale tyder på, at de gifte mænd i noget højere grad er medlem og aktive i politiske foreninger end de gifte kvinder.

Litteraturfortegnelse

- American Women: Report of the President's Commission on the Status of Women*, Washington 1963.
- Backberger, Barbro*: Det förkrympta kvinnoidealet. Bonniers 1966.
- Beauvoir, Simone de*: Det andet køn. Gyldendal 1965.
- Boserup, Ester*: Woman's Role in Economic Development, London 1970.
- Report of the Committee on Civil and Political Rights*. Washington 1963.
- Duverger, Maurice*: The Political Role of Women, UNESCO. Paris 1955.
- Folketingsvalget 1964*: Statistiske Meddelelser 1965.
- Frederiksson, Ingrid (red.)*: Könsroller, Prisma. Stockholm 1965.
- Friedan, Betty*: The Feminine Mystique. Victor Gollancz Ltd., London 1965.
- Gress, Elsa*: Det uopdagede køn. Spektator. 1964.
- Grönseth, Erik*: Kvinnen i samfunnsliv og politikk, en socialvidenskabelig undersøgelse fra Oslo om kvinder og mænds sociale og politiske engagement. Maskinskr. manuskript. Oslo 1954. Institute for Social Research. Oslo nr. 98.
- Grönseth, Erik*: Politisk engasjement og kvinners politiske deltagelse. Maskinskr. manuskript. Institute for Social Research. Oslo nr. 104. 1958.
- Jeppesen, Jens og Poul Meyer*: Sofavælgerne. Valgdeltagelsen ved danske folketingsvalg. Inst. for statskundskab. Århus 1964.
- Kvinderne i den blå bog*. Kvinden og Samfundet 1956, nr. 7, side 101.
- Krabbe, Birte*: Specialopgave i statskundskab. »Der ønskes en undersøgelse af de kvindelige medlemmers indsats og karriere i den danske rigsdag og på baggrund heraf en belysning af væsentlige dele af den herhenhørende debat«. Stencil. Århus 1968.
- Kommunal Årbog* 1966 og 1967.
- Kvinnans jämnlighet*, et fremtidsprogram. Tidens Forlag, Stockholm, 1964.
- Kvinderne og kommunevalget* 1966. D.K.N.-nyt oktober 1966.
- Kvinderne og valgretten*: Ellen Strange Petersen (red.) I.H.Schultz. 1965.
- Kvinders deltagelse* i kommunalt og andet lokalt arbejde. D.K.N.-nyt november 1964.
- »*Kvinnors liv och arbete*«. Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, 1963.
- Kvinnors Röst och Rätt*, Ruth Hamrin-Thorell m.fl. (red.), A.B. Allmanna Forlaget, Stockholm. 1969.
- Meynaud, Jean*: The Parliamentary Profession. UNESCOs International Social Science Journal Vol. XIII no. 4. 1961, s. 513-545.
- Moberg, Eva*: Kvinnor och människor. Bonniers 1962.
- Meyer, Poul*: Politiske partier. Nyt Nordisk Forlag 1965.
- Myrdal, Alva & Viola Klein*: Women's two roles. Routledge & Kegan Paul, London 1962.
- Pedersen, Mogens N.*: Kvindernes mobilisering i dansk politik. Danske Økonomer 24/1965. s. 531-539.
- Progress Report on the Status of Women*. I og II er udsendt som rapporter fra Interdepartemental Committee and Citizens Advisory Council on the Status of Women. Udsendt hhv. 1964 og 1965.
- Struwe, Kamma*: Aktuelle kvindeproblemer. I. H. Schultz 1951.
- Socialforskiingsinstituttets Publikation* nr. 25: Fritidsvaner i Danmark. Teknisk Forlag, København 1966.
- Valgene til de kommunale råd* 1962: Statistiske Meddelelser 1963:2.
- Valgene til de kommunale råd* 1966: Statistiske Efterretninger 13/1966. S. 597-623.
- Valgdeltagelse* efter alder og ægteskabelig stilling i København 1966. Statistisk Månedsskrift nr. 9 i 1965-66. s. 204-225.

Love, anordninger o. 1.

Indenrigsministeriets lovebekendtgørelse nr. 270 af 21. juni 1966 af lov nr. 171 af 31. marts 1953 om valg til Folketinget med de ændringer, der følger af lov nr. 364 af 18. december 1964 og lov nr. 445 af 21. december 1965.

Lov nr. 79 af 20. april 1908 om kommunale valg.

Lov nr. 101 af 29. marts 1924 om kommunale valg med senere ændringer — senest 21. december 1965.

Lov nr. 154 af 7. juni 1958 om lønninger og pensioner m.v. til statens tjenestemænd.

Lov nr. 291 af 18. juni 1969 om tjenestemænd i staten, folkeskolen og folkekirken.

Lov nr. 292 af 18. juni 1969 om tjenestemandspension.

Lov nr. 170 af 27. maj 1964 om Statens Kunstfond.

Indenrigsministeriets lovebekendtgørelse nr. 409 af 17. december 1968 af lov nr. 252 af 27. maj 1950 om dansk indfødsret med de ændringer, som følger af lov nr. 399 af 11. december 1968.

